

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БОНДАР Катерина Сергіївна

**СОЦІОФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛЕКТНОГО
МОВЛЕННЯ ШОТЛАНДЦІВ**

(інструментально-фонетичне дослідження)

035 – Філологія

03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ К. С. Бондар

Науковий керівник **Григорян Нектар Разміківна**, кандидат
філологічних наук, доцент

Одеса, 2022

Анотація

Бондар К. С. Соціофонетичні особливості діалектного мовлення шотландців (інструментально-фонетичне дослідження) – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 10.02.04 – германські мови (англійська) (035 Філологія) – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Міністерство освіти і науки України, Одеса, 2022.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню регіонально-маркованих особливостей мовлення шотландців, носіїв діалекту скотс. У роботі вперше здійснено системне, теоретично обґрунтоване дослідження просодичних параметрів і диференційних ознак мовлення шотландців, представників чотирьох регіонів Шотландії – північного, південного, центрального і острівного; з'ясовано специфічні характеристики регіонального діалекту скотс.

Наукова новизна дисертаційної праці визначається тим, що в ній вперше у вітчизняній лінгвістиці в якості предмета аналізу обрано регіональну варіативність просодії шотландського діалекту скотс; виявлено специфічні ознаки діалекту скотс і окреслено просодичні характеристики кожного із чотирьох досліджуваних регіонів; експериментальним шляхом доведено, що певний набір частотних, темпоральних та динамічних параметрів маркують мовлення скотс в залежності від гендерної, вікової та регіональної належності мовців.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у можливості широкого застосування отриманих результатів, накопиченого фонетичного матеріалу в практиці викладання англійської мови у навчальних дисциплінах «Теоретична фонетика англійської мови», «Соціофонетика сучасного англійського мовлення». У спецкурсах «Принципи та методи експериментального дослідження мовлення», «Проблеми та перспективи

дослідження територіального варіювання мовлення», які спрямовані на ідентифікацію мовців за диференційними просодичними ознаками мовлення.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку літератури (285 найменування, із них іноземними мовами 121). Загальний обсяг роботи становить 210 сторінок.

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми й актуальність дослідження, сформульовано його мету та завдання, деталізовано об'єкт, предмет, експериментальний матеріал дослідження та методи аналізу отриманих експериментальним шляхом даних; висвітлено теоретичну, практичну значущість роботи і наукову новизну дисертаційного дослідження.

У **першому розділі «Теоретичні засади вивчення соціофонетичної варіативності діалектного мовлення шотландців»** на основі аналізу різних підходів до предмета дослідження, виявлених вітчизняними та зарубіжними фахівцями з соціофонетики, соціолінгвістики, комунікативної лінгвістики та діалектології, в роботі представлено історичний процес розвитку діалекту скотс в Шотландії, визначено його статус та місце на мовній мапі Шотландії.

Визначаючи відносну самостійну автономію розмовних діалектів скотс щодо англійської мови, вчені вказують на значний ступінь територіальної і соціальної варіативності шотландського діалекту скотс. Дослідники описують ареали розповсюдження цього діалекту в Шотландії, що охоплює території Шетландських та Оркнейських островів, північно-східні регіони (м. Абердин), Центральний регіон (Единбург, Стерлінг, Глазго, Ейшир, Бллауей); південний регіон (кордон з Англією).

Отже, сучасний діалект скотс можна схарактеризувати як надзвичайно неоднорідний. Він відрізняється широким і мінливим набором варіантів, від власне традиційного скотс до літературної шотландської англійської, відображуючи особливості розмовного мовлення носіїв досліджуваного діалекту.

У **другому розділі «Методика та експериментальний матеріал дослідження»** представлено опис методичних проблем соціофонетика,

з'ясовано досвід експериментальних досліджень в галузі соціофонетика і соціолінгвістики, висвітлено комплексну методику дослідження.

У дисертаційній роботі використана комплексна методика експериментально-фонетичного дослідження в основі якої знаходяться методи (аудиторський та комп'ютерний (акустичний), які традиційно вживаються у соціофонетичних дослідженнях.

Відповідно до мети і завдань було визначено копрус експериментального матеріалу, який складався з 36 уривків з мовлення представників досліджуваних регіонів – північного, південного, центрального та острівного, які є аудіо записами квазіспонтанного мовлення.

Метою аудиторського (суб'єктивного) аналізу є визначення мелодійних та темпоральних характеристик мовлення досліджуваних інформантів, які є представниками 4 регіонів Шотландії.

Результати аудиторського аналізу уточнювались та доповнювались під час проведення акустичного (комп'ютерного) аналізу.

Для проведення акустичного (об'єктивного) аналізу було використано комп'ютерну програму *PRAAT Version 5.3.8.*, яка дає можливість виділити необхідні уривки мовленнєвого ланцюга, прослухати від сегментовані ділянки й провести виміри частоти основного тону, інтенсивність та тривалість на ділянках інтонаційних груп.

Усі зафіксовані під час акустичного (комп'ютерного) аналізу дані та їх кількісне опрацювання ґрунтується на визначенні описаних у розділі показників за загальноприйнятими формулами й має на меті виявлення специфічних характеристик мовленнєвої поведінки досліджуваних носіїв діалекту скотс з різних регіонів Шотландії.

У третьому розділі **«Результати комплексного інструментально-фонетичного дослідження мовленнєвої поведінки шотландців»** представлено результати аудиторського та комп'ютерного видів аналізу мовлення носіїв діалекту скотс і проведено лінгвістичну інтерпретацію результатів дослідження.

Методом перцептивного та комп'ютерного видів аналізу було визначено сукупність суперсегментних особливостей мовлення інформантів, носіїв шотландського діалекту скотс, які варіюють під впливом гендерного, регіонального та вікового чинників. Отримані результати свідчать про те, що шотландський діалект скотс є продуктом, що був сформований у результаті як зовнішнього, так і внутрішнього впливу, що яскраво проявляється у варіативності просодичних параметрів мовлення.

Ареальний принцип опису і сегментації просодичних характеристик дозволив визначити масштабне варіювання й розповсюдження мови скотс на всій території Шотландії.

Різноманітність просодичних параметрів шотландського діалекту скотс зумовлено історичними обставинами та специфічними мовними характеристиками, які висходять до гельської мови, пояснюються зв'язками з Англією, Ірландією, Норвегією, а також синтезом соціальних і культурних факторів.

Специфічними ознаками шотландського діалекту скотс, отриманими методом інструментального аналізу є прискорений темп мовлення в усіх представлених регіонах, пологий характер мелодійних змін (превалювання рівної шкали); локалізація максимумів ЧОТ та інтенсивності на першому наголошеному та ядровому складі. Такий просодичний репертуар дає змогу констатувати, що діалект скотс, розповсюджений майже на всій території Шотландії, з Півночі до Півдня, в Центральному регіоні, на островах характеризується власною соціофонетичною специфікою.

Ключові слова: регіональна, шотландський, скотс, діалект, просодичний, соціофонетичний, варіативність, особливості, аудиторський, комп'ютерний.

Abstract

Bondar K.S. Sociophonetic peculiarities of the Scottish dialect speech (instrumental phonetic research) – qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for a Degree of Doctor of Philosophy in Speciality 10.02.04 – German languages (English) (035 Philology) – Odesa National I.I. Mechnikov University. Ministry of Education and Science of Ukraine, Odesa, 2022.

The thesis explores the regionally marked features of Scottish speech, namely Scots dialect speakers. This work is the first comprehensive, theoretically grounded research into prosodic parameters and differential features of the speech of Scots, representing Scotland's four regions – northern, southern, central and island. It also clarifies the specific characteristics of the regional Scots dialect.

The scientific novelty of the thesis is provided by the fact that, for the first time in Ukrainian linguistics, the prosody's regional variability of the Scottish dialect of Scots became the research subject. The work identifies the specific features of the Scots dialect and outlines the prosodic characteristics of each of the four studied regions; it experimentally proves that a certain set of frequency, temporal and dynamic parameters are the markers of the Scots speech that depend on the speakers' gender, age, and regional affiliation.

The practical significance of the work is determined by the broad applicability of the obtained results and accumulated phonetic materials in the practice of teaching English within such subjects as “Theoretical phonetics of the English language”, “Sociophonetic of the contemporary speech”, in special courses of "Principles and methods of experimental speech research" and "Issues and prospects of studies of territorial speech variability", focused on the identification of the speakers basing on differential prosodic features of speech.

The thesis comprises the Introduction, three chapters with the conclusion to each, general conclusions, References (285 sources, 121 of them in a foreign language), and Appendix. The total volume of the thesis is 210 pages.

The Introduction substantiates the choice of the topic and its relevance, formulates the objective and tasks of the work, and elaborates on the object,

subject, experimental material and analysis methods applied to obtain the data experimentally; it highlights theoretical meaning, practical significance, and scientific novelty of this research.

Chapter I "Theoretical Background of the Sociophonetic Study of Scottish Dialect Speech Features", presents the historical process of the Scots dialect development in Scotland and defines its status and place on Scotland's language map. It is based on analysing various approaches to the research subject, suggested by domestic and foreign experts in sociophonetics, sociolinguistics, communicative linguistics, and dialectology.

Highlighting the relative autonomy of spoken dialects of Scots in relation to the English language, scientists argue a significant degree of territorial and social variability in the Scots dialect. Researchers describe the distribution areas of this dialect in Scotland, covering the territories of the Shetland and Orkney Islands, the northeastern regions (the city of Aberdeen), the Central region (Edinburgh, Stirling, Glasgow, Ayrshire, Bllaway), and the southern region (the England border).

Therefore, the modern Scots dialect can be characterised as highly heterogeneous. It features an expansive and changing set of variants, from traditional Scots itself to literary Scottish English, manifesting the peculiarities of the spoken speech of the studied dialect's speakers.

Chapter II "Materials and methods of instrumental phonetic research" describes the methodological problems of sociophonetics, outlines the experience of experimental research in sociophonetics and sociolinguistics, and highlights comprehensive research methodology.

The thesis uses a comprehensive method of experimental phonetic research based on the methods (auditory and computer (acoustic)) traditionally employed in sociophonetic studies. The objectives and tasks determined a corpus of experimental material comprising 36 excerpts from quasi-spontaneous speech audio recordings featuring the speech of representatives of the investigated regions – northern, southern, central and island.

The auditor (subjective) analysis aims to determine melodic and temporal speech characteristics among the studied informants representing four Scotland regions.

The auditor (subjective) analysis results were clarified and supplemented during the acoustic (computer) analysis.

The acoustic (objective) analysis was carried out using PRAAT Version 5.3.8 software that enables the researcher to select the necessary fragments of the speech chain, listen to the segmented sections and measure the frequency of the main tone, intensity and duration in the intonation groups sections.

All data recorded during the acoustic (computer) analysis and their quantitative processing are based on the determination of the indicators described in the Chapter according to generally accepted formulas. It aims to identify specific characteristics of the speech behaviour of the studied Scots dialect speakers from different Scottish regions.

Chapter III "Results of the instrumental phonetic study of the sociophonetic features of the Scottish speech behavior", presents the results of auditory and computer types of speech analysis of the Scots dialect speakers and provides a linguistic interpretation of the research results.

Using the method of perceptual and computer types of analysis, the research determined a set of supersegmental features of the speech of informants – the speakers of the Scottish dialect of Scots – which vary under the influence of gender, regional, and age factors. The obtained results indicate that the Scots dialect is a product of both external and internal influence, which is clearly manifested in the variability of speech prosodic parameters.

The areal principle of description and segmentation of prosodic characteristics enabled to determine the large-scale variation and distribution of the Scots language throughout Scotland's territory. The variety of prosodic parameters of the Scots dialect roots in historical circumstances and specific linguistic features that go back to the Gaelic language. They are also explained by connections with England, Ireland, and Norway, as well as a synthesis of social and cultural factors.

The distinguishing features of the Scottish dialect of Scots, obtained by the instrumental analysis method, are the accelerated speech pace in all represented regions, the gentle nature of melodic changes (predominance of an even scale); localisation of the maxima of the frequency of the main tone and intensity on the first stressed and nuclear syllable. Such a prosodic repertoire substantiates the argument that the Scots dialect, spread over almost the entire territory of Scotland, from the North to the South, in the Central region, on the islands, is characterised by its own sociophonetic specificity.

Keywords: regional, Scottish, Scots, dialect, prosodic, sociophonetic, variability, features, auditory, computer.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

1. Бондар К. С. Мелодійний компонент просодичного складника в мовленні шотландців. *Закарпатські філологічні студії*. Серія: Філологія. Випуск 14. Том 1. Ужгород, 2020. С. 58-63.
2. Бондар К. С. Мелодичні особливості мовлення представників шотландського варіанта англійської мови. *Записки з романо -германської філології*. Серія : Філологія. Випуск 1 (44) 2020. Одеса, 2020. С. 54-60.
3. Бондар К. С. Соціопросодичні особливості мовленнєвої поведінки шотландців. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Випуск 45. Том 2. Одеса, 2020. С. 42-45.
4. Бондар К. С. Просодичні параметри регіональної варіативності скотс (scots). *Актуальні питання іноземної філології*. Серія: Філологія. Випуск 15. Волинь, 2022. С. 10-15.
5. Бондар К. С. Вікові особливості мовлення представників центрального регіону Шотландії. *The scientific heritage*. Серія: Філологія. VOL 3. №70. Budapest, 2021. С. 39-44.
6. Бондар К. С. Просодичні параметри мовлення шотландців півночі. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Topical issues of modern science, society and education»*, 5-7 вересня 2021 р. Харків, 2021. С. 482-487.

ЗМІСТ

Анотація.....	2
Вступ.....	12
Розділ 1. Теоретичні засади вивчення соціофонетичної варіативності діалектного мовлення шотландців	17
1.1. Проблеми соціолінгвістичної та соціофонетичної варіативності мовлення в Шотландії.....	17
1.2. Мовна ситуація в Шотландії.....	27
1.3. Історія шотландських діалектів	33
1.4. Еволюція шотландських діалектів	39
1.5. Становлення мови скотс.....	45
1.5.1. Сучасні діалекти скотс на території Шотландії.....	48
1.5.2. Діалект скотс Центральної Шотландії.....	50
1.5.3. Південна скотс.....	52
1.5.4. Північна скотс	53
1.5.5. Скотс острівної Шотландії.....	55
1.5.6. Ольстерський варіант скотс	56
1.5.7. Англійська мова на території Гебридських островів.....	57
1.6. Шотландський варіант англійської мови	59
1.7. Білінгвізм та диглосія в мовленні шотландців.....	61
1.8. Вікова стратифікація мовлення	65
Висновки до Розділу 1	73
Розділ 2. Методика та експериментальний матеріал дослідження	75
2.1. Методологічні проблеми соціолінгвістики та соціофонетики.....	75
2.2. Аналіз соціофонетичних досліджень у царині фонетики	78
2.3. Експериментальний матеріал дослідження.....	83
2.4. Методи інструментально-фонетичного дослідження	89
2.4.1. Параметри аудиторського аналізу: мелодійні і темпоральні	89
2.4.2. Основні параметри комп'ютерного аналізу	96
2.5. Методика статистичної обробки експериментального матеріалу ..	102
Висновки до Розділу 2	105
Розділ 3. Результати комплексного інструментально-фонетичного дослідження мовленнєвої поведінки шотландців.....	108
3.1. Результати аудиторського аналізу	108

3.1.1. Аналіз синтагматичного членування мовлення носіїв діалекту скотс.....	108
3.1.2. Аналіз частотності використання основних шкал та термінальних тонів.....	114
3.1.3. Аналіз темпу та паузального членування мовлення носіїв діалекту скотс	134
3.1.4. Аналіз гучності мовлення	140
3.2. Результати інструментального дослідження мовлення носіїв шотландського діалекту скотс	142
3.2.1. Варіативність частотних характеристик.....	142
3.2.2. Варіативність темпоральних характеристик.....	157
3.2.3. Варіативність динамічних характеристик.....	167
Висновки до Розділу 3	173
Висновки.....	180
Список використаної літератури	183

Вступ

Дисертаційна робота становить собою інструментально-фонетичне дослідження, присвячене соціофонетичному аналізу просодичних характеристик мовленнєвої поведінки шотландців.

Вибір теми дослідження обумовлений необхідністю всебічного й поглибленого вивчення регіональних відмінностей в мовленні мешканців Шотландії, що зумовлені факторами соціального порядку: демократизацією суспільства, соціальною мобільністю, впливом ЗМІ (Stuart-Smith 2003; Eckert 2012; Kerswill 2003; Milroy 1998).

За останні двадцять років у вітчизняному мовознавстві сформувалася тенденція дослідження мовленнєвої поведінки носіїв мови (В. С. Григораш, Д. М. Карпова, Д. В. Бубнов, О. О. Русавська).

Сучасні зарубіжні дослідники шотландських діалектів (J. Stuart-Smith, T. Lawson, R. Lawson, J. Scobbie, M. Meyerhoff, L. Clark та ін.) зазначають на тенденцію зміни традиційної шотландської англійської; їх дослідження характеризуються пошуком нових методів соціофонетичного аналізу, а також увагою до дослідження мови в різних вікових, гендерних та регіональних групах.

Незважаючи на активне вивчення шотландського мовного ареалу, низка проблем залишається поза зоною активного пошуку. До цих питань належить опис мовлення представників регіональних груп – носіїв діалекту скотс.

Питання вікових, гендерних та регіональних особливостей мовлення шотландців залишаються недостатньо вивченими і комплексне інструментально-фонетичне дослідження зазначених аспектів надає змогу зробити істотний внесок в проблематику новітніх соціофонетичних розробок.

Актуальність пропонованого дослідження визначається загальною спрямованістю сучасних соціолінгвістичних студій на дослідження регіонально маркованого мовлення й на встановлення корелятивних відносин між мовленнєвими та соціальними явищами. Актуальність роботи також

увиразнюється відсутністю сучасних фонетичних інтерпретацій регіональної мовленнєвої поведінки шотландців, носіїв діалекту скотс.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в межах наукової теми кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови «Дослідження лінгвокультурологічних та просодичних особливостей усного мовлення» (номер державної реєстрації 0107U010628). Тема дослідження затверджена вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (протокол № 3 від 28 листопада 2017 р.)

Мета дослідження полягає у вивченні соціально та регіонально обумовлених просодичних параметрів мовлення шотландців носіїв діалекту скотс. Досягнення мети передбачає вирішення нижчезазначених **завдань**:

- визначити фактори, що формують мовну ситуацію в Шотландії;
- висвітлити історію формування діалекту скотс на підставі лінгвістичних даних;
- з'ясувати ареал поширення діалекту скотс на території Шотландії;
- виявити фактори, які впливають на мовлення шотландців в ситуації двомовності та диглосії;
- сформулювати методичні засади комплексного інструментально-фонетичного дослідження просодичних характеристик регіонального мовлення шотландців;
- виявити просодичні ознаки мовленнєвої поведінки носіїв діалекту скотс, які мешкають в північному, центральному, південному та острівному регіонах Шотландії;
- схарактеризувати своєрідність шотландського діалекту скотс у досліджуваних регіонах.

Об'єктом дослідження є усна реалізація невідготовленого монологічного мовлення шотландців.

Предметом дослідження є регіональна варіативність просодії в мовленні носіїв діалекту скотс.

Матеріалом дослідження послуговували фрагменти квазіспонтанного мовлення носіїв діалекту скотс (36 уривків) з чотирьох регіонів Шотландії – центрального, північного, південного та острівного. Обраний для аналізу експериментальний матеріал склали аудіо записи, які представлені на офіційному інтернет сайті International Dialects of English Archive (dialectsarchive.com). Інформанти є мешканцями міст Dundee, Wick, Elgin, Johnstone, Stewarton, Glasgow, Edinburge, Lennoxtown , Stirling та ін.

Загальний час звучання аудіофайлів склав приблизно 5 годин. Для комп'ютерного аналізу було відібрано 6 файлів, загальним часом звучання 45 хвилин.

Новизна дослідження полягає в теоретично обґрунтованому, системному вивченні регіонально маркованих просодичних параметрів діалекту скотс в чотирьох територіальних ареалах Шотландії. У роботі вперше у вітчизняних фонетичних студіях виявлено і проаналізовано компоненти мовної ситуації в Шотландії, висвітлено історію формування діалекту скотс та з'ясовано ареали поширення діалекту, визначено фактори регіональної та просодичної варіативності з урахуванням вікових та гендерних особливостей мовлення шотландців, окреслено просодичні ознаки кожного з досліджуваних територіальних ареалів, з'ясовано просодичні маркери мовленнєвої поведінки носіїв діалекту скотс та схарактеризовано своєрідність скотс у досліджуваних регіонах.

Достовірність отриманих результатів і обґрунтованість висновків забезпечено використанням комплексу методів, що містять загальнонаукові та спеціальні **методи дослідження**.

Серед **загальнонаукових** методів – описовий, що використовувався для опису мовної ситуації в Шотландії з урахуванням типологічних ознак, які традиційно вживаються в соціолінгвістичних дослідженнях.

Метод **зіставного** аналізу вживався для опису структурних особливостей шотландського варіанта англійської мови в порівнянні з мовою скотс.

Кількісний метод застосовано для математичної інтерпретації даних, отриманих з аудиторського та комп'ютерного видів аналізу.

Серед **спеціальних** методів аудиторський аналіз, який дав змогу перцептивним шляхом ідентифікувати зібрані фонетичні дані, метод інтонування наочно продемонстрував інтонацію досліджуваних інформантів.

Комп'ютерний аналіз, виконаний на базі програми PRAAT, уможливив опис об'єктивних фізичних характеристик для підтвердження результатів аудиторського аналізу.

Теоретичне значення отриманих результатів полягає у внеску в розвиток теорії соціально обумовленої варіативності регіонального мовлення в соціофонетичному аспекті. Встановлені експериментальним шляхом висновки є значущими для розробки питань **діалектології, соціофонетики**.

Теоретична цінність проведеного дослідження полягає у накопиченні емпіричного матеріалу для вивчення тенденцій розвитку шотландських діалектів загалом та просодичної системи скотс зокрема.

Практична цінність роботи забезпечується наявністю даних, які можуть застосовуватись для проведення широкого спектру розробок у царині соціофонетика та діалектології (розділ «Сучасні діалекти скотс на території Шотландії»), компаративістики, лінгвокультурології, а також використовуватись в процесі ознайомлення з техніками аналітичного та інструментально-фонетичного аналізу. Матеріали дисертаційного дослідження можуть вживатися в практичному курсі викладання сучасної англійської мови, у теоретичних курсах з фонетики та фоностилістики, у спецкурсах з соціолінгвістики, соціофонетики та лінгвокраїнознавства.

Апробацію основних положень та результатів дослідження здійснено на наукових семінарах кафедри теоретичної і прикладної фонетики англійської мови (2019-2022) Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та на міжнародних конференціях....

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дисертаційної роботи висвітлено у семи одноосібних статтях, із яких чотири опубліковано у

фахових наукових виданнях України, одна – у науковому періодичному виданні іншої держави, ще дві – тези доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Структура роботи визначається поставленою метою та завданнями і складається з анотації (українською та англійською мовами), вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури (285 позицій, з них – 121 іноземними мовами). Дисертаційна робота містить 28 таблиць і 39 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 210 сторінок, із них текстова частина – 182 сторінки.

Розділ 1. Теоретичні засади вивчення соціофонетичної варіативності діалектного мовлення шотландців

Для дослідження соціофонетичних особливостей мовленнєвої поведінки шотландців чотирьох досліджуваних регіонів – Півночі, Центру, Півдня, Шетландських та Оркнейських островів Шотландії застосовується комплексний підхід, який охоплює широкий спектр завдань, пов'язаних з вивченням лінгвістичної ситуації в Шотландії з урахуванням передумов становлення і формування діалекту скотс на її території. Вирішення таких завдань зв'язано з аналізом теоретичних положень діалектології, соціолінгвістики, теорії комунікації, що описують принципи територіальної і соціальної диференціації мови.

1.1. Проблеми соціолінгвістичної та соціофонетичної варіативності мовлення в Шотландії

Дослідження у царині соціальної лінгвістики значно вплинули на фонетику і фонологію. Лінгвістами різних країн активно розроблюється проблема співвідношення нормативності і варіювання з урахуванням всього комплексу факторів, що регулюють реалізацію сегментного і просодичного рівнів фонетики. Окреслився новий напрямок соціолінгвістичних досліджень – соціофонетика. Л. І. Прокопова зазначає, що в дискусіях про перспективи та основні напрямки розвитку норми, постає питання щодо вирішального впливу певного діалекту на формування вимовної норми мови (Прокопова 2013). На думку У. Лабова, соціофонетика розширює погляд на функції мови, зосереджуючи увагу на її соціальному використанні і заперечує обмеження, що накладає традиційна формальна лінгвістика на область досліджуваних фактів і характер методів дослідження.

Розроблені У. Лабовим основні підходи і методики соціолінгвістичного дослідження, які отримали назву "мікросоціолінгвістика", дозволяють описувати особливості мовного варіювання на тлі варіювання соціального або, іншими словами, вивчати співвідношення між мовними і соціальними

змінними параметрами. Цей підхід виник у межах американської соціолінгвістики і діалектології як реакція на ускладнення, зв'язані з необхідністю вивчення мовлення некорінного населення міст або окремих міських районів (Labov 1970). Л. І. Прокопова підкреслює, що сучасна фонетика зобов'язана У. Лабову тим, що він запровадив числовий вимір, так звані змінні величини, для встановлення кореляції між мовними і соціальними структурами (Прокопова 2013). На його думку, самий термін *соціолінгвістика* можна розуміти подвійно:

1. Соціолінгвістика – це наука, яка звертається до відомостей про людський колектив, який є носієм певної мови, як до основи для вирішення питань мовознавчої теорії, тобто як до підґрунтя мовознавства взагалі.

2. Під соціальною лінгвістикою може розумітися нова інтердисциплінарна царина досліджень, предметом якої є повний і всезагальний опис відносин і кореляцій між мовою і суспільством (Лабов 1975).

Зміни в мовленнєвій поведінці нерідко свідчать про стан і пересування індивіда в межах соціальної структури, оскільки мовленнєва поведінка є індикатором зміни становища мовця, відображенням його соціальної приналежності (Labov 1972, 338).

Ідеї ситуативно-стратифікаційного підходу У. Лабова до дослідження варіативності мови стали імпульсом для розвитку нового напрямку в лінгвістиці – соціофонетики, яка «розширює погляд на функції мови, концентрує увагу на її соціальному вживанні і відкидає обмеження, що накладаються традиційною формальною лінгвістикою на область досліджуваних фактів і характер методів дослідження (Labov 2006). А. Д. Петренко зазначає, що соціолінгвістичний аналіз на вимовному рівні з урахуванням факторів соціального порядку має потенціал для найбільш повного опису соціальної стратифікації мови, її функціональних можливостей і тенденцій розвитку звукової системи, що показано на прикладі дослідження соціофонетичного варіювання сучасної німецької мови

в Німеччині (Петренко 1998, 6).

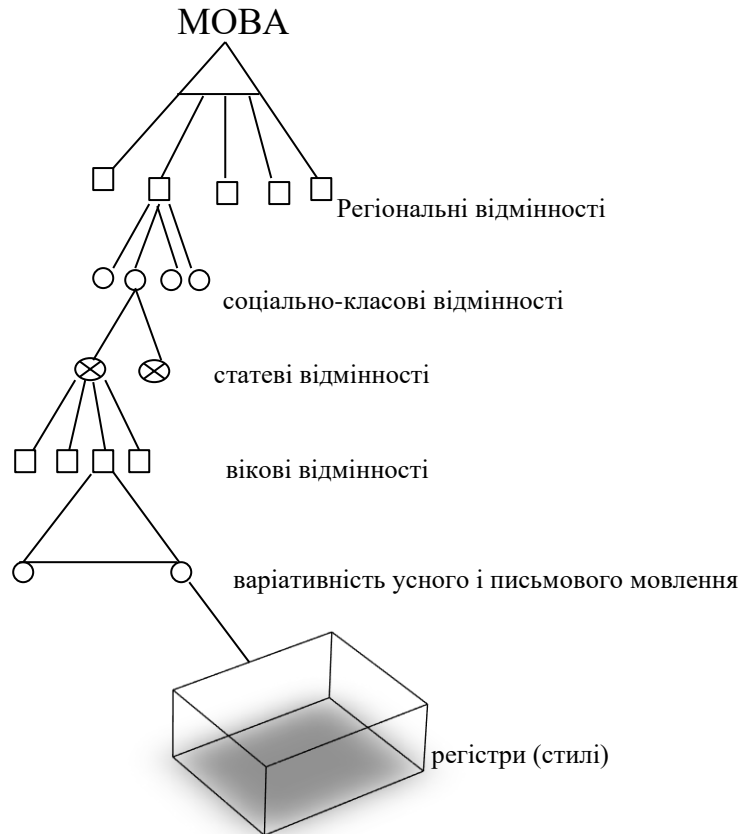

Табл. 1. Ієрархія екстралінгвістичних факторів, які впливають на варіативність мови (Петренко 1998, 6)

Основний структурний компонент соціофонетичного аналізу – соціофонетична змінна – служить мовленнєвим корелятом стратифікаційної і ситуативної варіативності. А. Д. Петренко зазначає на те, що стратифікаційна варіативність безпосередньо пов'язана з соціальною структурою суспільства і проявляється в мовних і мовленнєвих відмінностях, які характерні для представників різних соціальних верств. Ситуативна варіативність проявляється, у свою чергу, у переважному вживанні тих або інших мовних засобів залежно від соціальної ситуації (Петренко 2009, 31-42). Отже соціофонетичною змінною може бути будь-яка одиниця вимовного рівня мови (сегментний, супрасегментний елемент тощо), що має декілька варіантів реалізації, зв'язаних із соціальною приналежністю мовця або ситуацією спілкування. На сегментному рівні мови виділяються фонологічні змінні, що зіставні з абстрактним вимовним стандартом (Лабов 1975; Петренко 2011; Mascauly 1977).

Встановлення кореляції між мовними, соціальними і ситуативними факторами варіативності в соціофонетиці передбачає використання певної стратифікаційної та комунікативної моделей, а також методики лінгвостатистичного аналізу. Як слушно зазначає Р. Уордо, соціально-стратифікаційна модель має будуватися з урахуванням особливостей досліджуваного регіону і суспільства, проте основу моделі практично завжди складає шкала універсальних параметрів, до яких відносяться: досягнення у царині професійної і академічної освіти, фах, характер трудової діяльності, рівень доходу, джерело доходу, стать, вік, місце проживання, расова та етнічна належність (Wardhaugh 2006, 148).

У випадку соціометричного шкалювання, кожному параметру присвоюється певне значення, у результаті чого визначається положення інформанта в більш загальній соціально-класовій системі, що містить категорії «вищий клас», «середній клас», «робочий клас» з різним ступенем градації. Визначення соціально-класової приналежності в різних дослідженнях проводилось на підставі як кількох (Trudgill 1974; Shuy 1969; Labov 2006), так і одного параметра, наприклад, професії (Macaulay 1977). У. Лабов називає такі параметри – *індексами* соціального статусу, значення яких може відрізнятися в різних спільнотах і культурах (Labov 2006).

Британські лінгвісти Дж. Ейткен, Дж. та Л. Мілрой, Р. К. Маколі та інші розвинули соціолінгвістичні методи У. Лабова щодо дослідження шотландських діалектів. Дослідження британських учених із залученням мікросоціолінгвістичного підходу мали не абияке значення для вивчення складних мовних ситуацій в рівнинній Шотландії (Лоуленд), на Шетландських та Оркнейських островах. У центрі уваги опинилась міська говірка. Як зазначає Ейткен, у мовленні робочого класу відбувались складні процеси, у результаті яких склалися оригінальні діалектні системи. Цікавим є той факт, що перші соціолінгвістичні дослідження скотс проведені Р. Маколі при вивченні мовлення мешканців м. Глазго, були присвячені фонетичному варіюванню.

Отже, мікросоціолінгвістика зарекомендувала себе як справжній емпіричний підхід, і зробила істотний внесок в теорію (див.: Macafee 2004). Вона оперує як даністю такими соціальними параметрами, як вік, стать і соціальні верстви, до яких належить інформант і розглядає їх як незалежні змінні, виходячи з того, що з ними мають корелювати певні мовні змінні. Визначення останніх, а також встановлення характеру їх кореляції з соціальними змінними і є основною метою мікросоціолінгвістичних досліджень.

На думку Е. Хаугена, не можна заперечувати той очевидний факт, що контакти між народами, які виникли під впливом соціально-економічних факторів, і їх природний наслідок – взаємодія контактних мов, тягнуть за собою серйозні зміни в структурі мови і, зокрема, сприяють істотній перебудові фонологічних систем. Е. Хауген, безперечно, правий, заявляючи, що немає мов, котрі змінюються самі по собі, але є люди, які змінюють мови. «Змінюються люди і звукові зміни є простою маніфестацією змін у людей» (Haugen 1997, 342).

На думку Г. Вольфа, мовні зміни не одноразовий акт, а порівняно тривалий процес. Спочатку він відбувається на ідіолектному рівні. Тільки після прийняття його більш широким колективом мовців індивідуальна зміна має шанс стати визнаною мовною спільнотою. На жаль, Г. Вольф не уточнює, про який саме колектив мовців йдеться. Він лише уточнює, що первинну реалізацію варіанта на фонетичному рівні, можна пояснити структурними *іманентними* щодо мови факторами, як от артикуляційна база, кількісні характеристики звуків, темп мовлення, мелодика, акцент та інші. Автор доходить висновку, що ці *механічні, спонтанні* (у термінах младограматиків) фактори мають глибоко перевірятися впливом елементів соціального порядку.

Але У. Лабов вважає, що «соціальна зміна служить єдиним варіативним елементом, до якого можна звернутися для пояснення мовних змін, оскільки мовні зміни становлять собою послідовності соціального варіювання, іноді

безпосередні й прямі, але здебільшого опосередковані й непрямі» (Лабов 2006).

Соціолінгвістична проблематика широко обговорювалась в наукових колах Шотландії. А. Дж. Ейткен першим поставив питання про ставлення шотландського суспільства до територіальних та інших не літературних варіантів. Не зважаючи на те, що істотні відмінності у цій сфері відмічалися і раніше, жодних спроб їх системного дослідження не було. Дж. Ейткен, досліджуючи діалектний континуум Шотландії, підкреслив, що для такої роботи необхідно бути носієм місцевого діалекту і відчувати діалектні відмінності. Автор, який є носієм діалекту скотс, зазначав, що скотс поділяється на явний і прихований. Отримані ним дані про ставлення мешканців Единбургу до місцевого діалекту дозволили виявити мовні причини і соціальні фактори, що впливають на вибір і включення в розмовне мовлення різноманітних лексичних або граматичних шотландизмів скотс, а також причини, що сприяють більшій стійкості до англійського впливу одних одиниць порівняно з іншими (Aitken 1977).

У межах цього ж підходу виконана робота К. Макафі, присвячена дослідженню сучасного діалекту м. Глазго (Macafee 1983; 2004). На прикладі найбільшого в Шотландії індустріального міста автор розглядає питання про стирання діалектних відмінностей та ерозії діалектів скотс в цілому. Глазго обраний не випадково, оскільки це один з тих міських центрів, в якому проявляються усі сучасні впливи, проте його соціальна домінанта, що визначається переважанням робітничого класу, залишається при цьому незмінною.

Автор досліджує процес вирівнювання діалектних відмінностей у зв'язку з проблемою тяглості поколінь. Діалектне вирівнювання характеризується як превалювання процесу мовних змін. Воно корелює з процесом соціального нівелювання, що містить власне соціальну, демографічну та економічну складову. У своєму дослідженні К. Макафі застосовує як кількісні, так і якісні методи, причому останні автор трактує як

систему засобів створення такої комунікативної ситуації в роботі з інформантами, в якій їх мовленнєва поведінка виявляється найбільш природною, що робить матеріал польових досліджень максимально достовірним (Macafee 2004).

Соціолінгвістичні дослідження в Шотландії, що ґрунтуються на ситуативно-стратифікаційному методі У. Лабова, стали проводитись у 80-х роках минулого століття. У 1975 році з'явилися результати дослідження варіативності мовлення школярів Единбурга, реалізовані С. Ромейн (Romaine 1979), проте перше масштабне соціолінгвістичне дослідження в Шотландії, яке охопило усі верстви населення, здійснив Р. Маколей в м. Глазго в 1977 році (Macaulay 1977). Основою соціолінгвістичного аналізу мовлення мешканців м. Глазго став мовний матеріал, отриманий Р. Маколей під час інтерв'ю з мешканцями Глазго і в межах спільної роботи з Г. Тревеліаном над звітом з мови, освіти і зайнятості в м. Глазго. Вченому вдалося встановити чіткий зв'язок між варіативністю мовлення і соціально-класовою приналежністю мешканців м. Глазго, яка ще до проведення дослідження усвідомлювалась мешканцями міста, проте не була виявлена емпірично.

Р. Маколей виділив п'ять соціофонетичних змінних, які «найкращі для дослідження соціальної стратифікації мови м. Глазго, оскільки не можуть свідомо контролюватися мовцями» (Macaulay 1977, 54). Слідом за У. Лабовим Р. Маколей визначає лінгвістичну змінну як «клас варіантів, упорядкованих на площині як відправні пункти кривої, де позиція кожного варіанта визначається незалежними або екстралінгвістичними факторами» (Macaulay 1977, 20). На підставі адитивного метода аналізу в дослідженні Р. Маколей із запису мовлення кожного інформанта було виділено сорок випадків вживання змінної, після чого кожному варіанту змінної було присвоєно значення від одного до п'яти. Підвищення значення свідчило про відхилення від стандартного варіанта шотландської вимови. Після отримання середнього значення від суми балів інформантів одного соціального класу і множення результату на 100, ученим був виведений індекс змінної для

даного класу зі значенням від 100 до 500 (Macauley 1977, 31). У результаті дослідження вченому вдалося дійти висновків:

- варіативність мовлення мешканців м. Глазго систематично відстежується відповідно до належності мовця до певного класу, гендерної та вікової групи. Ученим було запропоновано найбільш чіткі на той час схеми варіативності голосних і деяких приголосних (Macauley 1977, 56);

- серед представників середнього і вищого класу зафіксовано вкрай негативне ставлення до діалекту нижчих соціальних верств, оскільки він асоціюється з «невіглавством і злочинністю» (Macauley 1977, 94);

- класові відмінності в мовленні дітей десяти років не виражені, проте у п'ятнадцятирічному віці розбіжності вже чітко сформовані;

- не було відомостей про систематичне варіювання мовлення мешканців м. Глазго за критерієм релігійної приналежності (Macauley 1977, 56).

Вживання стратифікаційного методу в дослідженнях Р. Маколей дозволило виявити соціальні маркери у вимові мешканців м. Глазго, визначити соціально-престижні форми вимови на той період часу, а також отримати деякі відомості про зміни в мовленні в процесі соціалізації особистості. Принцип соціально-класової стратифікації вживався також в низці сучасних соціолінгвістичних досліджень, що проводились на території Шотландії (Lawson, Stuart-Smith, Scobbie 2008; Schuetzler 2011).

Головним недоліком соціально-класової моделі є «абстрактність» на що зазначає Р. Уордо (Wardhaugh 2006) та П. Екерт (Eckert 2004). Критика абстрактності пов'язана із протиставленням соціального класу і соціальної групи або ролі як непродуктивного і продуктивного способів соціальної самоідентифікації. Р. Уордо зазначає, що усвідомлення людиною приналежності до певного соціального класу не завжди є для неї так само «реальним», як сприйняття себе матір'ю або християнином.

Спроба більш детального опису соціальної варіативності мовлення з урахуванням виділення консолідованих соціальних груп і описом рольових відносин всередині групи відбилася на соціолінгвістичних дослідженнях

П. Екерта, які відрізняються вживанням етнографічних методів (зокрема, методу комунікативних мереж), що спрямовані на вивчення варіативності мовлення в тісно зв'язаних соціальних групах, які є більш «локальними», і менш «абстрактними» демографічними одиницями, при цьому варіативність мовлення досліджується крізь призму поглядів і думок мовленнєвої спільноти. Такі дослідження характеризуються зміною обсягу пошукуваної соціальної одиниці, а також конкретизацією відносин між ними. Дослідження «третьої хвилі», згідно з П. Екерт, характеризуються зсувом фокусу від соціальних діалектів до мовленнєвих стилів, переходом від опису категорій мовців до опису механізму побудови особистості в процесі комунікації. У центрі уваги дослідження опинились аспекти стилістичної і ситуативної варіативності мовлення, зв'язані з роллю мовця в групі спілкування (Eckert 2012).

У роботах У. Лабова (1977; 1978), В. Fraser (1981), D. Hymes, M. Halliday (1988) та вітчизняних дослідників А. Д. Петренка (2009; 2011), Є. Корнеласвої (2015), І. Сіваченко (2021) описано безліч моделей комунікативних ситуацій.

В комунікативній моделі М. Хелідея, наприклад, взаємовідносини стратифікаційного і ситуативного аспектів варіативності мовлення виражається за допомогою протиставлення соціального діалекту і регістра. Визначальними змінними соціального діалекту є соціальне походження, стать, вік, у той час як регістр ідентифікується за допомогою параметрів поля, що позначає сферу спілкування; тональності, що характеризує стосунки між учасниками комунікації; і модусу, що описує канал комунікації (Halliday 1978). Така модель дозволяє ефективно розмежовувати фактори ситуації спілкування і соціальної стратифікації учасника комунікації, а також є окремим прикладом вживання функціонального підходу в лінгвістиці. Як слушно зазначає А. Д. Петренко, вагомий внесок лондонської школи функціональної лінгвістики характеризується, у тому числі, з'ясуванням ролі ситуативної і соціальної адаптації мовних одиниць щодо середовища і мовної

особистості (Петренко 2011, 32).

У загальній моделі комунікативної ситуації, запропонованій У. Лабовим, виділяються учасники, які володіють рольовими і індивідуальними характеристиками в умовах спілкування, що поділяються на внутрішні і зовнішні (Labov 2004, 23). Перевагою цієї моделі є урахування соціально-психологічних особливостей учасників комунікації і стосунки між ними, а також комплексний характер зображення умов комунікації.

Останній підхід отримав експериментальне підтвердження в соціофонетичних дослідженнях А. Д. Петренка. Формальна обстановка спілкування сприяє підвищенню ступеня контролю мовця над своїм мовленням, у невимушеній обстановці рівень контролю знижується, і вимова набуває інших характеристик. У цьому випадку йдеться про реалізацію повного і розмовного стилів вимови.

Звідси, урахування соціального і ситуативного типів варіювання вимови у сукупності є необхідною умовою для отримання більш повної картини причинно-наслідкових зв'язків екстралінгвального характеру, що обумовлюють варіативність вимови певних груп інформантів. Уважне спостереження за мовленням груп, об'єднаних спільними статусними, статевими, віковими ознаками, спільними інтересами і діяльністю у грамотно спланованих ситуаціях офіційного і невимушеного спілкування визначають точність результатів соціофонетичного аналізу.

Отже, сучасні зарубіжні дослідження в царині соціолінгвістичної варіативності шотландських діалектів і англійської мови спираються на результати досліджень Дж. Ейткена, К. Макафі, Мюрея, а також на результати масштабного опитування територіальних скотс, проведеного в ХХ ст. за участі А. Макінтоша, Д. Аберкромбі та М. Діллона. Тяглість у царині англійської діалектології, згідно з Б. Кортманом та К. Аптоном, ґрунтується на тому, що дані отримані під час дослідження «традиційних» діалектів, тобто мовлення сільського населення у відносно замкнених спільнотах, продовжують використовуватись для опису сучасного поширення діалектних

рис; крім того, увага багатьох дослідників «сучасних» діалектів, «як і раніше, спрямовані на пошук механізмів мовних змін» (Kortman 2004).

Останні соціолінгвістичні дослідження, проведені в центральному регіоні Шотландії (E. Lawson, J. Stuart-Smith, M. Meyerhoff), на Шетландських та Оркнейських островах (M. Durham, G. Melchers), у північно-східному (R. Millar, T. Brato), південному (D. Watt, C. Llamas, D. Ezra Johnson) та англо-гельському (C. Smith-Christmas) регіонах фіксують зміни у вживанні діалекту скотс.

1.2. Мовна ситуація в Шотландії

У світлі досліджень особливостей функціонування англійської мови в Шотландії, актуальним є визначення поняття мовної ситуації, наведене О. О. Селівановою: «Мовна ситуація – це ситуація взаємодії різних мов чи різних форм існування однієї мови в певній державі чи регіоні з огляду на їхню функціональну специфіку та ареал поширення» (Селіванова, 2006). Мовні ситуації поділяються на одномовні та багатомовні.

Функціональна нерівнозначність мов призводить до того, що сфера використання одних мов звужується, інших – розширюється. При витісненні мови з фактичної сфери письмового спілкування, ця мова може набути статусу соціального діалекту. У містах з більш вираженою соціальною стратифікацією така мова може асоціюватися у населення з жаргоном, сленгом або просторіччям, як це відбувається у великих містах рівнинної Шотландії з мовою скотс (R. Macaulay, C. Macafee, J. Stuart-Smith). Отже, проблема визначення статусу територіального різновиду мови пов'язана не тільки зі структурними, історико-генетичними критеріями розмежування мови і діалекту, але також з такими екстралінгвістичними факторами як соціальна оцінка та думка носіїв мови (R. Macaulay, C. Macafee, J. Stuart - Smith).

Мовна ситуація може розглядатися з різних позицій в ареальній соціолінгвістиці, має комплексний характер і для її вирішення вживається

декілька підходів, які поділяються на структурний, соціолінгвістичний (О. Д. Петренко), структурно-функціональний та комплексно-континуальний (А. Ейткен). О. Д. Петренко підкреслює, що структурний підхід ґрунтується на виборі контрастивно-порівняльного методу типології різних форм мови, а також методів аналізу генетичної спорідненості мов. Аналіз може виконуватися на різних мовних рівнях, у тому числі фонетико-фонологічному, який вживається у пропонованій роботі для дослідження мовленнєвої поведінки шотландців (Петренко 2011).

Аналіз соціолінгвістичних аспектів функціонування мови/діалекту, допомагає встановити причину традиційного використання того чи іншого найменування представниками різних соціальних груп, оскільки враховує етномовні, політико-юридичні, лінгвокультурні, функціональні та інші фактори, що впливають на ставлення членів суспільства до своєї і чужої мови.

Комплексно-континуальний підхід до дослідження територіального різновиду мови орієнтований не так на розмежування мов і діалектів, як на виявлення безперервного зв'язку між різними мовними формами при плавному переході від одного різновиду мови до іншого. Принцип континуальності, який теоретично обґрунтований у працях М. А. К. Хелідея (Halliday 1978), широко використовується в діалектології при позначенні градації зміни територіальних діалектів, а також в креолістиці – для опису безлічі змішаних мовних форм у межах посткреольського континууму. Окремими випадками застосування континуального підходу при описі функціонування мови у ситуації близькоспорідненої двомовності є використання концепції мовного континууму А. Ейткеном (англо-шотландська двомовність) (Aitken 1977). Перевага континуального підходу полягає у можливості дослідження підсистем однієї мови або кількох мов у взаємозв'язку, що особливо важливо при дослідженні проблем міжмовної інтерференції, змішаних англо-шотландських мовних форм. Крім того, концепція мовного континууму є зручною при складанні моделі мовної

поведінки білінгвів, зокрема для опису ступеня та напряму ситуативного перемикання коду.

Континуальність є загальним принципом зв'язності мовних варіантів і використовується при описі не тільки територіальних (діалектний, мовний континуум) та контактних (предпіджин, піджин), але також функціональних різновидів кількох мов або реєстрів однієї мови. У ситуації диглосії, а також при описі посткреольського континууму, ієрархія мовних форм позначається як трирівневий вертикальний континуум, на вершині якого знаходиться акролект (літературна мова), що переходить у мезолект (загальнорозмовне койне) і базилект (місцеві говірки). Акролект обслуговує сферу офіційного спілкування, мезолект – сферу міжгрупового неофіційного спілкування, базилект – сферу спілкування усередині сім'ї, поміж близьких друзів та колег. Отже, вертикальний мовний континуум відображає на макрорівні соціально та ситуативно зумовлений вибір мовного чи субмовного коду мовців у процесі вербальної комунікації (Костроміна 2015). Звідси континуальний підхід може застосовуватися при дослідженні регіональної та соціальної варіативності англійської мови в Шотландії, що є основним завданням пропонованого дослідження.

В англійській традиції при описі форм існування мови використовується термін *variety*, який співвідноситься з такими поняттями як *варіант* або *різновид мови*. Прагнучи дати найбільш точне, «технічне» визначення, що поєднує такі поняття як *мова*, *діалект* та *форми мови*, британський лінгвіст Р. Хадсон запропонував термін *варіант* як «набір елементів мови (слів, звуків, граматичних конструкцій), які мають однакову дистрибуцію» (Hudson 1996, 24). Це визначення було доповнено Р. Уордо «варіант – це певний набір структурних елементів мови, які однозначно асоціюються з певними зовнішніми чинниками (імовірно, географічною областю чи соціальною групою)» (Wardaugh 1988, 20).

Відповідно до трактування професора О. О. Селіванової, сучасне поняття варіанта мови – це «явище видозміни певної рівневої ознаки мовних

одиниць, що призводить до існування їх паралельних форм і є виявом мовної надмірності чи економії, тенденції розвитку мови, наслідком її функціонально-стилістичного та територіального розташування» (Селіванова 2006, 57).

Діалект, згідно з О. О. Селівановою, є «формою мовного існування, що використовується як засіб безпосереднього побутового спілкування на певній обмеженій території і характеризується відносною єдністю різних мовних рівнів системи та відповідними відбитками культурних традицій» (Селіванова 2006, 125).

Очевидно, ємність терміна *діалект* залежить від розуміння його положення у системі форм існування мови, тобто його співвідношення з різними типами наддіалектних утворень.

Комунікативна сфера діалекту – повсякденно-побутове спілкування, із чим зв'язана й переважно усна форма діалектного мовлення. Така узагальнена модель діалекту, реалізуючись у різних історичних умовах, набуває певної варіативності.

Сучасна мовна ситуація в Шотландії характеризується як: 1) багатокомпонентна; 2) багатомовна; 3) демографічно незбалансована; 4) комунікативно незбалансована; 5) з різним юридичним статусом мов, що утворюють мовну ситуацію; 6) сполучає близькоспоріднену і різноспоріднену двомовність; 7) ендоглосна, оскільки англійська мова є рідною для більшості мешканців (згідно з опитуванням 2011 р.), проте не є автохтонною мовою; 8) диглосна.

Багатокомпонентність мовної ситуації зумовлена функціонуванням англійської мови, шотландської та гельської мови, а також мов етнічних меншин, що мешкають переважно у великих містах.

Згідно з даними отриманими в 2011 році, у результаті шотландського демографічного опитування, розмовною англійською володіє 98% мешканців країни старших за три роки, при цьому найбільша кількість людей, які не володіють англійською мовою, мешкає в Глазго (3%). Навичками мовлення,

читання або письма гельською мовою володіє 1,7% мешканців (87 тис. людей). Найбільша кількість мовців гельською проживає на островах Зовнішні Гебриди (52%), а також в областях Хайлендс (5%), Арджил і Бьют (4%). Розмовними формами ідіома скотс володіє 30% населення Шотландії (1,5 млн. людей). Найбільша кількість людей, які вживають розмовні форми скотс припадає на райони Абердиншир (49%), Шетландські острови (39%), Морей (45%) та Оркнейські острови (41%), менше всього людей вживають скотс на островах Зовнішні Гебриди (7%) та в м. Единбург (21%), а також в областях Хайлендс, Арджил і Бьют (22%) (Scotland's Census 2011).

Англійська мова де факто є офіційною мовою Шотландії, а також домінує у побутовій сфері спілкування. Результати опитування 2011 р. свідчать, що в середньому більш як 90% шотландців користуються в домашній обстановці тільки англійською мовою. У м. Глазго та м. Единбург, англійською користуються 87% мешканців, на островах Зовнішні Гебриди – 57% населення. Серед інших мов, що використовуються в домашній обстановці, найбільш численними є скотс (1%), польська (1%) та гельська (0,5%) мови.

Ратифікація урядом Великої Британії «Європейської хартії регіональних мов та мов меншин» у 2001 р. сприяла закріпленню юридичного статусу мови за гельською та мовою скотс, проте гельська мова, на користь якої з 1960-х років ефективно виступав рух активістів, отримала права на додаткову державну підтримку і в 2005 році актом шотландського парламенту визнана офіційною мовою Шотландії. Крім того, створена в 2003 році комісія з питань гельської мови (Bòrd na Gàidhlig) отримала право імплементації стратегії мовного планування у царині гельської мови на національному рівні. Запроваджене на островах Зовнішні Гебриди політичне утворення «Comhairle nan Eilean» («Дума Західних Островів») ухвалила підтримати гельську мову і проголосила двомовну політику в освіті, дорожніх показниках та інших областях.

Отже, у результаті спільної підтримки уряду Шотландії і громадських організацій, гельська мова представлена у сфері освіти (викладання мови на всіх освітніх рівнях), релігії (богослужіння гельською мовою), засобах масової інформації (телекомпанія Discovery, радіостанція BBC та ін.). Непрямим показником ефективності «політики відродження» може служити збільшення чисельності гельськомовного населення серед молодого покоління шотландців.

На відміну від гельської мови, у період реставрації шотландського парламенту скотс менше привертала увагу і мала меншу підтримку з боку держави, що за даними дослідження М. Ханса, відбивало загальну тенденцію неофіційної політики «ігнорування існування мови скотс», що діяла у Великій Британії протягом ХХ ст. (Hance 2004, 36). А. Ніхтінен стверджує, що слабка підтримка владою і населенням відродження мови скотс зумовлена політичними, соціальними та мовними факторами, зокрема незацікавленістю ключових фігур шотландської національної партії (SNP) цим питанням, невідповідністю соціального сприйняття скотс (як регіонального різновиду англійської мови) ідеологією шотландського націоналізму, низьким соціальним престижем розмовних варіантів, а також проблемою лінгвістичної самоідентифікації населення (розмежування скотс і англійської мови самими білінгвами).

Суперечливість соціолінгвістичної ситуації, що зв'язана з гельською мовою і скотс, полягає в тому, що гельська мова, маючи перевагу в соціальній підтримці, і високий соціальний статус через нечисленність мовців залишається на периферії сучасного життя Шотландії, у той час як скотс, що більш широко вживається в Шотландії, залишається осторонь при прийнятті політичних рішень (Nihtinen 2012).

У ситуації спорідненої двомовності англійської мови і скотс, розповсюдженої в центральній частині Шотландії з 1707 р., широка інтерференція двох систем привела до виникнення мішаних мовних форм. Як зазначає А. Ейткен, наявність проміжних соціолінгвістичних утворень стало

джерелом неясності статусу скотс у ряді «мова – діалект» та тривалих суперечок в науковій і публіцистичній літературі про те, чим саме є скотс – самостійною мовою або діалектом англійської мови (Aitken, 1977).

У контексті сучасної ситуації в Шотландії, що усуває скотс із системи освіти, у ролі природного способу коригування мовлення виступає соціальна оцінка. Зокрема, соціальний престиж обумовлює функціонування стандартної шотландської англійської як вимовної та літературної норми, що використовується на національному і регіональному рівнях державного управління, у сфері освіти, та телебаченні, а також у друкованих ЗМІ.

1.3. Історія шотландських діалектів

Як відомо, мова змінюється. Дві людини одного покоління і в одній місцевості, які говорять на одному діалекті і існують в одному соціальному середовищі, ніколи не будуть однаковими за складом мовлення. Детальне вивчення мовлення кожної людини розкриє деякі відмінності, наприклад, у виборі слів, у структурі речення, у відносній частоті використання тих чи інших форм та поєднань слів, у вимові окремих голосних і приголосних та їх поєднань, у всіх тих рисах, які оживлюють розмовне мовлення: швидкість мовлення, акцентуація та інтонація. Можна навіть сказати, що говорять вони ідіолектами однієї й тієї ж мови, а не однією й тією ж мовою. Індивідуальні відмінності покриваються або поглинаються деякою загальною подібністю, наприклад, у вимові або лексиці, що різко виявляється при протиставленні мови однієї групи іншій. Такі явища тісно пов'язані з такими моментами у соціальному розвитку, як освіта національності, виникнення літератури, приплив сільського населення до міст та інші тенденції.

Мова рухається у часі за своєю течією. Мова «дрейфує». Якщо б навіть не було розпаду мови на діалекти, якщо б кожна мова продовжувала існувати як міцне самостійне ціле, вона все ж таки постійно віддалялася би від певної норми, розвиваючи безперестанку нові риси, поступово перетворюючись на мову відмінну від своєї первісної сутності, і ставала б насправді новою

мовою. Діалекти виникають не внаслідок самого факту індивідуальних відмінностей, але внаслідок того, що дві чи більше групи індивідів настільки роз'єднуються, що починають «дрейфувати» окремо, незалежно одна від одної. Доки вони тісно тримаються разом, жодне поєднання індивідуальних відмінностей не може привести до утворення діалектів.

З часом кожен діалект сам розпадається на піддіалекти, що поступово набувають значення справжніх діалектів, тоді як первинні діалекти розвиваються у взаємно незрозумілі мови. Системний опис сучасних регіональних діалектів Шотландії, аналіз їх просодичних систем, відмінностей або подібності до англійської мови дозволяють уточнити окремі факти історії мови Шотландії, а також зрозуміти процеси, що відбуваються у мові сьогодні. Під впливом умов, які у певний історичний період сприяли відокремленому розвитку окремого діалекту, говірки (або групи говірок) – можуть зберігатися мовні явища, що зникли в літературній мові. Іноді ж, навпаки, в говірках спостерігаються явища, що становлять більш «просунутий», порівняно з літературною нормою, ступінь звукового розвитку.

Протягом століть, коли Шотландія була автономним королівством, Scots English досягла розквіту як мова поезії в XV-XVI ст. Аж до 1494 року для шотландської не було окремої назви. Її називали просто *Inglis*. *Scottis* – використовували на позначення старої кельтської мови, галльської.

Але в 1494 році мова *Scottis* була представлена шотландцем Адамом Лутфутом як *Lowland Scots*. Вона відрізнялась від англійської та гаельської мов (Aitken 1979).

Перехід з латини на місцевий діалект в офіційних документах і записах суду, що вже відбулось в Англії, спостерігається з XIV ст. і в Шотландії. Після того, як Яків I (James I) повернувся з тривалого полону в Англії (1424 р.), старі закони, написані латиною та французькою, були перекладені на місцевий діалект. Так з'явилися перші записи шотландського парламенту на мові Шотландії *Scots*.

Коли північна англійська вийшла з літературного вжитку і була замінена нормованою англійською в Англії, шотландська (Scots) стала відправним пунктом окремої нормованої мови в Шотландії.

Реформація не брала участі у розвитку окремої шотландської національної мови (Scottish National Language). Замість цього, реформація стала початком занепаду Scots. Реформація шотландської низовини (Scottish Lowlands) була представлена формою кальвіністського протестантизму (Calvinistic Protestantism), завдяки якому шотландська церква (Scottish Church) набула помітного, яскраво вираженого національного характеру, що відрізнявся від притаманного англійській церкві (Church of England). Реформатор Джон Нокс (John Knox) – перша помітна фігура. Він був відповідальним за традицію переважного використання англійської в Шотландській Церкві. За законом 1579 р., у Шотландії кожний глава родини мав би заплатити 300 мерків (merks), щоб мати «Біблію і томик псалмів вульгарною мовою». Але Біблія, надрукована в Шотландії, була не шотландською мовою: спочатку це було англійське перевидання «Geneva Bible» 1561 р., пізніше «Авторизована версія» (Authorized Version of the Bible), тобто англійський переклад Біблії 1611 р., яким користується більшість англіканських церков. Переклад був погоджений королем Яковом I.

Читання релігійних книг англійською мовою призвело до того, що шотландці чули англійську мову в школі, у себе вдома. У церкві шотландські церковнослужителі вели службу за англійським Псалтирем. Шотландці починають спілкуватися південно-англійським варіантом.

На мову вплинуло також і те, що раніше Шотландія вважалась найлітературнішою серед інших країн тогочасної Європи.

Приблизно в 1707 р. вживання шотландсько-англійської (Scots English) як державного (національного) стандарту було заборонено, і відтоді вона залишилась тільки розмовним місцевим діалектом.

Англіцизація шотландської мови почалась серед шотландських поетів,

письменників, друкарів. Був змінений правопис відповідно до англійських норм. У 1599 р. указом короля Якова VI змінили деякі шотландські слова на англійські, наприклад: *ken* > *know*, *thir* > *these*, *mekill* > *much*. У 1603 році шотландська мова була повністю змінена на англійську. Standard Scots було заборонено. В історії Шотландії відбулись важливі політичні події: 1603 р. – Союз корон (the Union of Crowns), король Шотландії Яків VI посів англійський престол і був коронований як Яків I, 1707 р. – Союз парламенту (The Union of Parliament).

Шотландія на відміну від Уельса та Ірландії, увійшла до цього союзу з Англією і змогла зберегти важливі підвідомчі сфери: церковну, законодавчу та освітню.

Велика кількість запозичень з англійської мови відноситься до XVII ст. Згідно з А. Ейткеном, найважливішим було величезне збільшення контактів усіх видів між шотландськими та заможними англійськими землевласниками. Шлюби між шотландцями та англійською аристократією стали звичайними (Aitken 1979).

Після Реставрації в Англії 1660 р. кожний знатний шотландець міг провести деякий час в південній Англії.

А. Ейткен стверджує, що в XVII ст. мовлення шотландської знаті, виходячи з документів особистої переписки, асимілювалось, пристосувалося до ввічливої південної англійської.

Наявні підтвердження того, що наприкінці століття форма мовлення, яка традиційно переважала в шотландській мові, була названа консервативною і ексцентричною, іншими словами – «мовлення простого народу», «вульгарне» (Demotic Scots).

Як зазначає Роман, цей розвиток відбувався не автоматично внаслідок політичних подій, але був продуктом соціальних і політичних обставин.

У багатьох європейських країнах XVIII ст. – класичне століття літератури та мистецтва, епоха Августа (the Augustain Period), століття ввічливості та пристойності. У Шотландії з'являються літературні клуби, де

говорять мовою ввічливості. З'являються і публікуються списки шотландизмів, яких потрібно уникати у ввічливому мовленні. Англійських лекторів запрошуюють до Единбургу для викладання ораторського мистецтва, у школах учням забороняють спілкуватися шотландською.

Один з найвідоміших літературних клубів мав назву «Обрана спілка» (the Select Society). Приблизно в 1761 р. він змінив назву на «Спілка, яка підтримує читання і мовлення англійською» (The Society for Promoting the Reading and Speaking of the English Language).

Перші відкриті засудження мови шотландського робочого класу почали з'являтися в 1785 році. Тотальне згасання місцевого шотландського діалекту було бажаним. А в наші дні, навпаки, жалкують за втратою багатого та експресивного старого шотландського мовлення, яке, як вважають, вимерло.

На початку XIX ст. завдяки творам Роберта Бернса і Вальтера Скотта виникла хвиля романтичної зацікавленості Шотландією. Це сталося, коли королева Вікторія побудувала королівську літню резиденцію в Балморал і кілти знову були вдягнені, після того як про них забули в 1745-46 рр.

Процес англізації все ще продовжується, і це означає, що спостерігається занепад вживання шотландської мови, зокрема, лексичних і граматичних конструкцій. Тільки невелика кількість людей користуються ними. Можливо, процес англізації буде продовжуватись і шотландська мова остаточно зникне. Проте це питання політичного характеру, що виходить за межі пропонованого дослідження.

У 1840 р. згадувалось тільки два види мовлення: англійське і шотландське. Після 1840 р. з'являється трирівнева класифікація:

1. Scottish Standard English (acceptable).
2. Genuine Dialect (the Doric and Xhaste Dialect) – справжній діалект, чистий (acceptable, but «as good as dead»).
3. Corruptions of Dialect (not acceptable) – неохайний, спотворений. Особливо мовлення міських районів входило в цю категорію, наприклад, мовлення мешканців м. Глазго, де сільські діалекти вважались прийнятними.

Отже можна зробити висновок про те, що міський діалект мешканців м. Глазго, як і самі мешканці, знаходився у невігідному становищі як в царині освіти, так і при працевлаштуванні мешканців, які ним говорили. Важливу роль відігравала і школа – учасник соціального контролю, як щодо галльської, так і щодо шотландської мови.

Думка про рух діалектів у напрямі зближення з літературною нормою ґрунтується на об'єктивних даних історії національних мов. Але діалекти можуть не тільки чинити опір впливу норми, але й навіть виявляти здатність до інновацій, до живих процесів, коріння яких закладено не в літературній мові, а в тому чи іншому територіальному діалекті. Саме до такого висновку приводить аналіз стану справ у живому діалектному мовленні сучасної Англії і Шотландії (Trudgill 1999).

Британські вчені П. Традгіл та А. Хьюз розглядають мову Шотландії scots як варіант англійської мови. Під час існування незалежної держави шотландська була національною мовою. Цю думку підтримують сучасні дослідники з націоналістичним ухилом (Trudgill 1999). У нашій роботі ми дотримуємось думки про самостійність шотландської мови scots. Зазначимо, що процес формування національного мовного стандарту складається з чотирьох етапів: відбір діалекту-основи, його кодифікацію, подальшу розробку та прийняття.

Найбільші шанси набути офіційного статусу має той варіант скотс, який частково кодифікований і вже отримав певне визнання як національний стандарт. Це можна сказати про Лаланс, але не про негативно сприйманий міський діалект м. Глазго, наприклад (т.з. Demotic Scots).

Найважливішим чинником формування національної мови має стати літературний процес. Скотс вигідно відрізняється від багатьох інших регіональних і міноритарних мов тим, що практично у всіх періодах її історії є великий корпус текстів, які могли б служити підґрунтям для її подальшого розвитку. Крім того, серед її численних діалектів вже є такий, який міг би стати основою для майбутнього стандарту, тобто Лаланс.

Під назвою «шотландська мова» мається на увазі не шотландський варіант літературної англійської мови (Scottish Standard English), який поступово склався в Шотландії після її приєднання до Англії та подальшого потужного мовного впливу лондонського стандарту. Ми маємо на увазі мову, яка після відокремлення Шотландії від Англії в XII столітті сформувалася на основі нортумбрійського діалекту давньоанглійської мови як самостійна мова шотландської народності і яка проіснувала як основна мова спілкування в південній Шотландії аж до її унії з Англією в 1603 році.

У другій половині XV-XVII століть на Британських островах завершується процес висування на перше місце за соціальною значимістю південно-східного діалекту з центром у Лондоні, порівняно зі значимістю інших місцевих діалектів та формуванням англійської національної мови, обумовленої економічною та політичною активністю у цій царині. Поряд із процесом формування англійської національної мови йшов процес відмирання місцевих діалектів. Участь у виробничому розвитку країни, робота на тодішніх мануфактурах вимагали єдності мови всіх членів суспільства, які виконували спільно ті чи інші виробничі функції. Це змушувало представників англійських діалектів поступово відмовлятися від цієї форми мовлення і приймати загальнонаціональну норму. Відбувалося поступове і повільне перемелювання місцевих діалектів національною мовою – процес, який не закінчився і дотепер. Місцеві діалекти продовжують зберігатись у сільських місцевостях.

1.4. Еволюція шотландських діалектів

Шотландія разом з прилеглими до неї островами – Оркнейськими, Шетландськими та Гебридськими – становить частину Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Свою назву Шотландія отримала від ім'я гаельського кельтського племені скоттів (Scotland – країна скоттів), що прийшли приблизно у V – VI ст. з Ірландії.

Населення сучасної Шотландії складають шотландці – гаелогірці

(Highlanders), що населяють північні гірські райони і є нащадками древнього кельтського племені, і шотландці, які населяють решту країни і за своїм походженням сягають німецьких племен.

Гаелогірці говорять шотландською-ерською мовою, яка належить до гаельської групи кельтських мов і називається також гаельською. На початку XI ст. вона була основною мовою Шотландії, але вже на середину XI ст. її поступово витісняє північний діалект англійської мови, яким говорили шотландці, що походили від германських племен. На основі цього діалекту розвивається і згодом виділяється самостійна шотландська мова. Кількість мовців гаельською мовою невпинно зменшується. Згідно з дослідженнями Ф. Дугласа (2006), Дж. Корбета (2004), Е. Лоусена (2008), Р. Маколея (2001), Дж. Стюарта-Сміта (2014) історію мовного колективу Шотландії можна представити в такий спосіб:

Германські мови. Германський мовний ареал розширюється в результаті пересування західногерманських етнічних угруповань на південь Британських островів на початку I ст. Це переселення англів, саксів і ютів (можливо також частини фризів) на Британські острови в V ст., експансія франками територій романізованої Галії за часів Меровінгів наприкінці V ст., колонізація норвежцями Ісландії та Фарерських островів у VIII-IX ст., захоплення вікінгами Нормандії, Оркнейських, Гебридських, Шетландських островів, Ірландії, острова Менк та Гренландії на початку IX ст.

Скорочення цього ареалу було викликано асиміляцією завойовників або успішною боротьбою проти вторгнення германців (наприклад, майже усі володіння, захоплені вікінгами, були ними втрачені) (Abercrombie 1977).

Кельтські мови. У наш час кельтські мови поширені на заході Європи: ірландська мова – в Ірландії, валлійська – в Уелсі, гаельська – у Шотландії, бретонська – у Бретані, Франції.

Найбільш характерною рисою фонетики кельтських мов є мутації приголосних – різноманітні комбінаторні фонетичні зміни (Aitken 2000, 301).

Ірландська мова. Носії ірландської мови називають свою мову *Gaeilge*

(у старій орфографії – *Gaoidhilge*). Іноді використовують назву «гаельська», англійською цю мову називають *Gaelic*, але частіше – *Irish*; загальноприйняте – у відповідній формі іншими мовами: фр. *irlandais*, нім. *Irisch*. Назва мови *Gaeilge* на початку нашої ери була запозичена з давньобриттської мови, де це слово означало ірландців. Латиною ірландська мова називалася *Scottica Lingua*, а Шотландію ірландці називали *Albain /aləbən/* (Бубнов 2021).

Піктська мова. Населення, яке говорило мертвою піктською мовою, мешкало на території Шотландії на північ від затоки Фьорт-оф-Форт і Фьорт-оф-Клайд, на Гебридських, Оркнейських і, можливо, на Шетландських островах. Припускають, що мова піктів остаточно витіснена у власне Шотландії шотландською мовою, а на островах – скандинавською говіркою в X ст. н.е. Від піктської мови збереглися власні назви, топоніми та окремі глоси в ірландських і латинських текстах, а також короткі написи (біля 40), виконані огамічним письмом, запозиченим у ірландців в VII ст. н.е. Піктські тексти дуже короткі, вони хоч і прочитані, але ще й досі не інтерпретовані (Aitken 1978, 45-49).

Шотландська мова. Мовою Шотландії говорить частина населення західних регіонів північної Шотландії та Гебридських островів.

Мова Шотландії розвивалася з мови ірландських поселенців, що переселилися з північно-східної Ірландії до південно-західних регіонів Шотландії в V-VI ст. н. е; до початку XIII ст. будь-яких суттєвих відхилень від ірландської мови у пам'ятках не відзначається.

У XVI-XVIII ст. з'являються перші пам'ятки – збірки традиційних поем і баллад, панегіристичні вірші на честь вождів кланів, а також релігійна література шотландських пуритан, переважно перекладного характеру. У наш час література шотландською мовою представлена переважно художньою прозою, публіцистикою та поезією. Наукова література шотландською мовою відсутня. Видається кілька журналів; обсяг теле- і радіомовлення мовою Шотландії дуже незначний (Willson 1983).

Лінгвісти відносять сучасну нормативну англійську (Standard English)

до східного середньовічного діалекту Мідленда (Middle English), тоді як сучасну шотландську *Scots*, вважають такою, що розвинулась з північного варіанта старої нортумбрійської (Old Northumbrian).

I. Давньоанглійський період – до 1100 р. (загальна основа з англійською мовою)

II. Давньошотландський період – від 1100 до 1700 р. (Older Scots) у ньому виділяють:

– долітературний період – до 1375 р. («Брус» Дж. Барбура);

– ранній літературний період – до 1450 (закінчення війни за незалежність; переосмислення лінгвоніма *скотс*);

– середній літературний період – від 1450 до 1700 (існування в межах національної держави до 1603 р. і до початку XVIII ст., коли скотс значною мірою поступився своїми позиціями англійській мові);

у ньому виділяють:

– ранній середній – від 1450 до 1550 р.

– пізній середній – від 1550 до 1700 р.

Умовною межею між цими періодами є 1550 р. – час посилення впливу англійської мови в епоху Реформації.

III. Новошотландський період – від 1700 р. до наших днів (Modern Scots) (Aitken 1997).

У наші дні на території Шотландії спостерігається значне накопичення діалектів. Гаельська також продовжує існувати як один з діалектів Шотландії.

На початку XVII ст. галльська відступила в Нагір'я і на Гебриди і сьогодні зберігає свої культурні традиції і відносну автономність.

Гаело-англійська диглосія спостерігається і на так званих західних островах (Western Isles), тобто на Гебридських островах, островах Гарріс (Harris), Льюїс (Lewis), Бара (Barra), Скай (Skye), Тайрі (Tiree) і на півночі Шотландії до Форт-Клайду – на території піктів, яка не зазнала впливу Риму, як і Ірландія – збереглась мова кельтського походження (MacKinnon 1998,

175). Ця мова не зазнала змін, на відміну від англійської, яка змінювалась під впливом латини. Пізніше в англійських поселеннях розвивались північні і південні варіанти, які стали прабатьками валлійської мови, корнуольської і бретонської. Корнуольським варіантом перестали користуватися у XVIII ст.

Піктська мова була витіснена гаельською, яку принесли ірландські поселенці, поширивши її на Ірландію і Шотландію. Ця «проста гаельська» з часом розвилася в ірландський, менський та шотландський варіанти. Менський варіант припинив існування в XIX ст.

У Британії, Уелсі та Ірландії мешкає півмільйона мовців мовами кельтської групи, а в Шотландії приблизно 80000. Багато емігрантів кельтського походження розкидані по всій земній кулі. Вони складають спільноти, групи сімей або є просто одинаками. Наприкінці XVIII ст. багато етнічних громад було засновано в Америці шотландськими гаелами (Scottish Gaels), у Новій Скотії (Nova Scotia) (Канада) і валлійцями в Патагонії (Австралія) у 1805 р.

За даними 1981 року, майже 50% гаеломовців мешкають у великих містах і в сільській місцевості. На Західних островах (Western Isles) мешкає 23589 гаеломовців, у районах Нагір'я (Highlands) – 14098 разом з Інвернессом (Inverness) та Нерном (Nairn), у Аржеллі (Argyll) і Буті (Bute) – 3900, у Стрейклайді (Strathclyde) – 6408. Решта частини регіону Стреклайд складає – 19692, у Глазго – 9471, Рейнфрю (Renfrew) – 1548, Дамбартон (Dumbarton) – 890, Единбург (Edinburgh) – 3739, Абердин (Aberdeen) – 1210, Стерлінг (Stirling) – 1066, Фалкірк (Fallkirk) – 778, Данді (Dundee City) – 769 (Macaulay 1992, 146).

Офіційного статусу галльська мова набула наприкінці 50-х років XX ст.

Гаельська мова в Шотландії була прийнята як в царині освіти, так і в релігії. На Західних островах було запроваджено політичне утворення «Дума Західних островів» («Comhairle nan Eilean»). Саме «Дума» проголосила двомовну політику в освіті, у знаках на дорогах, і під час обговорення законопроектів і ухвалила рішення щодо підтримки гаельської мови.

За десятиліття (1960 – 1970) був утворений заклад «Scoiltean Araich». У дитячих садках, початкових школах, середніх і вищих освітніх закладах стала викладатися гаельська мова як один з основних предметів. У церквах богослужіння стали проводитись гаельською мовою. У 1951-1952 рр. виникли літературні, освітні й періодичні видання гаельською мовою: «Gairm Publications», «Scottish Daily», «The Scotsman», «The Stornoway Gazette», «The West Highland Free Press».

Кількість носіїв гаельської мови в Шотландії складає 58652 людини (перепис 2011 р.) і 500 – 1000 в Канаді. Невеликі спільноти носіїв цієї мови збереглися в США, Австралії, Новій Зеландії, Південноафриканській Республіці, проте навіть загальна кількість носіїв мови у світі майже не перевищує 60 тисяч.

На BBC ведуться програми новин, розважальні, освітні, релігійні та мистецтвознавчі програми гаельською мовою. Разом з BBC працюють і незалежні телевізійні компанії, які представляють програми для молоді, новини в царині мистецтва. Уряд виділив грант у 9,5 мільйонів доларів на 200 годин мовлення.

Велика кількість гаеломоців володіє навичками читання. Особливе місце посідає Гаельська Біблія (Gaelic Bible), яку читають протестанти. Кількість людей, які здатні писати гаельською, досить невелика, оскільки англійська мова є основною у царині освіти, бізнесу та формального спілкування.

Гаельська мова в Шотландії ніколи не була єдиною. Вона запозичувала лексику з усіх мов, з якими контактувала. Наприклад, латинські запозичення у царині релігії та освіти. Запозичення зі скандинавських мов відносяться до сфери рибальства (човни, рибальство, особливості узбережжя, а також топографічні назви). Гаельська мова запозичувала з французької та англійської мов. Контактів з цими мовами вплинуло не тільки на словниковий склад гаельської мови, але й на її структуру в цілому. Бритонські (Brittonic) запозичення незначні.

Учені поділяють шотландсько-гаельську на дві групи: центральну і периферійну. Такий поділ ґрунтується на звуковому критерії, наприклад, дистрибуції вибухових приголосних, дифтонгізації голосних перед довгим сонантом.

1.5. Становлення мови скотс

Мова скотс, на думку Дж. Кортман (2004), М. Герлах (1991), Т. Брато (2012), А. Уільям та П. Керсуіл (1999), склалася на ґрунті нортумбрійського діалекту в регіоні, що межує з кельтськими володіннями і є найпівнічнішою зоною поширення германських мов. Вона починає свій розвиток як маргінальний діалект північної давньоанглійської. Становлення скотс та англійської мови проходило в процесі постійних герmano-кельтських мовних контактів, які відрізнялися за тривалістю і характером контактних мов. Для скотс ці контакти були інтенсивнішими і тривалішими; основна їх маса здебільшого припадає на гаельську мову.

Коли на середину XV ст. у північній Англії місцевий діалект у письмовій сфері був повністю витіснений літературною англійською мовою, у Шотландії проходив інтенсивний процес становлення власного літературного стандарту (Aitken 1981; Lawson 2014).

З того часу і до кінця XVI ст. на Британських островах складається ситуація, коли у англійському королівстві Тюдорів національною мовою була лондонська англійська, а в шотландському королівстві – скотс. Це були самостійні мови за своїми суспільно-політичними функціями, вони були спорідненими мовами.

У результаті цієї подібності і географічного сусідства багато елементів англійської системи проникали в шотландську і навпаки, переважно через письмові тексти, а згодом поширилися і в усному мовленні.

Процес витіснення скотс англійською розпочався у шотландській поезії в XV-XVI ст., і був характерним для книговидавничої справи.

Посилення англійського впливу на мову та культуру Шотландії традиційно співвідноситься зі змінами в церковному житті, що відбувалися у

XVI ст. Реформація у Лоуленді поширювалася з 20-х років XVI ст. у вигляді протестантизму кальвіністського штибу і внаслідок цього пресвітеріанська церква Шотландії, що остаточно сформувалася до 1560 р., набула яскраво вираженого національного характеру, відмінного від англіканської церкви. Але ця обставина зовсім не сприяла самостійному розвитку скотс та її закріпленню як національної мови Шотландії. Навпаки, це стало однією з основних причин її занепаду.

Всепроникний англійський вплив посилювався протягом XVII і XVIII ст., поки тексти, написані в Шотландії шотландськими ж авторами, повністю не втратили будь-яку мовну своєрідність порівняно з англійськими.

По мірі того, як починаючи з XVI ст. англійська мова все більше витісняла скотс у письмовій сфері, остання продовжувала зберігати свої позиції в усному спілкуванні. Протягом усього XVII ст., вже після унії з Англією, скотс все ще залишалася основною мовою більшості шотландців, хоча швидше витіснялася з мовного побуту вищих верств.

Д. Джаунз і А. Ейткен у своїх дослідженнях щодо історії становлення шотландської мови скотс відзначають, що саме після 1603 р. і, особливо, після об'єднання парламентів у 1707 р. склалися сприятливі умови для того, щоб вищі класи шотландського суспільства почали відмовлятися від рідної мови та сприйняли лондонську англійську, яка мала, на їхню думку, більш високий престиж. Зміни у ставленні до своєї мови сталися в умах інтелектуалів, представників вищих верств, і просто у тих, хто намагався зробити кар'єру і для цього мав відвідувати Лондон або ж взагалі оселитися в Англії, а пізніше негативне ставлення до рідної мови, як до неповноцінної порівняно з англійською, широко розповсюдилося серед міського населення Шотландії (Jones 1995, 11-21).

А. Ейткен зазначав, що судячи з мовних змін, що простежуються на матеріалі приватного листування XVII ст., шотландська знать майже повністю перейшла на англійську до 1700 р. (Aitken 1979, 91). Загальна картина, що склалася наприкінці XVII ст., характеризувалася значним

зближення мови шотландських вищих класів із мовленням їхніх південно-англійських сучасників. Англійська стала сприйматися як мова культури, мистецтва та адміністративної сфери, причому для багатьох вона вже встигла стати і мовою повсякденного спілкування. Від цього часу скотс стала неминуче сприйматися як мова простолюдинів. Англійська мова вищих класів шотландського суспільства, можливо, мала сильне регіональне забарвлення, і в їх мовленні неминуче регулярно зустрічалися шотландизми, проте, очевидно й те, що за цих обставин було усвідомлення стилістичної заниженості таких елементів, що особливо впливало на мовлення при спілкуванні з англійцями і, ймовірно, зі знатними та високопоставленими співвітчизниками.

Об'єднання парламентів в 1707 р. призвело ще й до того, що в Шотландії не стало важливого суспільно-політичного інституту, в якому скотс використовувалась як загальнонаціональна мова і в усній, і в письмовій формі. Зникла структура, яка поряд з літературою виконувала функцію вироблення, фіксації та поширення мовної норми (Abercrombie 1977).

Отже, за твердженням Гранта глибокі зміни в громадській свідомості, що сприяли послабленню позицій скотс, були підкріплені об'єктивними факторами:

1) нездатністю або небажанням прихильників Реформації здійснити переклад Біблії рідною мовою та прийняттям як канонічного англійського варіанта;

2) бурхливим піднесенням англійської літератури, починаючи від епохи правління Єлизавети I, та потужним впливом на шотландських авторів, що викликало прагнення наслідувати англійські зразки, а також використовувати у своїй творчості англійську мову замість скотс;

3) об'єднанням королівств у 1603 р. і переїздом шотландського королівського двору до Лондона, що зупинив придворну літературну та канцелярську традицію (Grant 1976).

Сучасна мова скотс схарактеризована як надзвичайно неоднорідна.

Вона відрізняється широким і мінливим набором варіантів, починаючи від власне традиційної скотс, носіями якої, наприклад, є рибалки та фермери Абердіншира і Кейтнесса, до так званої «літературної шотландської англійської» (ЛШЯ), між якими знаходяться незлічені діалекти перехідного типу.

У наш час процес поширення англійської мови та стирання діалектних відмінностей, на думку А. Ейткена, продовжується, що проявляється у скороченні використання в мові власне шотландської лексики та граматичних елементів, а також у зменшенні кількості місцевих мешканців, які їх використовують. Однак А. Ейткен називає тезу про поступове відмирання скотс і про те, що її потрібно відроджувати як мовну систему, міфом (Aitken 1979, 49).

1.5.1. Сучасні діалекти скотс на території Шотландії

Сучасні діалекти скотс демонструють чітку тяглість щодо мови Лоуленда, як такої, що сформувалася ще у середньовіччі (Макафі 1989, 429). Основні групи діалектів, на які скотс поділяється сьогодні, існують ще з тієї пори, проте діалектні відмінності практично не відображені в літературі того періоду (Грант 1976). Шотландські автори писали на літературному наддіалектному стандарті, що значно відрізнявся від їхньої власної розмовної мови (Aitken 1976).

Згідно з дослідженнями Гранта (1976) літературна мова не відображала особливостей розмовної мови, причому ця норма існувала на території всього Лоуленда паралельно з розмовними діалектами. У наш час, коли загальноприйнятий стандарт скотс відсутній, склалася ситуація, коли кожен чітко окреслений діалект або діалектна група існує у певному сенсі відокремлено, часто обзаводиться власною літературно-письменною традицією але при цьому втрачається відчуття історичної спорідненості з іншими діалектами.

Існує поширений погляд, згідно з яким носії різних діалектів скотс

відчувають серйозні труднощі у спілкуванні. Насправді, діалектна картина Лоуленда строката, і відмінності між варіантами скотс дуже глибокі, проте зростання мобільності населення та вплив ЗМІ значно послабили їх останнім часом. Крім того, утворюючи єдину макросистему із спільним ядром, ці діалекти не настільки взаємно незрозумілі як про це думають.

Насамперед наголосимо, що системною особливістю шотландського вокалізму є відсутність протиставлення за довготою та стислістю. Ця особливість є однією з важливих відмінностей усіх діалектів скотс від англійських діалектів.

Це явище відбиває правило кількості шотландських голосних, ширше відоме як закон Ейткена. Відповідно до цього правила, кількісний аспект голосних скотс залежить від фонетичного оточення, тобто голосний є коротким у всіх випадках крім тих, коли він знаходиться перед морфемним швом, дзвінком щілинним або /r/ (див. Aitken 1981).

Особливо слід зазначити, що у всіх основних різновидах скотс є дифтонг, який у стислому оточенні реалізується як /əi/ (*pay, avoid, bide*), а в подовженому як /ae/ (*size, aye* «yes», *kye* «cows»), причому ці алофони мають тенденцію до перетворення на самостійні фонemi. Очевидно, що дія цього правила має важливі наслідки для всієї системи шотландського вокалізму (Aitken 1992, 94).

Крім того, у скотс не відбулося вокалізації /r/ в різних позиціях, у результаті чого в ній не могли виникнути багато довгих голосних, дифтонгів і трифтонгів, подібних до англійських. Особливістю скотс також є збереження фонemi /χ/ (наприклад, *nicht* [niχt], *brocht* [broχt] (Aitken 1977, 19) внаслідок чого тут відсутні додаткові джерела довгої фонemi /ɔ/ (порівняно з англ. *brought*). У низці діалектів ще зберігається фонема /m/. Дослідники діалектів скотс виділяють чотири основні зони – центральну, південну, північну та острівну (Murison 1977, 32-37).

1.5.2. Діалект скотс Центральної Шотландії

Центральношотландські діалекти поширені на території від західного Ангеса і північно-східного Пертшира на півночі, до Гелоеуя на південному заході і до річки Туїд на південному сході. Ці діалекти переважають по всьому Лоуленду на південь і на захід від річки Тей, крім областей Роксбро, Селкерк і східного Дамфріс, діалекти яких відносять до південної групи скотс. У свою чергу центральношотландські діалекти поділяються на південну, західну і східну підгрупи, відмінності між якими мають переважно фонетичний характер.

Східна підгрупа. У центральношотландській діалектній групі історично переважає східний вимовний тип, який нівелює вплив на всі інші центральношотландські діалекти. У південно-східному та північно-східному підтипах спостерігається злиття закритого /a/, спочатку нетипового для скотс, з одвічним відкритим /a/ (*watch, mak, wash*). Споконвічний дифтонг /eɪ/ у всіх підтипах може поєднуватися з /ai/ у таких словах як *fire, hive, ile*, що є порівняно новим явищем і, можливо, викликано впливом англійської мови. Очевидно, що в умовах відсутності вокалізації в скотс кінцевого /r/ цей вплив виявився половинчастим і обмежився в таких прикладах як *fire* і *hire* лише зміною дифтонгу.

Східноцентральні діалекти досі зберігають схожість із національною мовою Шотландії, що склалася ще в епоху Відродження (Grant 1976). Саме в цьому регіоні розташовані такі культурно-політичні центри як Единбург, Данфермлін, Сент-Андрус і Лінлітгоу, в яких у середньовіччі складалася літературна норма скотс. На північ від річки Форт у таких регіонах, як східний Пертшир і західний Ангес діалект виявляється більш консервативним.

Діалекти скотс найкраще зберігаються у сільській місцевості, однак і в таких містах, як Перт та Данді вони також досить добре представлені поряд із шотландською англійською. Цікавою особливістю мовлення Данді є звукосполучення [eh], що замінює дифтонг /eɪ/ (Menzies 1991).

Мовлення Единбурга, розташованого в області Мідлотіан, було найбільш схильним до англійського впливу, цьому сприяли такі фактори, як статус адміністративно-культурного центру, наявність університету та давні традиції викладання англійської мови в школах, а також традиційно властива цьому місту орієнтація на цінності середнього класу. Значний прошарок единбурзького середнього класу говорив переважно літературною англійською, близькою до RP, або літературною шотландською англійською. У Единбурзі мешкають і носії скотс, проте їх діалект асоціюється тут із мовленням робітничого класу і сприймається більшою частиною населення як сторонній елемент.

До західноцентральных діалектів скотс відноситься, перш за все, діалект міста Глазго, розташованого в історичній області Стретклайд в західній частині Шотландської низовини. Питома вага та соціальна роль робітничого класу тут завжди були досить великими, що проявилось не лише у його чисельному, а й в культурному домінуванні. Зазначається, що мовлення мешканців Глазго містить набагато більше рис, характерних для скотс, ніж мовлення мешканців столиці (Menzies 1991). Незважаючи на те, що в самому Глазго середній клас традиційно дистанціюється від мовлення робітничого класу, йому не вдається уникнути впливу останнього. Діалект Глазго характеризується вкрай високим внутрішнім престижем завдяки високій самосвідомості місцевого робітничого класу та міцним позиціям відповідного культурного пласта. Що ж до сприйняття цього діалекту «зі сторони», то за ним закріпилася вкрай негативна репутація говірки міських низів, «зіпсованої», «вульгарної», «виродженої» скотс, яка зазнала, до того ж, сильного впливу мови ірландських переселенців. Слід зазначити, що вплив цього діалекту достатньо значний по всій Шотландії завдяки ЗМІ, кіно та театру, які свідомо чи мимовільно популяризують його.

Діалект Глазго, за всієї неоднозначності ставлення до нього, один із найбільш життєздатних варіантів скотс. Він суттєво відрізняється від мовлення таких сусідніх областей, як Ершир і Ланаркшир, причому не лише

від сільських діалектів, а й від міських, наприклад, від мовлення мешканців промислових міст-супутників Глазго. Так, у діалекті Глазго багато слів або форм слів, що збереглися в мові сусідніх регіонів, були замінені англіцизмами, наприклад: *brought* замість *brocht*; *know* замість *ken*; *seven* замість *seiven* тощо.

У цій же підгрупі традиційно виділяють південно-західні діалекти, поширені в південному Ерширі, західному Дамфрісширі та в Галлоуеї. Тут зберігається низка консервативних рис, які вже зникли у сусідніх областях. Дедалі більше західноцентрального рис набуває поширений у цьому регіоні вплив Глазго, що відзначають як дослідники, так і місцеві мешканці. Мова ірландських переселенців у західному Геллоуеї має значний вплив на місцевий скотс. У Вігтонсширі також відчувається ірландський вплив, хоча не виключено, що діалектні риси, які потрапили сюди з мовлення переселенців відносяться зовсім не до ірландської мови або ірландської англійської, а до ольстерської скотс.

1.5.3. Південна скотс

Південна скотс або мова Бордерса поширена в областях Роксбро, Селкерк і східному Дамфрісширі. Діалектологи одностайно визнають, що політичний кордон між Англією та Шотландією та діалектний кордон збігаються (Mather, Speitel 1975 534-535). Інакше кажучи, північноанглійські та шотландські діалекти, незважаючи на масу подібних рис, є чітко протиставленими один одному.

Для південної діалектної групи не характерним є протиставлення фонем /ɑ/ і /a/ через відсутність останньої у системі голосних. Насправді фонема /a/ має місце у повсякденному мовленні, але це слід розглядати як порівняно недавній результат діалектного змішування. Вважається, що закрите /ɑ/, взагалі, характерне лише для тих областей, де був особливо сильний кельтський субстрат, і не є властивим скотс (Mather, Speitel 1975, 537). Особливістю цієї групи є дифтонг /oɛ/ (*noise, ploy*). Однією з важливих

особливостей південної скотс є відсутність довгого [u:] (*broon, coo, doon*), характерного для більшості інших діалектів скотс, а також довгого [i:] (*breē, gie, wee*). Замість цих монофтонгів у цих словах присутні дифтонги [ou] і [ei], що у певному сенсі уподібнює південно-шотландську вимову англійській. Ця особливість протиставляє південні діалекти іншим варіантам скотс, звуковий лад яких відрізняється нечисленністю дифтонгів. Ще одним незвичайним прикладом дифтонгізації є звук [ia] у словах, подібних до *baith, braid*.

Зазначимо, що на південну скотс впливають деякі особливості демографічної ситуації, характерної для регіону Бордерса. До них, наприклад, відноситься переселення до цього привабливого регіону осіб пенсійного віку з інших частин Великої Британії (переважно з Англії), що порушує мовну рівновагу.

1.5.4. Північна скотс

Поширення північних діалектів скотс тягнеться від Ангеса і Мернз на півдні до Кейтнесса на півночі і охоплює значний простір між Морі Ферт і Північним морем. Цю частину Шотландії традиційно називають «північним сходом». Вважається, що саме в цьому регіоні скотс зберігається нині в найбільш чистому вигляді.

Прибережна частина областей Ангес і Мернз становить собою район, у якому поширені перехідні діалекти, що мають риси як центральної, так і північної скотс. Місцеві діалекти іноді відносять до південної підгрупи північної скотс. У системі голосних тут ще зберігається фонема /ø/, що зближує її з острівною групою (шетландський діалект). Тут зберігається опозиція /ø/ та /i/ у таких мінімальних парах як *boot – bit; soot – sit*, що втрачено в інших північних діалектах. Слід зазначити, що і тут фонема /ø/ схильна до поступового злиття з фонемою /i/, як це мало місце і в інших північних діалектах скотс. Як і в центральношотландських діалектах, наявна тенденція до заміни в системі дифтонгу /əi/ на /ai/. Відкрите /ə/ у системі відсутнє і є протиставлення за довготою закритого /o:/ та /o/ (*coat – cot*), відкритого /ɑ:/ та /ɑ/ (*caught – cat, saut* (тобто «*salt*») – *sat*), а також вузького

/e:/ та /e/ (*gate, bait, wait*).

На північ від Стоунхейвена і річки Ді кількість фонетичних відмінностей від центральних діалектів збільшується, у зв'язку з чим прийнято виділяти середньопівнічний вимовний підтип. Він відрізняється злиттям фонем /ø/ і /i/, наприклад, в *meet* і *boot* є одна фонема /i/. Тут немає протиставлення /e/, /o/ і /a/ за довготою, як у південній підгрупі, що скорочує кількість.

Цей різновид скотс традиційно позначається терміном *Doric* («доричний», тобто «старий» діалект). Якщо в центральному регіоні індустріалізація та приплив переселенців певною мірою розмили традиційну місцеву самосвідомість, то на північному сході вона все ще дуже значна, оскільки до 1970-х років основою місцевої економіки було рибальство та сільське господарство і до початку нафтовидобутку у Північному морі тут не спостерігалось значного напливу переселенців. У той самий час північний схід перестав бути однорідним співтовариством ні в культурному, ні в мовному плані. Так, наприклад, рибальські прибережні поселення завжди існували відокремлено від внутрішніх сільськогосподарських районів, що позначилося на місцевих діалектах. Початок нафтовидобутку в 1970-ті рр. і пов'язана з цим імміграція робочої сили призвели до появи змішаних груп населення та змішаних форм мовлення.

Найбільш північними районами поширення скотс на «великій землі» є прибережні регіони областей Інвернессшир, Істер Росс і Сазерленд, а також східний Кейтнес (див. Grant 1976). Ще у XVIII ст. в Кейтнесі була поширена гельська мова, місце якої поступово зайняли англійська (Highland English), і частково скотс.

Відмінною особливістю цієї діалектної підгрупи є тенденція до злиття дифтонгу /əi/ з фонемою /e/ з одного боку (*aiple, beat, drave, game*) та з дифтонгом /oi/ з іншого (*bide, fire, kye, tyne*). Як і в середньопівнічних діалектах місце дифтонгу /u/ тут займає /au/ (*bowt, cowp, knowe*).

У царині консонантизму тут спостерігається заміна [ʃ] на [ʃ̥]: *sheeze*

замість *cheese*, *shumley* замість *chimney*, а також заміна початкового [dʒ] на [tʃ]: *chudge* замість *judge*, *chury* замість *jury*. Крім того, тут втрачено початковий міжзубний [ð] у словах *the*, *that*, *they*, *there*. Натомість знаходимо *ee*, *at*, *ey* і *ere* відповідно. У місцевих діалектах сильним є скандинавський вплив, оскільки Кейтнесс і Сазерленд так само як і Шетландські та Оркнейські острови відносились до норвезьких володінь.

1.5.5. Скотс острівної Шотландії

Діалекти Шетландських та Оркнейських островів суттєво відрізняються від скотс, поширеної на території материкової Шотландії тим, що на них значно вплинули місцеві скандинавські діалекти, так званий *Norn*, що вийшли із вжитку порівняно недавно. Цей вплив позначається на всіх мовних рівнях і насамперед на лексиці. Так, відомий дослідник шетландського діалекту Я. Якобсен, який докладно його описав в 90-ті рр. XIX ст. зміг зібрати близько десяти тисяч слів, які мали скандинавське походження (див. Jakobsen 1985).

Острови перейшли з датської юрисдикції до шотландської в 1468 р., і з цього часу починається постійне контактування місцевого «норн» з діалектами скотс. Це були переважно діалекти центральної Шотландії, оскільки саме звідси на острови прибула більшість переселенців (Jakobsen 1985).

До фонетичних особливостей острівної скотс відноситься заміна [ð] на [d], наприклад, *da* замість *the* і *dy*, *dee*, *dine* замість *thy*, *thee*, *thine*. Глухий міжзубний [θ] у словах *thin*, *thick*, *thrapple* та ін. перетворюється на [t]. Як і в деяких північних діалектах на материка наявний голосний [ø] *crö* (= *a pigsty*), *tölly* (= *a quarrel*). В інших випадках, в області фонетики острівна скотс близька до центральношотландського типу. До граматичних особливостей відноситься паралельне використання особових займенників *du* і *you*. У перфекті спостерігається вільне варіювання допоміжних дієслів *be* і *hae*.

Шетландський діалект і місцева культура, що історично тяжіє до

Скандинавії, переживають нині помітне піднесення. Не в останню чергу це відродження було підготовлено усвідомленням місцевими мешканцями загрози традиційному способу життя з боку імміграції, пов'язаної з індустріальним бумом. Участь у долі діалектів бере місцева влада, ЗМІ та органи освіти.

1.5.6. Ольстерський варіант скотс

Ще одним варіантом скотс є ольстерський, який сформувався на ґрунті західного та південно-західно-центрального діалектів скотс, так званих «плантаторів», які переселилися до Північної Ірландії у роки правління короля Якова VI. Звичайно, ольстерські діалекти історично найбільш тісно пов'язані саме з діалектами південного заходу Шотландії і мають з ними низку спільних рис (Macafee 1984, 119). Особливістю ольстерської групи є збереження фонем /æ/, яка присутня і в південних діалектах, але має зовсім інший лексичний розподіл (*drink, inch, pit, simmer*). Крім того, тут збереглися опозиції /ɛ/~/ʌ/ та /ɔ/~/o/ перед історичним /r/ (*earn* [ɛrn] ~ *urn* [ʌrn] і *for* [fɔr] ~ *four* [fɔr]). Дифтонги /əi/ і /æ/ є самостійними фонемами і, як і монофтонги /i/ та /u/, підпорядковуються правилу довготи шотландських голосних (Harris 1984, 118-123).

Ольстер є єдиним регіоном поза територією Шотландії, де існує компактний мовний колектив, який постійно говорить на скотс. Компактні поселення шотландців виникли тут у графствах східний Донегол, Деррі та Тирон (Adams 1985, 1). Вже у XIX ст. очевидці зазначали, що нащадки шотландських переселенців розмовляють чистою скотс (*broad Scotch*) і використовують у мові слова і висловлювання, які давно вийшли з ужитку в самій Шотландії (Borstom 1940). Цікаво, що ольстерська скотс, яка наразі поширена у графствах Антрім, північному Дауні і на острові Ардс, частково уникла впливу англійської мови, якого зазнала скотс у самій Шотландії, і частково розвинула власні оригінальні риси. Крім того, скотс до певної міри засвоювали і місцеві ірландські селяни, які наймалися на роботу до фермерів-«плантаторів».

Останнім часом точаться дискусії про підвищення статусу ольстерської скотс та про формування відповідної мовної політики її захисту від повної асиміляції ірландською англійською. Розмовній ольстерській скотс, на відміну від літературної, нині загрожує зникнення, хоча її носії (переважно люди похилого віку) ще проживають у графствах Антрім і Ардс.

Отже, досліджені зарубіжними лінгвістами фонетичні особливості мовлення носіїв діалекту скотс у кожному з п'яти регіонів представлені варіативністю сегментних одиниць, переважно голосних фонем. На нашу думку, важливо простежити та виявити особливості мовленнєвої поведінки носіїв скотс на просодичному рівні.

1.5.7. Англійська мова на території Гебридських островів

Мову Гебридських островів відносять до різновиду англійської мови. Цей варіант походить від іншої мови – шотландсько-гаельської. Гаельська мова широко розповсюджена серед місцевого населення. Трохи більше 100 років тому галльська була першою, рідною мовою, у той час як англійську починали вивчати тільки в школі. Така ситуація збереглася і до сьогодні у невеличких містах на острові Скай (Skye), зовнішніх Гебридах, 90% населення тут двомовні. Гаельська мова залишається мовою місцевого населення (Lamb 2011).

Острови Льюїс і Гарріс утворюють найпівнічніший ланцюжок островів, які мають назву Зовнішні Гебридські острови, або Довгий острів.

Існує багато підтверджень того, що люди жили на острові Льюїс тисячу років тому. Ким були ці перші поселенці важко сказати, але це були не кельти, оскільки кельтів не було в Шотландії аж до 500 р. н.е. Перші поселенці були племенами кам'яної та бронзової доби.

Оскільки острів розташований в північно-західній частині і далеко від Західної Європи, то він міг бути притулком морських піратів, які слідували західними морськими шляхами.

Коли давні скандинави (норвежці) колонізували Льюїс у VIII-IX ст.,

вони практично винищили корінне населення. Загарбників називали вікінгами, оскільки вони прийшли з віків у Норвегії, що означає *creek*, тобто затока, бухта. Вікінги поділялися на дві групи племен: на Білих (Fionn-Ghoills), які походили з Норвегії і Швеції і на Чорних (Dubh-Ghoills) – з Данії.

Перші згадування про дії вікінгів на берегах Британії наводяться в Англо-Саксонських Хроніках, де описується прибуття трьох кораблів до берегів Нортумбрії в 787 році.

Оскільки острів Льюїс був першим островом Гебридів на західному шляху вікінгів, то його мешканці постійно зазнавали нападів піратів, які прямували або додому в бік Норвегії, або у зворотному напрямку. Аж до 853 р. н.е. Західні острови все ще вважалися частиною Шотландії. Були сформовані постійні поселення як на острові Льюїс, так і на Гебридах, у Галлоуей, на острові Мен та в Ірландії. Нова етнічна спільнота – Gal-Gaidheil з'явилась через змішування норвежців і кельтів.

Християнство стало державною релігією Норвегії біля 1000 р. н.е., але стара релігія з жертвоприношеннями богам трималася ще тривалий час. Важко уявити, що богам Одину, Тору та Фрейє вклонялися на острові Льюїс. Немає нічого жахливого в тому, що ім'я бога Тора присутнє в таких іменах сучасних мешканців островів, як Tormod, Torquil, Torcuill.

Мешканці острова Льюїс – нащадки піків, скотів, норвежців і, можливо, багатьох інших забутих рас, які століттями проявляли себе у боротьбі за життя на не плодючих землях північних крижаних островів і морях, що їх оточують (Corbet 2004).

Про норвезько-гаельське контактування свідчать топографічні назви. Ми вже згадували, що острів Льюїс лежить на захід від Шотландії і є найбільшим і найпівнічнішим островом Зовнішніх Гебридів. Англійська мова наразі є мовою певного статусу, і більшість людей, які мешкають на цих островах говорять англійською і шотландсько-гаельською. Норвезький елемент у місцевій гаельській традиції приживався тяжко через агресивний характер

вікінгів, але, згідно з археологічними і ономастичними доказами, більш мирна картина складалася в місцях давніх (перших) поселень.

Традиційно вважають, що норвезький період тривав з VIII ст. до середини XIII.

1.6. Шотландський варіант англійської мови

Результати соціолінгвістичних досліджень, проведені П. Джонстоном, Е. Лоусен, К. Макафі, Р. Маколей, С. Ромейн, Дж. Стюарт-Сміт свідчать, що шотландський варіант англійської мови (ШВА) формується серед найбільш освічених представників середнього класу (Johnston 1984; Lawson 2008; Macafee 1983; Macaulay 1977; Romaine 1979; Stuart-Smith 1997-2012). Дослідження шотландського варіанту англійської мови (ШВА) в описово-синхронічному аспекті проводили Д. Аберкромбі (1977), М. Герлах (1985), Х. Гігеріх (1992), Ф. Дуглас (2006), Дж. Корбетт (2004), Е. Лоусен (2008), Т. Макартур (1989), К. Макейфі (2004), Д. Маклюр (1995), Р. Маколей (2001), Дж. Скоббі (2006), Дж. Стюарт-Сміт (2007), О. Шуцлер (2011), А. Ейткен (1979) та ін. Особлива увага у цих роботах приділена вимовним і лексичним особливостям ШВА. Д. Аберкромбі, Х. Гігеріх, Д. Маклюр виділяють загальні вимовні риси, характерні для ШВА. А. Ейткен встановив зв'язок між параметром довготи та фонетичним оточенням голосних, а також склав соціально і ситуативно обґрунтовану модель вживання лексики.

Шотландський варіант англійської мови розглядається вченими як «двополюсний мовний континуум, на одному кінці якого знаходиться стандартний шотландський варіант англійської мови, а на іншому – розмовна скотс» (Aitken 1979; J. Stuart-Smith 2004). Д. Маклюр описує розмовну скотс як «щільний» (dense), «насичений» (у термінології Д. Маклюра) полюс континууму, стандартний шотландський варіант англійської мови – як «тонкий», «розріджений» (thin) полюс континууму, враховуючи ступінь подібності та відмінності зі стандартним варіантом англійської мови (McClure 1995).

Структурні особливості територіальних та соціальних варіантів англійської мови у межах концепції англо-шотландського континууму обумовлені впливом розмовних діалектів скотс, які «характеризуються значним ступенем розбіжностей на вимовному і лексичному рівні та відносною однорідністю граматичних структур. Граматичні структури діалектів скотс формують власну систему» (Häcker 1999, 11-12).

Відзначаючи відносну структурну автономію розмовних діалектів скотс щодо англійської мови, Дж. Корбет також вказує на значний ступінь територіальної та соціальної варіативності шотландських діалектів. Дослідник описує ареал поширення територіальних діалектів ідіома скотс, який охоплює «територіальні варіанти Шетландських та Оркнейських островів, північно-східного регіону окраїн м. Абердін, центрального регіону, що включає Единбург і Лотіан, Стірлінгшир, Глазго, Ейшир та Геллоуей, південного регіону, що межує з Англією і ольстерського регіону в Північній Ірландії» (Corbett 2003, 3).

Дані, отримані в результаті вищенаведених досліджень, свідчать про актуалізацію процесу вирівнювання діалектів на території Шотландії. А. Вільямс і П. Керсуїлл описують вирівнювання діалектів (dialect levelling) як процес, у ході якого традиційні особливості територіальних варіантів замінюються новими особливостями, які входять у мовленнєвий побут мовців і реалізуються в більшому географічному масштабі (Williams, Kerswill 1999). У термінології П. Траджила цей процес називається дифузією інновацій (innovation diffusion) (Trudgill 1999). Д. Бріттен використовує термін «супралокалізація» (supralocalisation) – процес, результатом якого є витіснення локальних різновидів та поширення мовних варіантів, найбільш придатних у соціально-просторовому відношенні (Britain 2009). Процеси змішування, вирівнювання та перерозподілу діалектних форм на думку Д. Кристала активізуються у великих містах під впливом постійних комунікативних контактів між носіями різних діалектів, що призводить до появи нових міських діалектів та соціолектів (Crystal 2014). Проте, контакт

діалектів є єдиною причиною дифузії інновацій. У дослідженнях Дж. Стюарт-Сміта, проведених у Глазго, найбільше інновацій спостерігалось серед підлітків робітничого класу, які відрізнялися відсутністю мобільності і контактів з англійцями (Stuart-Smith 1997). Поширення південно-англійських інновацій, на думку Дж. Стюарт-Сміта та Р. Лоусена, може бути частково зумовлено впливом популярних серіалів та телепередач (Stuart-Smith 2014).

Отже на території Шотландії вимовною нормою є стандартний шотландський варіант англійської мови, який має власні регіональні відмінності, служить маркером самоідентифікації шотландців, а також має більший соціальний престиж, ніж нормативна вимова Лондона та Оксфорда; сільські діалекти скотс мають більш високий статус у порівнянні з міськими.

1.7. Білінгвізм та диглосія в мовленні шотландців

Білінгвізм як соціальне явище є співіснуванням двох мов у межах одного мовного колективу, який використовує ці мови залежно від соціальної ситуації та інших параметрів комунікативного акту. Співвідношення між цими мовами, що утворюють єдину соціально-комунікативну систему і перебувають у відносинах функціональної додатковості одна до одної, визначається єдиними для даного колективу соціальними нормами та соціальними цінностями (Вайнрайх 2000, 17).

Білінгвізм – «двомовність як ознака мовної ситуації країни, регіону чи мовного стану індивіда, тобто володіння і користування особистістю або певною групою етносу одночасно двома мовами: однією як рідною, іншою набутою, але важливою для спілкування в деяких комунікативних сферах» (Селіванова 2006, 52). Поняття диглосія так само як і поняття білінгвізм становлять собою соціальне явище і мають схожі значення. Якщо білінгвізм – це взаємодія двох різновидів мов, то диглосія – це взаємодія двох різновидів однієї мови (наприклад, літературної мови і місцевого діалекту, або двох різних діалектів тощо) у межах однієї мови і одного й того ж мовного колективу, у цьому випадку – на території Шотландії. Цей колектив

використовує співіснуючі різновиди мови у відповідних комунікативних сферах залежно від соціальної ситуації та інших параметрів комунікативного акту (Селіванова 2006, 53).

На думку О. О. Селіванової можна розглянути ситуацію мовного контакту в такий спосіб: білінгв – це людина, яка розмовляє двома мовами (bilingual speaker), або різновидами однієї мови залежно від зміни мовленнєвої ситуації (Селіванова 2006, 52-54).

За твердженням У. Вайнрайха є два підходи до аналізу білінгвізму та диглосії – статистичний і динамічний. Статистичний підхід націлений на виявлення відносин між взаємодіючими мовами або їх різновидами у певному соціально-історичному контексті, на виявлення соціальних функцій та сфер спілкування між ними, визначення тієї ролі, яку відіграє кожна з них у житті суспільства, а також встановлення залежності між поширенням білінгвізму, диглосії та соціальною структурою суспільства. Що ж до динамічного підходу, то він спрямований на з'ясування самого механізму взаємодії компонентів соціально-комунікативної системи різних мов чи різних підсистем однієї й тієї ж мови під впливом певних соціальних факторів (Вайнрайх 2000, 17-19).

Точна картина впливу двомовності на мовлення індивіда змінюється в залежності від безлічі факторів, причому деякі з них можна вважати екстралінгвістичними, оскільки вони знаходяться поза структурними відмінностями цих мов або навіть поза їх лексичними невідповідностями. Якщо виходити з факторів, характерних для регіональних шотландських діалектів і для скотс, то спільним для всіх є насамперед, загальне володіння засобами вербального вираження і здатність мовця підтримувати роздільність між двома своїми мовами. Іншим важливим фактором є відносний ступінь володіння кожною мовою. Фактор розміру двомовної групи та її соціокультурна гомогенність, терпимість чи нетерпимість до явищ змішування мов і до неправильності мовлення – це характерні риси, які притаманні двомовній спільноті. У даному випадку для діалектів Шотландії і

для скотс в цілому з урахуванням мовної ситуації в Шотландії.

Можна припустити, що діалекти Шотландії зберігають відмінності не тільки від англійської мови, а й між собою, оскільки їх носії володіють однаково кожним із цих діалектів як рідним на всій території Шотландії.

К. Хааг зауважив, що крім внутрішніх чинників появи усвідомленості протиставлень існують і зовнішні, насамперед школа і суспільство, і показав механізм проникнення слів однієї говірки до іншої. Він фактично помітив, що взаємодія двох говірок відрізняється від взаємодії говірки та літературної норми. Розрізняють взаємодії: неспоріднених мов; споріднених мов, що далеко розійшлися; близькоспоріднених мов.

Питання полягає в тому, чи існує двомовність при взаємодії. Взаємодія систем при двомовності, що передбачає активне засвоєння іншої мови, докорінно відрізняється від систем за відсутності загальної двомовності. Під двомовністю розуміється не лише вільне володіння двома мовами (повна двомовність), а й таке володіння іншою мовою, яка є достатньою для взаєморозуміння.

Має місце субституція, тобто випадки, коли відбувається заміна відмінних фонетичних реалізацій фонем, що мають схожі фонологічні ознаки. Ці випадки пов'язані лише із запозиченням слів, які, потрапляючи в мову, проходять крізь сито її фонологічної системи і відповідно видозмінюються.

При взаємодії мов в умовах одномовності можливо зникнення наявних у говірці, з якої запозичується слово, фонетичних відмінностей, поява нових фонем та зміна їхнього вигляду відповідно до фонологічної системи говірки-рецептора. При контактах двох сусідніх говірок такого проникнення слів не відбувається, що призвело б до появи в діалекті-рецепторі нових ознак і нових фонем.

Що стосується взаємодії двох мов у двомовності, то згідно з Л. В. Щербою існують два види двомовності:

- 1) коли обидві мови утворюють дві окремі системи семантичних

асоціацій, що не контактують між собою;

2) коли дві мови утворюють лише одну систему асоціацій. «Індивіди знають лише одну мову, але ця мова має два способи вираження» (Щерба 1974, 109).

Для Шотландії, на наш погляд, характерний другий тип двомовності.

Як показали дослідження, населення Шотландії складається з тих, для кого мова Шотландії *scots* є рідною та основною мовою повсякденного спілкування, і тих, для кого такою мовою є англійська у її шотландському різновиді (*Scottish Standard English*), або її опрацьований варіант (*Educated Scottish Standard English*), максимально наближений до загальноанглійського літературного стандарту. Між цими двома протилежностями є безліч перехідних типів. Наявність цих проміжних соціолінгвістичних утворень послужила джерелом невизначеності статусу шотландської у ряді «мова – діалект» та тривалих суперечок у літературі як науковій, так і публіцистичній – про те, чим є шотландська – самостійною мовою або діалектом англійської мови (McClure, Derrick 2002).

Розглядаючи співвідношення англійської мови та діалектів Шотландії з погляду типології, було виявлено, що система голосних шотландської не зіставна і не виведена з англійської вокальної системи. За законом А. Ейткена довгота голосного в шотландській мові цілком залежить від оточення, а саме: перед дзвінками щілинними, [r] і наприкінці морфемі голосні довгі, в інших позиціях – короткі. Так, *brood* [brud], але *brewed* [bru: d], оскільки в *brewed* перед [d] проходить морфемний шов. «Структура складу в шотландській мові принципово інша, ніж в англійській. Шотландська мова тяжіє до відкритого складу і не має системних зв'язків з морфемним рівнем. Щодо цього шотландський варіант уподібнюється французькій мові. Відмінності у фонологічній структурі складу, що накладаються на несумісний інвентар голосних фонем, призводить до того, що мова шотландця може бути абсолютно незрозумілою англійцю» (Aitken 1977).

1.8. Вікова стратифікація мовлення

Експериментальні дослідженнями у царині мовленнєвої комунікації показали, що кожна людина сприймається не тільки у своїх фізичних якостях (ріст, стать, вік), але й як особистість, яка займає певне соціальне становище і відіграє певну роль у житті як сприймаючого, так і суспільства (Петренко 2011). Оскільки природна усна комунікація відбувається в межах широкого соціального устрою суспільства, то кожен мовець є соціальною особистістю, тобто займає певну позицію у цьому суспільстві. Ця позиція визначається як професією та інтересами, так і рівнем та видом освіти, соціальним та національним (або регіональним) походженням мовця. До таких показників входять також стать і вік комуніканта. Тому соціальне становище і статус носія мови безпосередньо пов'язані з тими варіаціями мови, які реєструються співрозмовниками і містять певну соціальну інформацію.

В умовах усної мовленнєвої комунікації темп, динаміка, звукове забарвлення та багато інших факторів розрізняються формою за умови обговорення однієї й тієї ж теми в колі сім'ї, серед колег. Крім цього, є фактори, які не можна не враховувати в умовах усної комунікації – приміщення або місце спілкування, час спілкування тощо. Нарізно говорять віч-на-віч, при сторонніх. Процес перебудови за різних умов відбувається несвідомо як інстинктивне перемикання у відповідні рамки. До ознак, що визначають характер усної мовленнєвої комунікації, відносять, крім інших, такі: освіту, інтереси, ідеали, потреби, здібності, знання, обдарованість, темперамент, характер (Steiner 1995).

Зважаючи на соціальну роль віку в житті кожного індивіда, багато вітчизняних та зарубіжних дослідників XXI ст. (М. В. Чеснокова, В. С. Григораш, С. Ю. Белецька, Р. Eckert, У. Helfrich) зосередили увагу на вивченні проблеми вікових аспектів соціальної характеристики мовця.

Оскільки поняття віку є універсальним, воно становить основу соціального аспекту буття і має культурну специфіку. Вік грає найважливішу роль у житті людини, оскільки визначає її місце у суспільстві, у робочому

колективі, у сім'ї. Досягнення певних вікових рівнів тягне за собою нові зобов'язання, права і свободи, змушує грати нові соціальні ролі.

Отже, вікові характеристики людини відображають не тільки її рух за індивідуальною життєвою траєкторією, але й відповідність соціальним нормам (Чеснокова 2016).

Вік є важливою змінною у розумінні не тільки індивідуальної поведінки, а й функціонування та розвитку суспільства загалом. Суспільство, як відомо, складається з людей, причому людей різновікових. Тому у будь-якому суспільстві існують елементи вікової стратифікації. На ранніх етапах соціогенезу роль віку як структуротвірного фактора була надзвичайно високою (Eckert 2012). П. Екерт виділяє два типи віку: *абсолютний вік*, тобто календарний, або хронологічний, та *умовний вік*, або вік розвитку.

Через нерівномірність і гетерохронність різних траєкторій розвитку людини, в якості відносно самостійних аспектів умовного віку виділяються, як мінімум, *біологічний*, *психічний* і *соціальний* вік, які, як показує аналіз спеціальної літератури, можуть розглядатися в контексті життєвого шляху особистості – основних ліній індивідуального розвитку людини.

У сучасному суспільстві *біологічний вік*, вимірюваний кількістю прожитих років від народження, служить офіційним індикатором становища, яке займає людина у соціальній структурі суспільства. Однак біологічний вік набуває соціальної значущості тільки разом із громадськими подіями, пережитими людиною протягом життя і розглядається як накопичений нею соціальний досвід (соціальний вік). Певні роки чи періоди життя людини можуть відігравати першорядну роль у подальшому розвитку, оскільки пов'язані з трансформацією особистості, з набуттям прав і повноважень (досягнення повноліття), із змінами релігійного статусу, соціальної ролі, сімейного стану, фізіологічного розвитку. Ці та багато інших подій у більшості випадків пов'язані не стільки з конкретним біологічним віком людини, скільки з певним періодом життя: дитинством, підлітковим віком, ранньою дорослістю, зрілим чи літнім віком. На думку П. Екерта, етапи

життя є набагато більш значущими у соціальному плані ніж біологічний вік мовця (Eckert 2012).

Психічний вік, на думку М. Чеснокової, визначається шляхом співвідношення рівня психічного (розумового, емоційного тощо) розвитку індивіда з відповідними нормативними середньостатистичними симптомокомплексами. У психічному віці нерідко виділяють і суб'єктивно пережитий вік особистості: вікова самосвідомість, що залежить від напруженості, подієвої насиченості життя і суб'єктивно сприйманого ступеня самореалізації особистості (Чеснокова 2016).

Як зазначає П. Екерт, вивчення віку з лінгвістичної точки зору може бути орієнтовано на історію розвитку суспільства або вікові періоди життя індивіда. Отже, вікова стратифікація лінгвістичних змінних може відображати зміни у мовленні всього співтовариства з перебігом часом (історичні зміни) або зміни у мовленні його окремих представників на різних етапах життя (вікові зміни).

Ейткен та МакАртур (1979) виділяють два типи можливостей вивчення змін у мовленні спільноти або індивіда:

1) тривале спостереження та вивчення мовлення однієї і тієї ж спільноти/індивіда протягом тривалого часу з подальшим виявленням мовленнєвих змін вчений називає *panel study*;

2) вивчення мовленнєвих особливостей представників різних спільнот/індивідів на певному етапі їх розвитку та виявлення змін у мові різних вікових груп (*trend study*).

Саме мовлення представників чотирьох регіонів Шотландії носіїв діалекту скотс на певних етапах їхнього життя і є предметом дослідження пропонованої роботи.

Важливою проблемою дослідження вікових особливостей мовлення з погляду соціолінгвістики є питання адекватного членування життєвого шляху на статистично значущі проміжки часу, що охоплюють основні події життя людини. Сучасна соціолінгвістика виділяє два підходи до вирішення

цієї проблеми, а саме – «етичний» і «емічний» (etic & emic approaches). Перший підхід полягає у поділі життєвого шляху на рівні часові відрізки, які здебільшого залежать від біологічного віку мовця. Згідно з другим підходом, експериментальні дані групуються за основними періодами життя учасників дослідження, при цьому враховується не лише біологічний вік, а й накопичений життєвий досвід мовців (Eckert 2012).

Незважаючи на те, що виділення вікових груп має переважно біологічне підґрунтя, загальне для всіх людей, воно багато в чому визначається соціальною структурою суспільства та культурою (у тому числі мовою, мовною картиною світу). Отже, віднесення людини того чи іншого віку до тієї або іншої вікової групи, а також уявлення про характерні особливості того чи іншого віку, позитивна чи негативна оцінка молодості чи старості можуть бути різними у різних культурах. Як зазначає М. Чеснокова, «класифікація вікових груп впливає із певних змін соціальних та біологічних функцій, змін, які змушують розділяти людей на немовлят, дітей, підлітків, дорослих і, нарешті, літніх людей. Однак навіть у культурах, що представляють загалом одну й ту саму цивілізацію, конкретні системи вікових груп можуть значно різнитися» (Чеснокова 2016).

У вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці представлені різні вікові класифікації (усі класифікації представлені нижче без урахування дитячого та підліткового віку).

Основоположною в зарубіжній лінгвістиці можна вважати вікову класифікацію Дж. Едвардса: 1) 18 – 25 років; 2) 26 – 39 років; 3) 40 – 60 років; 4) 61 - 80 років (Edwards 1992).

Слід зазначити, що у молодіжній групі дослідник виділяє дві підгрупи: 1) 18 – 25 років; 2) 26 – 39 років. Перший віковий період (18 – 25) – це студентський вік, коли молоді люди дуже сприйнятливі до зовнішніх впливів, що призводить до утворення у їхній картині світу нових смислових систем, понять, гіпотез та концепцій. Вони тягнуться до всього нового та є своєрідним двигуном мовних змін.

Особливості молодіжного студентського мовлення проявляються на всіх рівнях мовної системи. Термін *молодь* з погляду соціолінгвістики неоднозначний, оскільки *молодь* також розшаровується на окремі соціальні групи, так само як і доросла частина населення.

На думку Дж. Едвардса, самосвідомість формується до 23-25 років, коли людина опановує професію і обирає свій життєвий шлях.

Також дослідник визначив другий віковий період (26-39 років) як «стала концептуальна соціалізація». Це відбивається й на виборі тих або інших вимовних норм. Людина, закінчивши навчання і починаючи працювати, вступає в контакт з представниками різних соціальних груп. У робочому колективі вона зіштовхується з людьми різного соціального положення, і починає в певний спосіб до них пристосовуватись (Edwards 1992).

Отже, беручи до уваги неоднозначність проблеми вікової стратифікації та вікових змін індивіда, у нашій роботі вирішуються питання пов'язані з проблемою просодичного оформлення мовлення носіїв скотс на різних періодах життя, а також в якому ступені вік взаємодіє з такими важливими соціолінгвістичними змінними як регіональна і етнічна приналежність.

Очевидно, що сьогоденне підпорядковане становище скотс обумовлене особливостями її історичного розвитку, основною тенденцією якого був наростаючий вплив англійської мови, як результат зближення двох культур. Офіційною і водночас домінуючою мовою рівнинної Шотландії (Лоуленда, як і Хайленда) є місцевий варіант стандартної англійської (США). Скотс практично не представлений в офіційній сфері, у ЗМІ, у рекламі, у релігійній практиці та в публічних виступах. Вона також не є мовою освіти, і лише нещодавно стала впроваджуватись у деяких регіонах як шкільний предмет. Надзвичайно рідкісні випадки, коли скотс вивчається іноземцями як друга мова.

У своєму дослідженні північно-східних діалектів скотс, дослідник С. Ромейн розглядає мовну ситуацію в Лоуленді як двополярне протиріччя

між двома системами, що традиційно називаються скотс та англійська мова. У роботі використовується структурна модель інтерференції, що виникає при мовних контактах, розроблена У. Вайнрайхом. С. Ромейн називає таку ситуацію «двомовністю», за якої місцеві мешканці поперемінно звертаються до скотс і до літературної мови, тобто до ЛША. При цьому визнається, що такі білінгви далеко не завжди здатні послідовно розмежовувати обидві ці системи внаслідок чого відбувається їхнє змішування. С. Ромейн заперечує потрактування ситуації «скотс – англійська мова» як власне двомовність оскільки термін «двомовність» значно краще описує взаємини між шотландською гельською та англійською мовами як між глибоко різними системами (Romaine 1979, 55).

У. Лабов зазначав, що лінгвістам «ще належить виробити процедуру визначення кількості систем, якими оперує мовець» (Labov 1970). С. Ромейн, погоджуючись з У. Лабовом, зазначає, що існує певна подібність між посткреольським діалектним континуумом і континуумом, утвореним національною мовою і діалектом (подібним до континууму «англійська – скотс» в Лоуленді). Відмінності між ними мають, переважно, кількісний, а чи не якісний характер (Romaine 1979, 56).

П. Траджил заперечує також використання терміна «диглосія» у дослідженні скотс, розуміючи його, як такий, що описує певну стадію стандартизації мови, за якої два чітко окреслених варіанти однієї мови співіснують у єдиному співтоваристві і виконують певні соціальні функції. У Європі існує низка прикладів диглосії, наприклад, у Швейцарії німецька мова представлена такими її варіантами, як Schweizerdeutsch і Hochdeutsch, новогрецька донедавна розглядалася як єдність варіантів димотики та кафареvуса тощо (Trudgill 1974, 116). С. Ромейн пропонує в дослідженнях скотс взяти на озброєння термін «шизоглосія» («schizoglossia») (Romaine 1979, 58), введений свого часу Е. Хаугеном стосовно мовної ситуації в Норвегії, що відображає конфлікт, викликаний співіснуванням двох рівноправних близькоспоріднених національних мов (Haugen 1966).

Однак диглосною мовну ситуацію, яка вже понад триста років має місце в Шотландії, і для якої характерна широка інтерференція двох близькоспоріднених систем у мовленнєвій діяльності населення, назвати важко, оскільки, як зазначав Макафі, інтерференція вже призвела до змішування цих систем або, точніше, до «поглинання» системи скотс системою англійської мови (Macafee 1983, 7). Водночас, у деяких груп населення спостерігається практика повного перемикання коду, характерна саме для диглосії.

У мовній свідомості шотландського суспільства англійська займає місце престижної книжкової мови, яка не є рідною для багатьох членів цього суспільства, які на етапі первинної соціалізації (у сімейно-побутовому спілкуванні в дитинстві) засвоюють якийсь діалект скотс у більш менш чистому вигляді. Опанування престижною англійською мовою має штучний характер і відбувається пізніше – переважно у школі.

Не дивно, що скотс через свою близьку спорідненість з англійською мовою та дефіцит «індивідуальності» досі не отримала жодного офіційного визнання. Навіть у новосформованому парламенті та уряді Шотландії офіційний статус надано лише двом мовам – англійській та гельській. Досі не сформульовано послідовної офіційної політики щодо підтримки скотс, подібної до тієї, яка здійснюється щодо гельської мови, не кажучи вже про валлійську чи ірландську. Ще наприкінці 1940-х років скотс як навчальний предмет була запроваджена в університетах Единбурга, Глазго та Абердіна, де також проводилися та проводяться інтенсивні наукові дослідження у цій галузі. Тим часом шотландські школи в умовах співіснування та конкуренції англійської мови та скотс завжди були на боці першої. Донедавна педагоги аж ніяк не заохочували діалектну мову серед учнів та пропагували літературну англійську мову, практично не розмежовуючи функціонально-стилістичні особливості різних ситуацій спілкування. Робилися окремі спроби внесення предмета шотландської літератури в навчальні плани, проте навіть вони розглядалися як такі, що суперечать вищим національним

інтересам Великої Британії. Терпимість до мовного розмаїття вважалася замахом на цілісність єдиної загальнонаціональної англійської мови.

Сучасні соціолінгвістичні дослідження, присвячені вивченню ставлення шотландського суспільства до традиційної скотс і до так званих «прихованих» (covert) і «явних» (overt) шотландизмів у мові (Aitken 1984, 105), показують, що більшості населення школа є важливим джерелом інформації про місцеві діалекти, але ця інформація має однобічний і негативний характер. Ейткен зазначає, що викладачі навіть застерігають учнів від уживання слів на скотс в класі, на тій підставі, що скотс може стати перешкодою під час спілкування в офіційній сфері при працевлаштуванні. Багато викладачів вважають своїм обов'язком виявляти і виправляти у мові учнів ті риси, які, на їх думку, відносяться до малоавторитетних у суспільстві регіональних варіантів. Такий підхід, освячений більш ніж двовіковою традицією, закріплює негативне ставлення до скотс, яке особливо сильно проявляється в початковій і в середній школі, а згодом і при наймі на роботу, і суттєво обмежує можливості носіїв традиційних діалектів, тим самим серйозно порушуючи їх права (Bailey 1987; McClure 1988 та ін.). Лише у 1990-ті роки ситуація стала повільно змінюватися завдяки енергійній діяльності численних філологічних товариств та організацій, а також виданню великої кількості словників та навчальних посібників на скотс.

Більшість населення при читанні надає перевагу літературі англійською мовою. Скотс досить широко використовується лише в такому жанрі, як гумористичні публікації в шотландських газетах та журналах (наприклад, у популярній «The Sunday Post»), які мають дуже широку аудиторію. Значно вужчою є аудиторія серйозної поезії на скотс і ще вужча вона у прихильників прози, яка, на думку Маклюра, в шотландській літературній традиції у якісному та кількісному відношенні поступається поезії (McClure 1995, 24). Літературна англійська також є основною мовою театру та інших розмовних жанрів.

Висновки до Розділу 1

У пропонованому розділі досліджувалась історія діалекту скотс та особливості мовної ситуації на території Шотландії, також вивчені фактори двомовності і диглосії, характерні для діалектів Шотландії і скотс в цілому.

З'ясовано, що мова скотс є територіальним діалектом і зв'язана з такими сферами комунікації як усна розмовна форма, література і поезія, релігія і засоби масової комунікації.

І скотс, і англійська мова висходять до давньоанглійських діалектів, причому скотс – переважно до північних англійських діалектів Нортумбрії. Скотс починала свій розвиток як маргінальний діалект давньоанглійської мови. Становлення скотс і англійської мови здійснювалося в процесі постійних мовних контактів, проте, ці контакти значно відрізнялись в лінгвістичному і хронологічному плані.

На середину XIV ст. на підставі мовної норми єдинбурзького королівського двору та університету Сент-Ендрюса склався загальнонаціональний шотландський стандарт, який отримав назву Inglis і став переважним засобом спілкування в Шотландії. Мова рівнинної Шотландії порівняно пізно отримала свою самостійну, відмінну від англійської мови назву, і лінгвонім *скотс* (Scots < Scottis) закріпився за нею в літературі лише після 1494 р., а до цього її називали просто *інгліс*, тобто *англійська мова*, що відбивало спільність походження південної і північної гілок англійського мовлення.

Для Шотландії характерним є такий тип двомовності за якого дві мови утворюють одну систему асоціацій. Білінгвізм – це взаємодія двох різновидів мов, диглосія – взаємодія двох різновидів однієї мови – літературної і місцевого діалекту в межах однієї мови й одного мовного колективу, що яскраво представлено на території Шотландії.

Дослідження показали, що населення Шотландії складається з тих, для кого мова Шотландії scots є рідною та основною мовою повсякденного спілкування, і тих, для кого такою мовою є англійська у її шотландському

різновиді (Scottish Standard English), або її опрацьований варіант (Educated Scottish Standard English), максимально наближений до загальноанглійського літературного стандарту. Між цими двома протилежностями є безліч перехідних типів. Наявність цих проміжних соціолінгвістичних утворень стала джерелом невизначеності статусу шотландської у ряді «мова – діалект» та тривалих суперечок у літературі як науковій, так і публіцистичній, про те, чим є шотландська – самостійною мовою або діалектом англійської мови.

Теперішнє підпорядковане становище скотс обумовлено особливостями її історичного розвитку, основною тенденцією якого було зростання впливу англійської мови, і як результат зближення двох культур. Офіційною і водночас домінуючою мовою рівнинної Шотландії (Лоуленда, як і Хайленда) є місцевий варіант стандартної англійської (США). Скотс практично не представлена в офіційній сфері, у ЗМІ, у рекламі, у релігійній практиці та в публічних виступах.

Основні діалектні групи, на які поділяється скотс зараз, висходять до середньоанглійського стану (так само як і англійські діалекти), проте діалектні відмінності практично не відображені в літературі того періоду (так званий, середньо шотландський (Middle Scots). Сучасна скотс поділяється на центральну, південну, північну та острівну діалектні групи, які у свою чергу поділяються на підгрупи. В Ольстері поширений варіант скотс, історично пов'язаний із західною підгрупою центральної групи діалектів. У поточний час, коли загальноприйнятий стандарт скотс відсутній, склалася ситуація, коли кожний чітко окреслений діалект існує у певному смислі відокремлено і здебільшого має власну літературно-писемну традицію.

На середину 70-х років ХХ ст. у британському мовознавстві значно зросла цікавість до соціолінгвістичних досліджень і, зокрема, до останніх досягнень школи У. Лабова. Соціологічні методи на шотландському підґрунті отримали подальший розвиток у працях таких відомих дослідників як А. Дж. Ейткен, Д. та Л. Мілрой, К. Макафі, Р. К. С. Маколі, і деяких інших. Науковці шотландських університетів стали широко використовувати

підхід, заснований на ідеї мовної змінної, запропонованій У. Лабовим щодо вивчення мовної ситуації в Шотландії. При цьому в центрі уваги опинився діалект скотс, вивченню якого раніше перешкоджав вкрай негативний стереотип його сприйняття, що склався в шотландському суспільстві ще в XIX ст.

Основні положення Розділу 1 викладені:

1. Бондар К. С. Мелодичні особливості мовлення представників шотландського варіанта англійської мови. *Записки з романо-германської філології*. Серія : Філологія. Випуск 1 (44) 2020. Одеса, 2020. С. 54-60.

2. Бондар К. С. Вікові особливості мовлення представників центрального регіону Шотландії. *The scientific heritage*. Серія: Філологія. VOL 3. №70. Budapest, 2021. С. 39-44.

Розділ 2. Методика та експериментальний матеріал дослідження

2.1. Методологічні проблеми соціолінгвістики та соціофонетики

Американський соціолінгвіст У. Лабов зазначає на складність методів вивчення відносин між мовою і суспільством у соціолінгвістиці, що

призводить до того, що окремі об'єкти та методологічні процедури запозичуються із таких галузей науки як соціологія, теорія комунікації, психологія, математика. Соціолінгвістика як міждисциплінарна наука передбачає взаємодію між мовою і суспільством, сприяє активному залученню і використанню методів і прийомів різних наукових галузей.

Один із підрозділів соціолінгвістики – соціофонетика – вивчає питання прояву мови в соціальному житті, у розподілі і реалізації її варіантів серед різних верств населення. Дж. Бауман-Веклер зазначає на необхідність урахування факторів, що керують мовленнєвою діяльністю людини. До них він відносить: співвідношення між мовленнєвими і немовленнєвими діями інформантів, зв'язок мовлення і комунікативної ситуації, яка приводить до функціонально-стилістичної модифікації мовлення тощо (Петренко 2009).

Сукупність методів і прийомів, що вживаються в соціофонетиці і соціолінгвістиці, приблизно однакова, незалежно від того, чи досліджуємо ми мовлення молоді, або особливості варіювання мовлення представників різних вікових або професійних груп.

У всіх сферах дослідження дуже цікавими є зразки мовлення інформантів в різних ситуаціях спілкування, тобто варіювання зв'язане з вибором інформантом того або іншого стилю вимови.

Головними поняттями соціофонетики і соціолінгвістики є мовленнєві відмінності, які є основними лініями дослідження цих галузей науки. Під ними вчені розуміють все розмаїття соціально обумовлених факторів, з якими співвідносяться мовленнєві відмінності. Ці фактори можуть змінюватись залежно від мети дослідження, проте три фактори є невід'ємною частиною будь-якого лінгвістичного аналізу мовлення. Це за У. Лабовим *Відправник, Отримувач та Обстановка спілкування* (Лабов 1975). Взаємодія наведених факторів обумовлює особливий тип поведінки мовця.

У. Лабов експериментальними методами у галузі соціофонетики довів, що моделі соціального і класового варіювання досить прозорі і для виявлення не потребують статистичного аналізу записів мовлення сотень інформантів

(Labov 1970; 1972).

Згідно з його трактуванням головним критерієм опису і узагальнення ситуації спілкування інформантів може слугувати *ступінь офіційності мовлення*. Звідси, на думку У. Лабова, у соціофонетиці йдеться не про конкретну ситуацію спілкування, а про типову ситуацію, компонентами якої є різні фактори, що характеризують два полюси – невимушене і офіційне спілкування. У дослідженнях варіативності мовлення, зв'язаного з соціальними факторами, автор говорить про *контексти* або *умови* спілкування, за яких диференційні ознаки мовленнєвої поведінки мовців проступають найбільш яскраво (Лабов 1975).

При вивченні соціофонетичного варіювання мовлення особливу цікавість для дослідників становить спонтанне непередбачене мовлення, оскільки у цьому виді мовленнєвої діяльності мовець мінімально контролює своє мовлення.

Отже, у соціофонетиці можна виділити два компоненти методів: методи добору польового матеріалу та методи аналізу або інтерпретації фактичних даних, здобутих під час експерименту. Як і інші методи не вживались для отримання зразків мовлення (групові бесіди, анонімне спостереження, анкетування, опитування тощо), «єдино надійним способом здобуття достатньо достовірного і доброякісного матеріалу про мовлення тієї або іншої особи було і залишається індивідуальне інтерв'ю із записом на плівку, тобто шлях відкритого систематичного спостереження», вважає У. Лабов (1975). Усна бесіда з інформантом, спостереження, інтерв'ю, опитування, експеримент у соціофонетиці – це не просто методи добору певної інформації про співрозмовника, але насамперед можливість фіксувати особливості мовленнєвої поведінки мовця.

Дослідження соціофонетичного варіювання мовлення інформанта передбачає складання програми, до якої вносяться нижчезазначені питання:

1. Вибір мовленнєвої спільноти, серед представників якої проводиться соціофонетичний експеримент.

2. Встановлення контактів з представниками певної мовленнєвої спільноти, що об'єднана діями конкретних соціальних ознак.

3. Визначення мети дослідження, виокремлення зразків мовлення тих представників, які підлягають соціофонетичному аналізу.

4. Здійснення запису мовлення інформантів в різних комунікативних умовах (контекстах) спілкування і аналіз факторів мовленнєвої поведінки інформантів.

5. Лінгвістичний аналіз досліджуваного матеріалу, тобто записів мовлення інформантів, членів цільової групи дослідження.

Збір соціофонетичних жданих потребує використання методів і методичних прийомів соціології: робота з офіційними документами, статистичними даними, усне опитування, анкетування, спостереження, експеримент. Окрім цього, вживається методика польових діалектологічних досліджень, а також спеціальні методичні прийоми вивчення двомовності (Волошин, Бровченко).

2.2. Аналіз соціофонетичних досліджень у царині фонетики

Зростання розвідок в галузі соціолінгвістики і соціофонетики зумовило підвищення уваги до питань експериментального аналізу звукового матеріалу, який поєднує лінгвістичний та соціокультурний аспекти вивчення мови. Просодія, як галузь фонетичної науки, відіграє провідну роль і є важливою складовою комунікації, вона безпосередньо впливає на ефективність спілкування. Просодичні особливості формують мовленнєвий портрет представників різних спільнот, або навіть націй, етносів.

Проблеми функціонування просодичних засобів у мовленні проаналізовано в роботах А. І. Багмут, Т. О. Бровченко, О. Р. Валігури, А. П. Дворжецької, А. А. Калити, О. І. Стеріополо, D. Brazil, D. Crystal та ін.

Серед інструментально-фонетичних досліджень останніх років слід відзначити студії, присвячені визначенню соціофонетичних характеристик мовлення представників національних варіантів англійської мови. Окремі

питання специфіки актуалізації фонетичного мовлення досліджувались на різних варіантах англійської мови у працях вітчизняних дослідників: О. В. Костроміної, М. В. Чеснокової, Д. М. Карпової, М. В. Томахів, О. О. Русавської, Г. В. Галянт.

Проте масштаби й рівень вивчення соціофонетичної диференціації мовців ще не відповідають актуальності і практичній цінності проблеми.

Особливо цікавим в соціофонетичному ракурсі є мовлення представників різних соціо професійних груп.

І. О. Гарчева (2013) дослідила супрасегментні особливості мовлення дикторів інформаційних програм телебачення Великої Британії. Висновки, отримані в ході дослідження, дали змогу констатувати, що мовлення дикторів характеризується власною соціолінгвальною специфікою. Звуковий образ – лише частина комплексного аналізу мовлення дикторів телевізійних новин.

Є. В. Корнелаєва (2015), досліджуючи мовленнєві кореляти соціального статусу комунікантів, а саме політиків, акторів та телеведучих дійшла висновку про те, що в мовленні всіх інформантів наявні риси публічного мовлення. Котрі є ознакою професійного спілкування.

Перспективним напрямом фоностилестичних студій стали дослідження особливостей мовлення політичних лідерів. Просодичні характеристики та вербальні і невербальні засоби апелятивності у виступах політичних лідерів стали об'єктом дослідження Н. В. Петлюченко (2009), яка проаналізувала мовні психотипи особистості та вплив харизми на стиль мовлення. А. О. Артюхова (2012) дослідила просодію риторичних фігур в мовленні політичних лідерів, Н. О. Кравченко (2017) визначила специфіку просодії англійського релігійного дискурсу.

В умовах сучасної комунікативної парадигми, увагу дослідників привертає з'ясування специфіки лінгвістичних явищ у соціальній сфері, тобто мовленнєвої реалізації в конкретному соціальному й ситуативному контексті, концептом якої насамперед виступає сам мовець. Мовлення

журналіста, політика, парламентаря, яке слугує певною моделлю і еталоном високого рівня мовленнєвої культури – це найважливіший засіб їхнього спілкування як зі своїм електоратом, так і з усією світовою спільнотою.

О. В. Стингач (2018) провела аналіз мовленнєво-жестової взаємодії в парламентському мовленні і з'ясувала, що за допомогою жестових одиниць парламентар підкреслює, доповнює і підсилює вербальні компоненти парламентського виступу, уяскравлює висловлювання й робить його доступним для розуміння.

На підставі проведеного Н. О. Коваль (2010) аналізу політичного ораторського мовлення встановлено низку інваріантних інтонаційних характеристик, які виконують роль просодичних маркерів іміджу політика.

Особливості соціолінгвальних характеристик просодії також є об'єктом багатьох досліджень. Так, Л. С. Козуб (2005), а також І. О. Лисичкіна (2005) дослідили та систематизували особливості просодії англомовного дискурсу телереклами та інваріант інтонаційної моделі реалізації тексту англійської телереклами. Н. І. Задоріжна (2009) дослідила вплив гендерного аспекту на просодію аудіореклами, Н. О. Улітіна (2010) визначила просодичні лінгвальні особливості рекламного слогану, А. С. Шальов (2014) визначив просодичні особливості телевізійної бесіди.

Дослідження мовленнєвої поведінки представників різних соціальних класів є однією з найважливіших проблем експериментальної фонетики. О. О. Русавська вивчала мовленнєву поведінку канадійців, представників різних територіальних спільнот і визначила дивергентні просодичні ознаки англійської мови в Канаді, які знаходяться під впливом американських та британських просодичних параметрів. Проте, ситуація двомовності, інтерференція французької мови та вплив британського та американського варіантів привели до появи своєрідного канадського варіанта, який має свої особливості.

Соціофонетичне дослідження мовлення афроамериканців США дозволило Г. В. Галянт (2016) скласти просодичні портрети афроамериканців

різної вікової, гендерної та територіальної належності.

О. Я. Присяжнюк (2004), В. С. Григораш (2014), Д. М. Карпова (2018), Д. В. Бубнов (2021) дослідили й визначили просодичні характеристики мовлення представників різних діалектних ареалів Великої Британії з урахуванням факторів гендеру та віку. Представлені в дисертаціях результати дають підстави вважати, що кожний з досліджуваних варіантів англійської мови – йоркширський, валлійський, ірландський мають свої національні специфічні просодичні риси, які розкривають своєрідність кожного з досліджуваних варіантів як у царині просодії, так і у соціофонетиці.

Проблемам білінгвізму як мовного та соціального явища в Україні присвятили своїх дослідження С. Узунов (2014), І. Шаткіна (2011), Н. Совтіс (2015) та ін.

Інтерференцією просодичних показників займалась Ю. М. Захарова (2005), яка виявила ідентифікаційні просодичні ознаки не носіїв англійської мови та інтерферентні і гендерні особливості їх мовлення. Д. С. Бородіна (2008) також досліджувала механізм фонетичної інтерференції на матеріалі дансько-англійських білінгвів. Досить цікавими виявились дослідження А. І. Девіцької (2018), О. В. Костроміної (2015), які показали, що в результаті мовного контакту у білінгвів можуть з'явитися унікальні диференційні риси не властиві монолінгвам.

Останнім часом увага дослідників-лінгвістів була прикута і до окремих компонентів просодії. Так було досліджено особливості функціонування просодичних засобів в актуалізації мовленнєвого впливу на матеріалі наукового дискурсу (Томахів, 2018). Дослідниками також вивчалася роль просодичних засобів мовлення коментаторів спортивних програм (Сиваченко, 2021), Н. О. Бігунова дослідила когнітивно-прагматичну природу оцінювання та соціальні, культурні та психологічні фактори впливу на позитивну оцінку (Бігунова, 2017). Зацікавленість сучасної лінгвістики питаннями просодичного оформлення мовлення у кореляції з різними

соціальними характеристиками носіїв мови – впливу вікової, гендерної та регіональної належності мовця посідає провідне місце серед розвідок, присвячених питанням мовної варіативності в соціофонетичному аспекті.

О. Є. Бялик (2017) дослідила соціофонетичні особливості мовлення представників британської поп-культури. Завдяки комплексному інструментальному аналізу дослідниця ідентифікувала просодичні маркери, які беруть участь у створенні іміджу представників поп-культури. Дослідження С. Ю. Білецької (2017) скероване на виявлення особливостей просодичної організації мовлення британської молоді різних вікових груп. У роботі авторка визначила соціальні та просодичні чинники, які диференціюють мовлення молодих британців.

Сучасні мовознавці звертаються також і до проблеми компаративного аналізу просодії різних мов. Компаративним аналізом інтонації емоційно забарвленого мовлення займалися А. О. Лебедева, О. Ф. Пилипенко, Е. І. Мирзоєв, Г. М. Мухитдінова, В. М. Федорова, Л. Д. Рєвтова, П. Н. Войцеховський, В. Г. Волошин. Останнім часом увага дослідників-лінгвістів була прикута і до окремих компонентів інтонації. Так було проаналізовано особливості функціонування просодичних засобів в актуалізації ритмічної структури навчального тексту (Руденко 2010; Бойчук 2015; Dellwo 2015, 1513-1528). Дослідниками також вивчалася роль паузації в делімітації мовленнєвого континууму (Петренко 2003, 15), особливості просодії в інформаційних текстах телевізійного мовлення (Глушко 1994), а також рівень впливу мелодійного компоненту та інтонаційні контури (Anders 1999, 34-35; Bazarbayeva, Zhalalova 2015, 226) та інтонаційні характеристики тексту (Whichmann 2014, 1; Wissman 2015, 25).

Методи соціофонетичного дослідження, які представлені в роботах вітчизняних авторів дають змогу ідентифікувати просодичні маркери, які беруть участь у створенні мовленнєвих портретів представників різних територіальних спільнот та у формуванні ефективного іміджу представників різних професійних, гендерних, вікових груп.

2.3. Експериментальний матеріал дослідження

Відповідно до мети та завдань дослідження був визначений корпус експериментального матеріалу, який склали 36 зразків мовлення досліджуваних носіїв діалекту скотс з чотирьох регіонів Шотландії: північний, центральний, південний та острівний. Усі монологічні тексти, які підлягали експериментальному аналізу мають квазіспонтанний характер, відрізняються непередбачуваністю, імпровізованим типом спілкування. Кожен з інформантів розповідає про свою сім'ю, дітей, професію, згадує своє дитинство, тобто характер спілкування невимушений і неофіційний. Важливу роль відіграє неформальна атмосфера, що сприяє створенню позитивного емоційного стану співрозмовника. Такі характеристики комунікативного акту дозволяють розглядати досліджувані монологічні тексти як зразки живого, розмовного, невимушеного мовлення.

Основними критеріями соціофонетичної класифікації досліджуваного матеріалу є фактор віку, гендеру та територіальної належності мовця.

Обраний для аналізу експериментальний матеріал склали аудіо записи, які наведені на офіційному інтернет-сайті Британської бібліотеки Millennium Memory Bank та BBC Voice на сайті International Dialects of English Archive (<https://www.dialectsarchive.com/>).

У пропонованому розділі представлено деякі відібрані з корпусу експериментального матеріалу зразки аудіо файлів з мовлення інформантів носіїв діалекту скотс.

1. AGE: late 40s

PLACE OF BIRTH: Orkney Islands (north coast of Scotland)

GENDER: male

ETHNICITY: Scottish (exact ethnicity unknown)

OCCUPATION: college instructor, farmer

EDUCATION: university education

Subject was born and raised on Orkney and lived there his entire life with the

exception of his college years spent in Aberdeen.

I was born and brought up in the Orkney Islands here, just off the north coast of Scotland some, almost fifty years ago, I suppose, and I was born into a farming family and I went off to college in Aberdeen and I studied agriculture and I was lucky enough to come back and get a job here in what is now the local college. And I work for Orkney College, and we've diversified into more than just agriculture. I'm now into computers and tourism. It's quite a big college now; I've been working for them for about 22 years, and ya ken [know] we're quite a big further education and higher education college, Orkney. But apart from that, I still live on a farm and still sort of farm part time [unintelligible]. Orkney's just a collection of about 70 islands and about 16 or 17 are inhabited, but most of the folk live on what we call the mainland [unintelligible]; we talk about the mainland, the mainland of Orkney, not the mainland of Scotland. We would term the mainland of Scotland or anything in that connection or direction is termed the sooth [south]. Agriculture still plays a big...; an important part in the economy but so does the oil; we've an oil terminal on the islands which takes in a lot of money. And also, like tourism and [inintelligible] manufacture, and there are a couple of distilleries and a brewery. It's quite a busy place, Orkney, and the economy is really quite good. Population in total is about 20,000, between seven and eight thousand of that in the main town of Kirkwall and there's another sort of smaller town called Stromness, which is a couple of thousand folk, and the rest of the population is sort of spread through the country areas and the smaller islands. I suppose me dialect would be...; I would like to call it...; to say it was average, but I suppose the younger generation would say that I spoke in a slightly broader form of dialect than most of the younger population do nowadays. As compared with the, erm, dialect of a hundred year ago, mine would not be that desperately different I suppose other than there would have been at that time a sort of universal use o' "thee"; and "thoo"; [thou] instead o' you'in dialect; there is that, eh, but, eh, a hundred year ago it would have been sort of universal.

2. DATE OF BIRTH (DD/MM/YYYY): 25

GENDER: female

PLACE OF BIRTH: Ayrshire (a small village near Glasgow)

OCCUPATION: university student

EDUCATION: university education

*Two weeks before I moved here we moved out the house. So that was quite distressing. Em, I went to school in a local village school called Gateside Primary, and then from there I went on to Garnock Academy, which was in Kilbirnie. Em, 'n' three towns went to that school: Beith, Dalry, and Kilbirnie. And I did six years at that school, so I left when I was 17. And I moved to Stirling University when I was still 17, so it was a big adventure. Em, spent two years there. Em, started doing film and media and marketing. I also did it with computing one semester and philosophy the next. But I still stuck with film and media. And then I applied for coming here when I was in second year at Stirling, so I would have been 18n or so, *19 or 19. And then I came out here em eight weeks ago, and, em, I've been here ever since. *Really enjoy living, I'm enjoying it here, but it's so different from Scotland. *I really enjoy em like the size of the places here. Just Scotland, don't know if you've ever been, but it's tiny. Em, but I miss, like, all my friends and my family and my flat in Scotland and my niece. I've got a small niece called Caitlin. So I miss all that. I miss my family, my parents. Well, near me, of course, there's Gateside, and then beside that's Beith, and then there's Lugton. Um, and the nearest big town would be Paisley, which is they're trying t- to debate whether to turn that into a city just now. Em, and then beside Paisley there's Glasgow, which is again, Glasgow's only half an hour away at the most. Em, so that's where I went a lot when I was younger. Em, there's also Irvine and Linwood, um, Kilmarnock, Ayr ... *trying to think of anywhere else. They're all, like, they're all the big towns, but we're, where we are we're very accessible to all of them. And then the next nearest place I would say would be Stirling, but that's about an hour's drive away from Glasgow.*

3. DATE OF BIRTH : 1982

GENDER: female
 PLACE OF BIRTH: Edinburgh, Scotland
 OCCUPATION: student
 EDUCATION: university education

I come from a village er, outside, on the outskirts of Edinburgh, and it's a very pretty village. It's called South Queensferry, and it has two bridges there. Er, one of the bridges, has been there for 100 years old; it's 100 years old. Er, and it's over the Firth of Forth River. So there's a beach down there, although it's never hot enough to go down. Right, I was brought up in South Queensferry, but just a year ago we moved to Livingston. And it's a new house, and it's in a new street, so it's basically in the middle of nowhere. But it's a new town, and so everything's all spaced out. There are little areas that are all spaced out with main roads, and it's not like you can just, like, go next door and see your friends or whatever. And so I live there with my mum, my dad, and my little sister. And my little sister, she goes to school, just in the village just close by. Er, she's 16, and we get on great sometimes [laughs], most of the time. And then there's my mother and father. I get on really well with both of them. My dad works just down the road, 'cause that's why we moved to Livingston, for my mum and dad's work, so we live near there. Um, yeah so there's my mum and dad, and I get on particularly well with my dad, because we've just got, we just got a bit of a bond thing going. But that's also why we fall out more that I fall out with my mum. My mum I seem to get on with all the time, but my dad I get on with ... better, but fall out quite a lot. So that's my dad. And, just now, I'm working just down the road as well. I get a lift in from my dad every morning, and a lift home. And I've been working at a bank, and it's an Internet bank that hasn't launched yet. And it's, it's been really good. I'll really miss everybody there. I got on with everybody, and everybody was my age, which was, which was really good. And we were just basically doing data entry, so the whole time we've been doing training ...

4. DATE OF BIRTH: 1974
 GENDER: male

PLACE OF BIRTH: Glasgow, Scotland
 OCCUPATION: writer
 EDUCATION: university education

Uh, I have been living in Dingle [Ireland] now for about, uh, well I moved down from Galway about a month ago, um, because I need some peace and quiet because I, I'm writing a couple of books at the moment; uh, one is on corruption within the Asian political stream, uh, having spent a couple of years over in Asia and, uh, meeting Mahatma Gandhi's grandson. Actually that's quite an interesting story 'cause I, uh, I ended up walking across the Northern Gujarati Desert with him; yeah, on foot, it was about four-hundred kilometers, and it took us a month to do it, and, uh, we the camels carrying our gear, but, uh, yeah it was quite an event [unclear]. It was actually the seventy-fifth anniversary of Mahatma Gandhi's Great Salt March in protest of the the, uh, the English taxes on the salt during the British rule in India, you know; yeah, we, we did about thirty odd miles a day, you know, uh, across the desert. You know, it's, uh, very yeah, very warm, the Indian National Congress Party there is, uh, you know they, they, um, they use the Gandhi name, uh, as a a catapult for their political gains basically in India, I'm sorry to say. Um, this will all be in my book, obviously, but, uh, I've actually been writing it for the last year. I've got, uh, I'm about halfway through. So, uh, the difficult thing with writing a book on politics is that you have to keep going back over parts that you've already written because in political circles things are constantly changing and you have to add, uh, and, um, alter various things, you know ...

5. DATE OF BIRTH: 1952
 GENDER: female
 PLACE OF BIRTH: Lanarckshire, Scotland
 OCCUPATION: singing teacher
 EDUCATION: trained at drama school

[laughs] OK, uh, my name's Rachel Bennett, and I'm from Hamilton, which is

just outside Glasgow, but I spent the latter, er, years of my, er, adolescence in Glasgow itself 'cause I spent a lot of time living there and working there. Um, so, er ... more ... the west end of Glasgow 'cause I was fortunate enough to have quite a lot of artist friends. [laughs] So a bit "snobby-doo." [laughs] Er, but I've- I was actually born in an, in a barracks, in, erm, because my dad was in the army when I was born, hmm? And, um, I remember marching round the square going "fuck" and "bloody," "c-u-n-t" and all sorts, copying all the soldiers that were swearing. [laughs] So I picked up the swearing quite early. Erm, and then just moved round quite a lot. As a kid, er, but we spent the longest time in schools and living just in and around Glasgow. We moved a lot; we moved about once a year, so my accent's a bit odd. Trained at drama school, so it's gone. [laughs]

6. AGE: 20

GENDER: male

PLACE OF BIRTH: Glasgow, Scotland

OCCUPATION: student

I was, I was born in Glasgow, in Stobhill Hospital, um, and then I lived out near the Campsies for a while, which is like a hill range near my hometown. And, um, when I was around about 4, moved to Bishopbriggs, which is, er, about five miles down the road. And, er, ultimately ended up in Kirkintilloch, where I've been for the last, er, fifteen years. And, um, came to KU last August, um, 'spart of the study-abroad program from my college back home, which is Stirling, which is about 25 miles from where I live. Um, studying film, hopefully gonna become a director some day, but that's a dream, but probably, you know, end up not happening. Yeah, have to go home in May, and then I'll do my final year back at Stirling.

Загальний час звучання досліджуваних аудіо файлів склав майже 5 годин. Для акустичного аналізу було відібрано шість файлів загальним часом звучання 45 хвилин.

2.4. Методи інструментально-фонетичного дослідження

2.4.1. Параметри аудиторського аналізу: мелодійні і темпоральні

Будь-яке соціофонетичне дослідження передбачає аналіз просодичних компонентів висловлювання. Як стверджують вітчизняні дослідники соціофонетичного варіювання мовлення – А. А. Калита, О. В. Валігура, М. П. Дворжецька, В. Ю. Паращук просодія виступає в ролі фактора, який може змінити зміст висловлювання через складну взаємодію її компонентів – частотних, динамічних та темпоральних.

Найбільш дослідженим засобом у фонетиці є мелодія, висотний рівень вимови. У фонології існує багато методів та прийомів опису мелодики. Британська інтонаційна школа дотримується контурного опису мелодики. Це Д. Джаунз, Л. Армстронг, Р. Кінгдон, Дж. О'Коннор. Згідно з цим методом мелодійна конфігурація складається з лінійних відрізків, кожен з яких має своє функціональне призначення, а разом вони складають одне ціле. Цього прийому в описі мелодики дотримуються й представники Одеської фонетичної студії. Основними складовими мелодійного компоненту інтонації є термінальний тон та інтонаційна шкала.

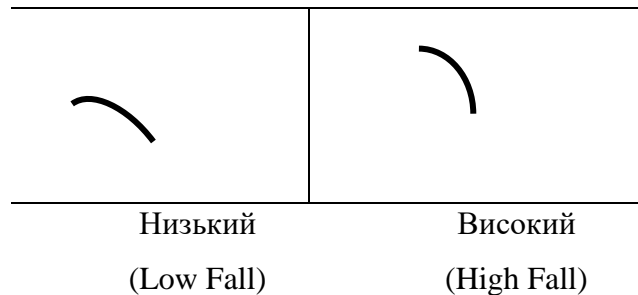
Д. Кристал підкреслює значну роль термінального тону в передачі смислу висловлювання, а також у визначенні емоційного стану мовця. Автор визначає такі термінальні тони: низький спадний (Low Fall), високий спадний (High Fall), низький висхідний (Low Rise), високий висхідний (High Rise), рівний (Level) та два складних тони: спадно-висхідний (Fall-Rise) та висхідно-спадний (Rise-Fall) (Crystal 1995; Русавська, 2018).

У нашому дослідженні ми дотримуємось класифікації тонів, запропонованої Д. Кристалом.

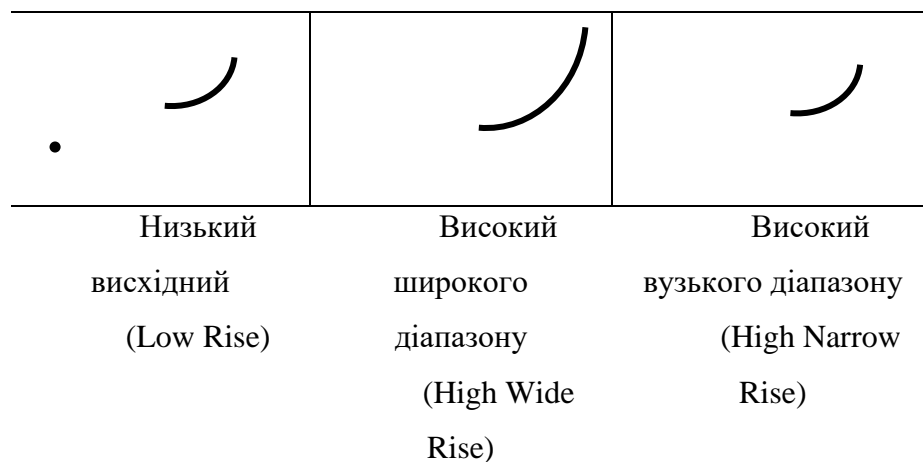
Термінальні тони відрізняються за характером зміни в напрямку руху тону, за рівнем початку тону, за шириною діапазону тону. Відрізняють широкий, середній та вузький діапазон термінального тону. Спадним термінальним тоном, як правило, завершуються стверджувальні та окличні речення, а також спеціальні запитання та накази. Дослідниця англійського

спонтанного мовлення носіїв йоркширського діалекту В. С. Григораш стверджує, що спадний термінальний тон превалює у спонтанному монологічному мовленні (Григораш, 2014).

Графічно спадний тон представлено у двох конфігураціях:

Некінцеві синтагми та висловлювання в англійському мовленні закінчуються висхідним тоном, який можна представити у трьох конфігураціях:

Низький висхідний є типовим тоном для загальних запитань, для окличних речень, щоб привернути увагу слухача, для прохання.

Високий висхідний широкого діапазону є типовим для емоційного мовлення, домінує у жіночому мовленні, для передачі емоційного стану мовця.

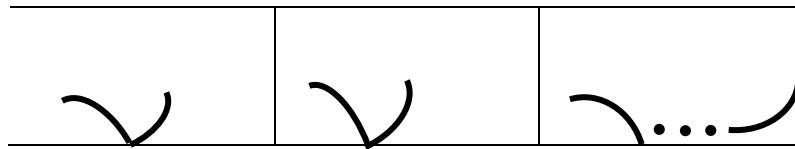
Високий висхідний вужького діапазону вживається у перепитах, повторних фразах.

Рівний тон, графічно можна зобразити в такий спосіб:

—	—	—
Вузький рівний тон	Середній рівний тон	Високий рівний тон

Рівний тон більш характерний для американського варіанта англійської мови, вживається для передачі монотонного характеру мовлення, окрім високого рівного, який є характерним для інавгураційних промов.

Уживання в мовленні спадно-висхідного тону надає мовленню емоційного забарвлення, служить для передачі ввічливого прохання, прощання або вживається у звертаннях, щоб привернути увагу. Графічно цей термінальний тон можна зобразити так:

Цей тон має декілька конфігурацій, які вживаються залежно від смислу висловлювання, модальних, емоційних та стилістичних відтінків значення.

Висхідно-спадний термінальний тон сприяє передаванню емоції й контрасту, забезпечує вкрай емоційний характер мовлення.

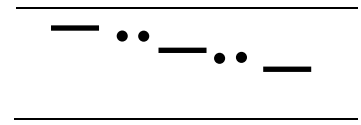

Термінальні тони виконують в мовленні кілька важливих функцій. Перш за все, тони виконують делімітаційну функцію, сприяють організації мовлення в окремі мовленнєві сегменти, відповідно до мети та певної думки, а також забезпечують зв'язок між сегментами висловлювання та частинами тексту. В. С. Григораш (2014), І. О. Гарчева (2013), М. В. Чеснокова (2016), О. О. Русавська (2018) відмічають варіативність категорії тону при реалізації функції зв'язку. Д. Кристал вважає, що термінальний тон – це найважливіша функціональна одиниця просодії, з якою асоціюється лінгвістичне значення (Русавська 2018, 219). Ще одна важлива функція тону – це засіб створення

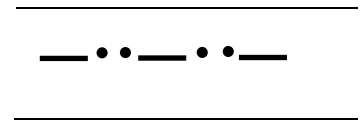
експресивного мовлення.

Інонаційна шкала або основний рух у перед термінальній частині представлено такою класифікацією: спадна шкала, рівна, висхідна, ковзна, скандентна, хвилеподібна.

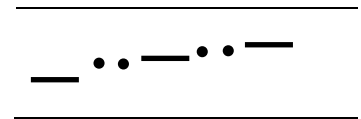
Спадна шкала (Falling Rise), в якій наголошені і ненаголошені склади розміщуються у вигляді сходинок

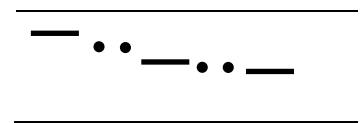
Рівна шкала (Level Scale), в якій наголошені і ненаголошені склади розміщуються на одному рівні

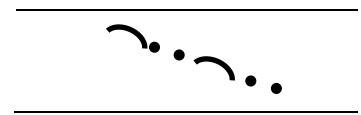
Висхідна шкала (Rising Scale), в якій наголошені і ненаголошені склади утворюють поступовий підйом

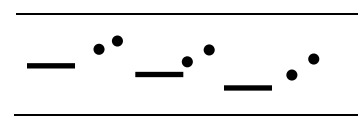
Ступінчаста шкала (Stepping Scale), в якій ненаголошені склади знаходяться на одному рівні з наголошеними

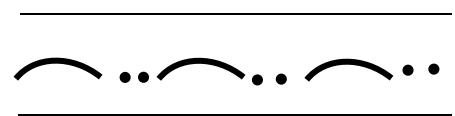
Ковзна шкала (Sliding Scale). Наголошені склади утворюють "ковзання", а між ними розташовуються ненаголошені склади

Скандентна шкала (Scandent Scale). Особливість цієї шкали в тому, що ненаголошені склади розташовані вище наголошених

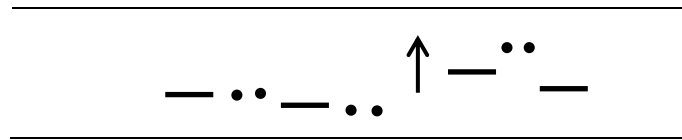
Хвилеподібна шкала (Wavy Scale). Цей тип шкали нагадує ковзну, але наголошені і ненаголошені склади розташовані на одному середньому рівні й вимовляються у вузькому діапазоні

В. С. Григораш (2014) відмічає, що останній тип шкали є характерним

для мешканців Шотландії, у цій шкалі відбувається послідовне виділення кожного складу саме за допомогою підйому і спаду голосу.

Однією з особливостей британського варіанта англійської мови є вживання в мовленні шкали з порушеною послідовністю, так званої шкали зі спеціальним підйомом (Broken Descending Scale):

Інтонаційні шкали поділяються на емоційно нейтральні та експресивні залежно від емоційного забарвлення мовлення. Спадна, рівна, хвилеподібна належать до групи емоційно-нейтральних шкал; скандентна, ковзна, висхідна, шкала з порушеною послідовністю – до експресивних шкал. Ця номенклатура шкал належить в основному до британської фонологічної системи і характеризує мовлення британців.

Комбінації інтонаційних шкал з термінальними тонами складають неповторний інтонаційний малюнок, який є характерним для мовця, представника або певної територіальної спільноти, або вікової, гендерної, професійної групи.

Діапазон і регістр можна розглядати у двох площинах: лише на рівні конкретного висловлювання і лише на рівні загальних характеристик голосу загалом. Діапазон голосу мовця, або загальний діапазон, визначають як інтервал між вищою та нижчою точками голосу мовця. Зазвичай виділяють два чи три види загального діапазону мовлення: вузький – широкий або вузький – середній – широкий. У межах діапазону виділяють кілька регістрів (від 3 до 5). Традиційним у британській фонетичній школі вважається поділ на 3 регістри: високий, середній та низький. Загалом, середній регістр характеризує побутове розмовне мовлення, яке здебільшого називають нейтральним, неемоційним. Однак, поділ на регістри є відносним, адже величина діапазону голосу різних мовців різна.

У сучасній фонетичній літературі відмічаються специфічні мелодійні

особливості пов'язані зі стилістичним спрямуванням мовлення. Так, вітчизняні дослідниця Н. О. Коваль, яка аналізувала мовлення американських президентів, виявила переважне вживання спадної рівної і хвилеподібної шкали і спадного термінального тону середнього і високого регістрів (Коваль 2010).

Дослідниця М. В. Чеснокова, яка вивчала мовлення американців різних вікових груп, виявила загальні мелодійні особливості для представників різних вікових груп, а саме – рівну, ковзну і хвилеподібну шкали, що вимовляються в середньому діапазоні. Така мелодійна картина характерна для емоційно нейтрального мовлення. На думку Е. А. Нушикян, «шкала не є самостійною тональною одиницею, вона не може вживатися без термінального тону» (Нушикян 1986).

Незважаючи на важливість комунікативної функції тонів, не можна забувати і про емоційно-модальну функцію. Це стосується, передусім, того мовлення, яке передбачає активну взаємодію співрозмовників, у нашому випадку, впливового, переконливого мовлення. Проте слід зазначити, що емоційно-модальні значення виражаються не тільки тоном, але й цілим комплексом просодичних параметрів. Вітчизняна дослідниця Е. А. Нушикян, аналізуючи емоційне мовлення, дійшла висновку, що кожен просодичний параметр може розрізняти емоційні і нейтральні висловлювання, але жоден параметр не має диференціюючої функції – усі параметри використовуються комплексно (Нушикян 1986).

М. В. Чеснокова зазначає, що однією з найважливіших функцій тонів є також делімітація усного дискурсу. Проте зазначимо, що відрізок мовлення не просто виокремлюється, але й зв'язується в певний спосіб з іншими частинами усного дискурсу. Результати її досліджень і перцептивних спостережень дозволяють говорити про більшу варіативність реалізації категорії тону при виконанні функції зв'язку. Загальновідоме положення про те, що висхідні тони передають незавершеність, готовність мовця продовжити комунікацію, а спадні – завершеність думки, відносно

самостійність відповідних сегментів, є слушним, але занадто абстрактним. Розмаїття тонів, що реалізують інтегративність, зв'язність окремих одиниць дискурсу відбиває наявність як різних ступенів зв'язності інтонаційних груп, так і додаткові відтінки значення. Поява того чи іншого тону пояснюється не тільки смисловими, а й психофізіологічними і екстралінгвальними факторами (Чеснокова 2016).

Основним акустичним корелятом мелодики є частота основного тону (ЧОТ). Ця характеристика детально вивчається з метою дослідження мовленнєвої поведінки шотландців. Частота основного тону – акустичний корелят висоти тону – є однією з найуніверсальніших супрасегментних характеристик.

Темп – це швидкість мовлення протягом певного відрізка. Дослідники темпу виділяють такі показники як: швидкість вимови, яка вимірюється кількістю складів за одиницю часу. А. А. Калита відрізняє три типи темпу: повільний темп мовлення 2-4 склади на секунду; помірний – 5-6 складів на секунду; швидкий темп – 10-12 складів на секунду (Русавська 2018, 81).

Т. І. Ковалевська відзначає, що темпоральні параметри виражаються за допомогою певного темпового оформлення, що реалізується крізь зміни середньо складової тривалості, наявності чи відсутності пауз, їх типу та тривалості (Русавська 2018, 85).

Зарубіжні дослідники темпу мовлення розрізняють два способи вимірювання швидкості: з урахуванням пауз і за їх відсутності, обираючи за одиницю виміру кількість складів на секунду (Laver 1994).

Експериментальними методами доведено, що збільшення темпу до 250 складів на хвилину не впливає на сприйняття змісту, однак на рівні 275 складів на хвилину сприйняття може навіть припинитися. Пауза, чи перерва у звучанні, є основним компонентом темпу.

Фонетисти як вітчизняні, так і зарубіжні розрізняють паузи за видами. А. А. Калита (2001), О. І. Стеріополо (2014), О. Р. Валігура (2008), G. Brook (1973), А. Cruttenden (2001) розрізняють артикуляційну, перцептивну,

психологічну, фізіологічну паузи.

Пауза, як і будь-яке фонетичне явище є багатофункціональною. Вона може розглядатися за положенням у фразі або синтагмі, розташуванням в синтагмі, тривалістю, ставленням мовця до висловлювання, напрямом дії паузи.

Паузи можуть бути фінальними і нефінальними. Фінальні паузи з'являються наприкінці фраз чи надфразних єдностей. Нефінальні паузи (або синтагматичні), як правило, знаходяться у середині фрази і відокремлюють одну синтагму від іншої.

Логічні паузи функціонують для виділення певного члена речення.

Паузи хезитації зустрічаються переважно в спонтанному мовленні і є непередбачуваними, з'являються у місцях найбільшої невизначеності у послідовності мовленнєвих одиниць (Русавська 2018, 126).

У спонтанному мовленні паузи хезитації можуть бути заповненими і незаповненими. Також до таких пауз вчені відносять повторювання, самовиправлення, фальш-старту.

Встановлено, що поява хезитаційних пауз прямо залежить від кількості альтернатив, що виникають у мовця при виборі лексичних одиниць (Русавська 2018, 241).

Тривалість пауз може бути різною і залежить від положення у фразі, синтагмі або в тексті, стилю тексту, індивідуальних особливостей мовлення, складності тексту (Там само, 162).

На перцептивному рівні паузи сприймаються, якщо їх тривалість не менша за 200-250 мс (Русавська 2018, 224). Гольдман-Ейслер експериментально довела, що паузи хезитації триваліші за логічні паузи. Отже, паузи відіграють важливу роль в інтонації і є засобом ідентифікації мовця.

2.4.2. Основні параметри комп'ютерного аналізу

Усі сучасні дослідження просодичних особливостей мовлення передбачають обов'язкове використання комп'ютерної техніки та спеціальних багатофункціональних програм аналізу та синтезу мовлення. За

допомогою аналітичних джерел, що виконуються комп'ютерними та інструментально-цифровими методами з'являється можливість верифікації особи за голосом та визначення просодичних особливостей її мовленнєвої поведінки.

Комп'ютерні програми дозволяють проводити якісний мовленнєвий аналіз, обробляючи аудіо записи аналого-цифровим способом, завдяки чому дослідник може тримати значення тональних характеристик, показників швидкості, дані висоти основного тону тощо. Ці програми дозволяють виокремлювати, визначати та вимірювати певні тональні характеристики, фрагменти висловлювань, слова або навіть звуки, змінювати їх гучність тощо, а також робити спроби перетворення та синтезу тексту в аудіо текст (Лисенко 2019, 132, 432).

Завдяки появі подібних програм та розробці нових приладів з'явилась можливість проводити дослідження для детального аналізу акустичного звучання. За допомогою подібних комп'ютерних програм можна не лише ідентифікувати особу за голосом, а й визначити її емоційний стан (Лисенко 2019, 132).

У фонетичних дослідженнях вивчаються просодичні одиниці мовлення – синтагма, фраза, представлені інтонограмами, містять основні фізичні характеристики у вигляді набору елементів ознак часового ряду. Кількість елементів визначається кількістю часових точок відліку, нормованих у часі. Беручи до уваги, що основна мета пропонованого розділу дисертації – аналіз просодичних характеристик, які діють в безперервній часовій царині, методи підрахунку мовленнєвих явищ розглядатимуться як випадкові функції. Прикладом випадкової безперервної функції можуть бути зміни частотних характеристик, інтенсивності мовленнєвого сигналу в процесі мовленнєвої реалізації. Зразком випадкової безперервної функції є інтонограма висловлювання. Фізичні характеристики беруться з інтонограми, узяті по одному або кільком підрахункам у межах передядрової (шкали) частини, ядра і заядрової частини, максимальних і мінімальних значень у межах

структурних елементів фрази, синтагми. Траєкторія огниваючої за довільними часовими відрізками фрази або синтагми становить собою графік, який описує випадкову дискретну функцію. Значення, що знімаються з інтонограми через певні фіксовані відрізки часу у межах досліджуваних фраз, синтагм наводяться у вигляді графіка.

Частотний інтервал визначається співвідношенням більш високої ЧОТ до більш низької. У фонетичних дослідженнях розрізняють величину і напрям частотного інтервалу. Значення частотного інтервалу між двома інтонаційними групами зазначає на рух тону всередині всього досліджуваного висловлювання, який, відповідно, може бути висхідним, спадним або рівним. На цій підставі розрізняють позитивні, негативні і нульові варіанти (Бровченко, Волошин 2011).

Частотним діапазоном називається загальний розмах частотних змін у досліджуваному відрізку мовлення. Частотний діапазон виражається у відстані (різниці) між найнижчими і найвищими значеннями ЧОТ (Бровченко, Волошин 2011). Існують різноманітні методики обчислення діапазона ЧОТ. А. І. Багмут, І. В. Борисюк, Г. П. Олейник та Н. П. Плющ, Е. А. Нушикян вважають, що відповідно до змісту висловлювання, емоційного характеру фрази, мовець оперує більш широкою або більш вузькою тональною смугою. Крім того, діапазон висловлювання в мовленні має і значне функціональне навантаження. Завдяки діапазону фрази слухач отримує додаткову інформацію (Багмут 1985).

Діапазон ЧОТ і супутні параметри вважаються діагностичними ознаками регіонального мовлення у Великій Британії вікового і соціального варіювання. За даними О. Я. Присяжнюк британський варіант англійської мови характеризується більш вузьким діапазоном ЧОТ. Величина діапазону голосу людини, на думку автора, корелює з її віковими змінами, а також зі зміною соціального статусу (Присяжнюк 2003).

Як показують дослідження О. Я. Присяжнюк, В. С. Григораши складність вивчення особистісно обумовлених особливостей мовлення в цілому і,

зокрема, діапазона ЧОТ полягає у необхідності урахування не тільки біологічного віку і соціальних (статусних) характеристик людини, але й специфіки ситуації спілкування (Присяжнюк 2003; Григораш 2014).

Отже, у практиці розрахунків експериментально-фонетичних даних дослідники користуються відтвореними із випадкових безперервних функцій мовленнєвого сигналу випадковими дискретними функціями або послідовностями.

Враховуючи взаємозв'язок між суб'єктивними перцептивними характеристиками та об'єктивними акустичними параметрами, де мелодійні характеристики є корелятом частоти основного тону (ЧОТ) у часі, гучність голосу є корелятом звукового тиску, тобто динамічних характеристик; швидкість мовлення залежить від тривалості звучання мовленнєвих одиниць і характеру та тривалості пауз, акустичний (комп'ютерний) аналіз мовлення шотландців, представників діалекту скотс, було здійснено за частотними, темпоральними та динамічними акустичними параметрами.

Основними **частотними характеристиками**, за якими здійснювався аналіз є такі:

1. Максимальні (F_{\max}), мінімальні (F_{\min}) і середні (F_{mean}) значення частоти основного тону (ЧОТ) у синтагмах і фразах.

2. Максимальні та мінімальні показники діапазону ЧОТ (F_{Δ}), які вимірювались у герцах (Гц). Різниця між максимальними та мінімальними значеннями діапазону ЧОТ є показником діапазону мовлення кожного з досліджуваних інформантів.

3. Характер реалізації діапазону ЧОТ, який обчислювався у відносних одиницях, між середньою частотою мовлення інформанта і максимальним значенням ЧОТ складає позитивний інтервал і мінімальний рівень є показником негативного інтервалу. Відношення позитивного інтервалу до негативного дозволяє визначити характер реалізації діапазону ЧОТ, тобто в якому регістрі – верхньому чи нижньому – реалізується діапазон голосу інформанта. За основу береться число рівне одиниці, яке вказує на

рівномірну реалізацію діапазону голосу в обох регістрах. Якщо число перевищує одиницю, тоді діапазон голосу реалізується у верхній частині регістру, у разі, коли отримане число менше одиниці – діапазон голосу мовця реалізується у нижньому регістрі.

Темпоральні характеристики. При дослідженні темпоральних характеристик, враховувались показники середньої тривалості складу (стс), які вимірювались в мілісекундах (мс); паузальна насиченість тексту в цілому визначалась за допомогою співвідношення часу фонації до часу паузації, враховувалась загальна тривалість фонації (мс).

Урахування темпоральних параметрів, а саме: тривалості синтагми (мс), кількості наголошених і ненаголошених складів у синтагмі, середньої тривалості складу у синтагмі (мс), коефіцієнту паузації, тривалості усіх видів, представлених у досліджуваних фрагментах мовлення інформантів, пауз (у мс), співвідношення пауз різної тривалості (у %), середньопаузальної тривалості (у мс), дає змогу скласти узагальнені характеристики темпорального портрету досліджуваних інформантів з чотирьох регіонів Шотландії, які є представниками діалекту скотс.

Тривалість пауз класифікується за нижченаведеними даними, які вимірюються у мс: надкоротка пауза складає 200 мс, тоді як надтривала більше за 1200 мс. Між ними розташовуються такі типи пауз як: коротка (від 201 до 500 мс), середня (від 501 до 800 мс) та тривала, яка варіює від 801 до 1200 мс.

Оскільки мовлення досліджуваних інформантів є спонтанним, у нашій роботі обчислювався відсоток вживання заповнених, незаповнених та змішаних пауз.

Динамічні характеристики (інтенсивність мовлення) досліджувались за такими показниками:

- 1) максимальні (I_{\max}), мінімальні (I_{\min}) та середні (I_{mean}) параметри інтенсивності в досліджуваних синтагмах та фразах, які вимірювались у (дб);
- 2) показник діапазону інтенсивності (I_{Δ}) також у (дб);

3) важливим показником є також локалізація максимуму можливості на першому наголошеному складі, у шкалі та на ядровому складі.

Кількісний аналіз отриманих акустичних результатів здійснювався за кожним диктором індивідуально шляхом визначення усередненого максимального діапазону флуктуацій цифрових значень досліджуваних параметрів.

Характер розподілу частоти основного тону та інтенсивності у межах структурних елементів фрази і синтагми є основними просодичними параметрами, що передають комунікативну направленість висловлювання, його модальне та емоційне забарвлення. Визначення типу інтонаційного контуру і його варіантів є важливим завданням дослідження просодичних особливостей мовлення досліджуваних шотландців.

Ансамбль огинаючих ЧОТ або інтенсивності певного висловлювання представляється узагальненою кривою, яка описує загальні закономірності поведінки частотних та енергетичних характеристик мовленнєвих реалізацій усіх сукупностей. Таке узагальнене представлення тональних характеристик є узагальненим тональним контуром (УТК), а енергетичних – узагальненим енергетичним контуром (УЕК), а їх сукупність складає узагальнений інтонаційний контур (УІК). Методика отримання УІК полягає в отриманні дискретних значень рівної кількості виміри у всіх реалізаціях на основу обчислень середньоарифметичного значення випадкових функцій (Русавська 2018, 33-34). Отриманий узагальнений інтонаційний контур можна розглядати як одну окрему реалізацію процесу, що описує механізм прихованої ймовірнісної поведінки всіх реалізацій. Варіативність досліджуваного явища проявляється в ансамблі.

Аналіз інтонаційної структури мовленнєвого висловлювання у вигляді УІК дає можливість розглянути взаємодію елементів контуру у формі кореляційного зв'язку між елементами інтонаційної структури висловлювання.

2.5. Методика статистичної обробки експериментального матеріалу

Чот, а також інші параметри просодії усного мовлення вимірюються за допомогою даних, які в автоматичному режимі надаються програмою Praat. Ця програма надає можливість розглянути та дослідити наступні графіки: осцилограми, спектрограми, показники ЧОТ, інтенсивність тощо. Усі графіки можуть бути включені в текстовий документ або збережені для аналітичного порівняння. Програми Speech Analyzer та Praat виділяються серед інших продуктів аналізу мовлення своїми широкими можливостями. У першу чергу, це пов'язано з тим, що Speech Analyzer та Praat мають можливість накладання однієї візуалізації звуку на інший, що є дуже доречним для тих, хто самостійно вивчає іноземну мову. Можна також розділити мовлення диктора на фрагменти, наприклад, на слова або речення, для чого можна скористатись засобами самої програми, вибравши відрізок у будь-якій із візуалізацій.

Завдяки цій програмі візуалізація змін ЧОТ є абсолютно очевидною. За допомогою інтонограми можна виміряти основні показники ЧОТ, локалізацію піків ЧОТ, максимуми та мінімуми змін руху основного тону. Можна, також, дослідити форму хвилі мелодійного контуру. Вона показує зміну амплітуди звукової вібрації в часі. Частота звукової вібрації людського мовлення дуже висока, тому більшість звуків виглядають суцільними. Тут можна оцінити такі часові параметри, наприклад, як тривалість голосних, характеристики гучності (інтенсивність), логічний наголос. Абсолютні значення ЧОТ в нашому дослідженні подані в герцах. Інтенсивність мовлення, яка є корелятом гучності, вимірюється за допомогою децибелів. Послідовне застосування експериментальних методів в дослідженні мови і мовних процесів зробило необхідним використання статистичних методів при плануванні експерименту і обробці його результатів. Застосування статистичного аналізу є невід'ємним етапом проведення експериментально-фонетичного дослідження. Обчислення цифрових параметрів здійснюється методами математичної статистики (Петлюченко 2019, 168), базуючись на

репрезентативній вибірці із генеральної сукупності. Статистичний аналіз має на меті з'ясування залежності варіативності мовленнєвих реалізацій, від певних показників, таких, як регіональні чи вікові особливості мовлення.

Найбільш узагальненим показником, який характеризує типовий рівень варіантної ознаки, є її *середня частота*, що обчислюється за формулою:

$$\bar{x} = \frac{\sum_{i=1}^m x_i}{\sum_{i=1}^m n_i}$$

де x_i - значення варіантної ознаки, n_i – кількість значень варіантної ознаки, m – кількість варіант.

Характерною особливістю середньої частоти є той факт, що у ній взаємно компенсуються індивідуальні відмінності частот, зумовлені дією випадкових факторів, та узагальнюються типові риси досліджуваного явища.

Репрезентативна вибірка повинна мати досить великий обсяг, якого б вистачило для вірогідних висновків про генеральну сукупність, її властивості і характеристики. Показниками, що характеризують репрезентативність вибірки, є розмах варіації, середньоквадратичне відхилення, коефіцієнт варіації та показник відносної похибки дослідження.

Розмах варіації (R) є найпростішим із показників варіації, що характеризує репрезентативність вибірки та показує амплітуду варіантної ознаки, тобто різницю між найбільшим та найменшим значенням ознаки:

$$R = x_{max} - x_{min}$$

де x_{max} – максимальне значення, а x_{min} – мінімальне значення варіантної ознаки у вибірці.

Розмах варіації визначається діапазоном зміни характеристик досліджуваного явища. Граничні значення x_{max} та x_{min} у цьому показнику випадують не часто, тому це необхідно враховувати при інтерпретації результатів.

Для більш точного дослідження найчастіше використовують показник *середньоквадратичного відхилення* (σ), який показує, на яку величину від середньої можуть відхилятися частоти:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m (x_i - \bar{x})^2 n_i}{\sum_{i=1}^m n_i}}$$

Чим менше середньоквадратичне відхилення, тим більш однорідною є вибірка і тим повніше середня частота характеризує усю досліджувану сукупність.

Відносним показником, що характеризує середню частоту, є *коефіцієнт варіації* (v), який показує, яку частку середньої частоти \bar{x} складає середньоквадратичне відхилення:

$$v = \frac{\sigma}{\bar{x}} \times 100\%$$

при $v \leq 33\%$ сукупність є однорідною, а середнє значення є типовою та надійною її характеристикою (Петлюченко 2019, 40).

Статистичні характеристики вибірки, у тому числі репрезентативної, завжди обчислюються з певним відсотком похибки, тобто, з певним відхиленням від того значення, яке отримано при суцільному обстеженні всієї генеральної сукупності. Тому, при аналізі статистичних характеристик вибірки була обчислена *відносна похибка дослідження*:

$$\varepsilon = \frac{K\sigma}{\sqrt{n} \times \bar{x}} \times 100\%$$

де K – константа, що виражає довірчу ймовірність ($K = 1,96$ за умови 95 % довірчого інтервалу) (Петлюченко 2019, 61).

Якщо припустити, що абсолютні частоти розподілені нормально, тобто, коли вони відповідають *нормальному закону розподілу*, то 95,5 % абсолютних частот знаходяться у межах:

$$X \pm 2\sigma$$

З метою визначення істотності статистичних розбіжностей вибірок, зазвичай використовується критерій Стьюдента (див. 228, 75):

$$t = \frac{|\bar{x} - \bar{y}|}{\sqrt{\frac{\Sigma(x_1 - \bar{x})^2 n_1 + \Sigma(y_1 - \bar{y})^2 n_2}{n+k-2}} \times \frac{n+k}{n \times k}}$$

де x – середня частота аналізованої одиниці у першій вибірці, y – середня частота цього ж явища у другій вибірці, n – кількість абсолютних частот у першій вибірці, k – кількість абсолютних частот у другій вибірці.

Зібрані сукупності фонетичних даних вибірок за допомогою критерію Стьюдента перевірялися на нульову гіпотезу шляхом їхнього попарного зіставлення. Якщо між ними спостерігалися статистично істотні розбіжності, то нульова гіпотеза відкидалася і робився висновок про те, що вони належать до різних генеральних сукупностей (Петлюченко 2019, 11).

Скориставшись методами математичної статистики в нашому експериментально-фонетичному дослідженні, ми змогли врахувати усі особливості зібраного мовленнєвого матеріалу та зробити відповідні висновки щодо високого ступеню репрезентативності досліджуваної вибірки.

Висновки до Розділу 2

У другому розділі досліджувались принципи добору експериментального матеріалу і описується методика здійснення дослідження на різних етапах.

Обраний для просодичного аналізу матеріал складався з 36 уривків аудіо записів квазіспонтанного мовлення інформантів, представників чотирьох регіонів Шотландії – північного, центрального, південного та острівного, мешканці яких є носіями діалекту скотс. Усі досліджені монологічні тексти відрізнялись непередбачуваністю, імпровізованим характером спілкування, неофіційністю і невимушеністю. В дисертаційній роботі використана комплексна методика інструментально-фонетичного дослідження, в основі

якої знаходяться методи (аудиторський та комп'ютерний (акустичний), які традиційно вживаються у соціофонетичних дослідженнях.

Метою аудиторського (суб'єктивного) аналізу є визначення мелодійних та темпоральних характеристик мовлення досліджуваних інформантів, які є представниками чотирьох регіонів Шотландії. Серед мелодійних характеристик досліджувались інтонаційні шкали та термінальні тони. Темпоральні параметри визначалися аналізом темпу мовлення та типів паузації.

Виклад результатів аналізу мелодійних та темпоральних параметрів супроводжувався ілюстративним матеріалом – інтонограмами, графіками та таблицями.

Результати аудиторського аналізу уточнювались та доповнювались під час проведення акустичного (комп'ютерного) аналізу.

Для проведення акустичного (об'єктивного) аналізу вживалась комп'ютерна програма PRAAT Version 5.3.8, яка дає можливість виділити необхідні уривки мовленнєвого ланцюга, прослухати відсегментовані ділянки і провести виміри частоти основного тону, інтенсивності і тривалості на ділянках інтонаційних груп.

Усі зафіксовані під час акустичного (комп'ютерного) аналізу результати та їх кількісне опрацювання ґрунтується на визначенні описаних у розділі показників за загальноприйнятими формулами й має на меті виявлення специфічних характеристик мовленнєвої поведінки досліджуваних носіїв діалекту скотс з різних регіонів Шотландії. Підрахунки передбачають обчислення абсолютних та відносних одиниць вимірюваних параметрів і виведення середньоарифметичних значень, що складають основу лінгвістичної інтерпретації просодичних ознак мовлення шотландців з чотирьох регіонів Шотландії, які є носіями скотс.

Основні положення Розділу 2 викладені:

1. Бондар К. С. Мелодійний компонент просодичного складника в мовленні шотландців. *Закарпатські філологічні студії*. Серія: Філологія. Випуск 14. Том 1. Ужгород, 2020. С. 58-63.

2. Бондар К. С. Мелодичні особливості мовлення представників шотландського варіанта англійської мови. *Записки з романо-германської філології*. Серія : Філологія. Випуск 1 (44) 2020. Одеса, 2020. С. 54-60.

Розділ 3. Результати комплексного інструментально-фонетичного дослідження мовленнєвої поведінки шотландців

Пропоноване в цьому розділі інструментально-фонетичне дослідження соціолінгвістично детермінованих супрасегментних особливостей носіїв шотландського діалекту скотс здійснювалося на підставі описаної в другому розділі комплексної методики, яка складається з кількох етапів, а саме: аудитивного, аудиторського і комп'ютерного видів аналізу з наступною обробкою отриманих даних та їхньою лінгвістичною інтерпретацією. Соціально обумовлені просодичні особливості шотландського мовлення досліджувались з погляду належності мешканців Шотландії до тієї чи іншої гендерної, вікової (20 – 35 років, 36 – 50 років, старші за 50 років) та регіональної груп (північної, південної, центральної та острівної згідно з класифікацією Д. Крістала (2003)).

Вивчення надсегментних особливостей мовлення носіїв шотландського діалекту скотс вбачається привабливим з наукової точки зору, оскільки просодичні особливості мовлення носіїв цього діалекту не представлено у попередніх наукових розвідках з урахуванням таких соціолінгвістичних параметрів як гендер, вік та територіальна належність мовців.

3.1. Результати аудиторського аналізу

3.1.1. Аналіз синтагматичного членування мовлення носіїв діалекту скотс

Проведений аудиторський аналіз проходив у два етапи. На першому етапі аудиторам було запропоновано визначити синтагматичну структуру досліджуваних фрагментів монологічного мовлення носіїв шотландського діалекту скотс. Зазначимо, що основною одиницею дослідження обрано тональну групу (або синтагму), тобто відносно закінчений за змістом відрізок мовленнєвого ланцюга, межі якого визначаються тільки просодичними засобами.

Варіативність синтагматичного членування мовлення шотландців наведено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Синтагматичне членування
(гендерна та регіональна диференціація)

Регіон	Гендерні групи	Синтагматичне членування (%)							
		Одна синтагма	Дві синтагми	Три синтагми	Чотири синтагми	П'ять синтагм	Шість синтагм	Сім синтагм	Більше семи синтагм
Північний	Чоловіки	5	8	12	26	21	18	7	3
	Жінки	8	14	34	16	10	13	4	1
Центральний	Чоловіки	2	18	29	38	8	5	-	-
	Жінки	3	15	26	30	15	11	-	-
Південний	Чоловіки	3	20	40	11	9	7	5	5
	Жінки	4	23	38	13	10	5	4	3
Острівний	Чоловіки	2	10	33	34	10	6	5	-
	Жінки	1	13	36	15	25	6	4	-

Отримані результати дають підстави стверджувати, що характерною особливістю монологічного мовлення шотландців є варіативність синтагматичного членування. Мовлення носіїв шотландського діалекту скотс є найбільш маркованим двосинтагменними, трисинтагменними та чотирисинтагменними фразами, що доводить спонтанність і непередбачуваність мовлення інформантів. Далі за частотою вживання слідують п'ятисинтагменні та шестисинтагменні фрази. Найменш вживаними є одно-, семисинтагменні фрази та фрази, що містять більше семи синтагм.

Очевидно, що існує залежність синтагматичного членування фраз від регіональної належності інформантів. На рис. 3.1, 3.2, 3.3 та 3.4 представлено синтагматичне членування з урахуванням регіональної та гендерної належності інформантів.

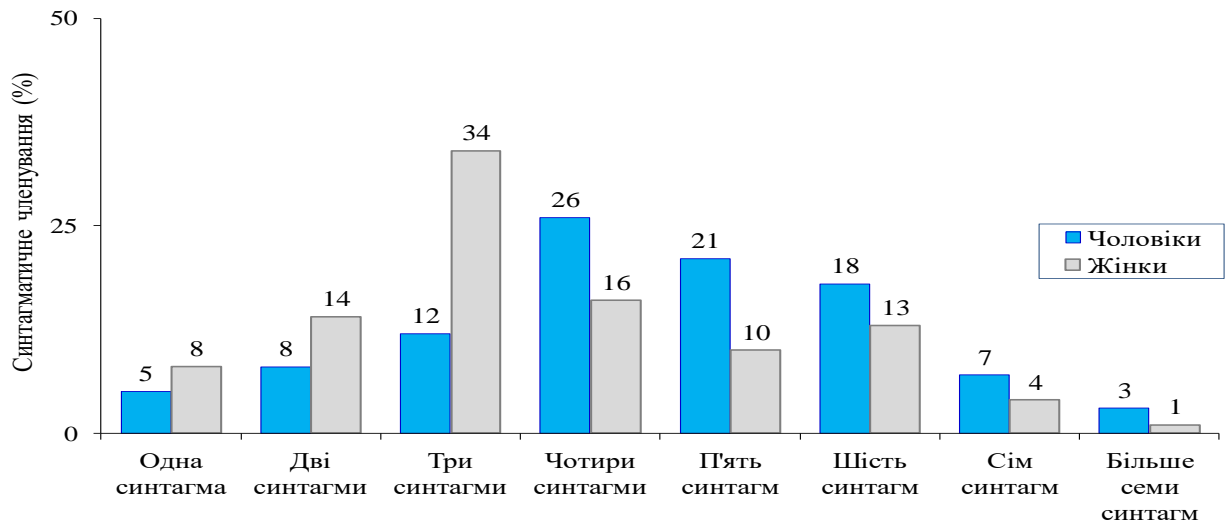

Рис. 3.1. Синтагматичне членування мовлення (північний регіон)

У чоловічому мовленні представників північного регіону Шотландії превалюють чотирисинтагменні (26 %) та п'ятисинтагменні (21 %) фрази, тоді як у жіночому мовленні трисинтагменні (34 %) та чотирисинтагменні (16 %) фрази. Найменш вживаними як у чоловічому, так і в жіночому мовленні є фрази, що містять більше семи синтагм.

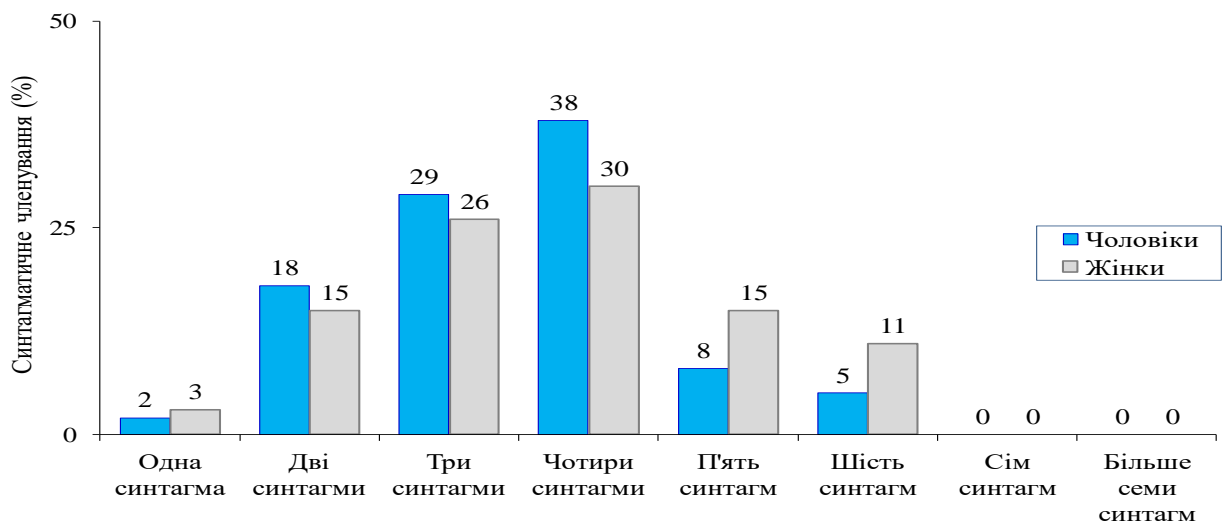

Рис. 3.2. Синтагматичне членування мовлення (центральний регіон)

Мовлення мешканців центрального регіону Шотландії демонструє превалювання чотирисинтагменних фраз як у чоловічому (38 %), так і в жіночому (30 %) мовленні. Наступними за частотністю використання є трисинтагменні фрази (чоловіче мовлення – 29 %; жіноче мовлення – 26 %). Дистинктивною особливістю мовлення інформантів із центрального регіону є

відсутність семисинтагмених фраз та фраз, які містять більше семи синтагм.

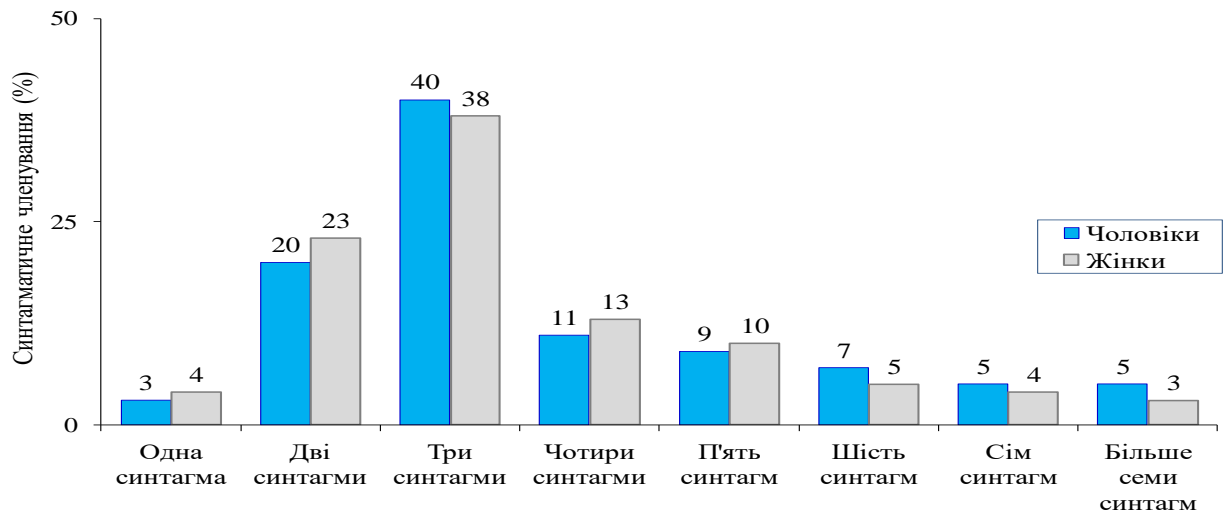

Рис. 3.3. Синтагматичне членування мовлення (південний регіон)

На підставі аналізу синтагматичного членування фраз у мовленні жителів південного регіону зазначимо, що найбільш частотними є двосинтагменні (чоловіче мовлення – 20 %; жіноче мовлення – 23 %) та трисинтагменні (чоловіче мовлення – 40 %; жіноче мовлення – 38 %). Двосинтагменні фрази домінують у жіночому мовленні, тоді як трисинтагменні превалюють у чоловічому мовленні. Чотирисинтагменні та п'ятисинтагменні фрази є більш рекурентними в жіночому мовленні.

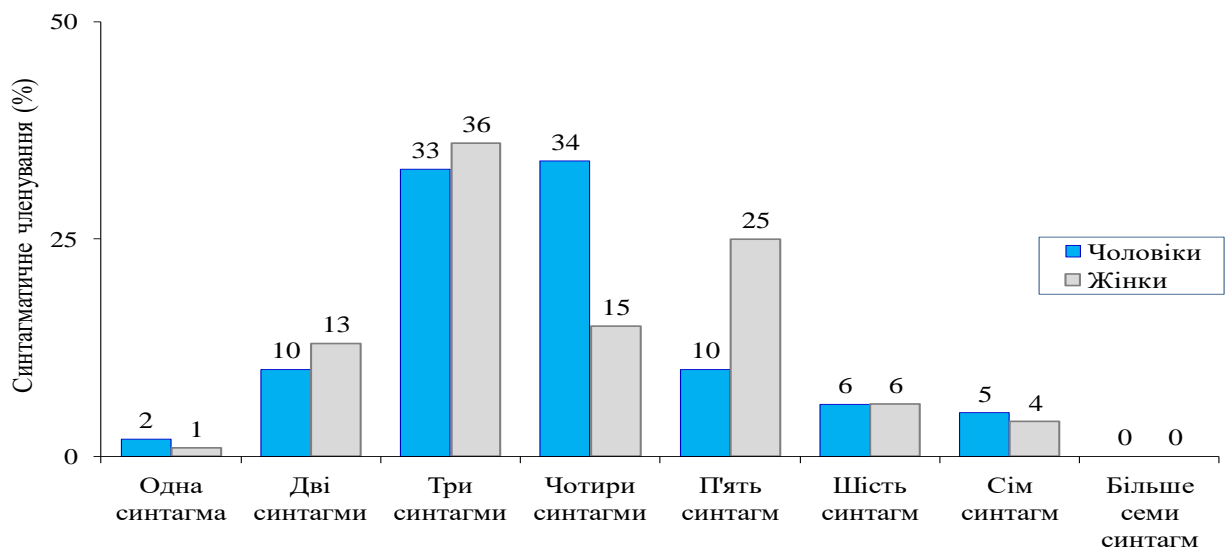

Рис. 3.4. Синтагматичне членування мовлення (острівний регіон)

У мовленні представників острівного регіону повністю відсутні фрази, в яких більше семи синтагм. Промінантною особливістю мовлення цієї групи інформантів є те, що чотирисинтагменні фрази в чоловічому мовленні (34 %) більше ніж у два рази перевищують їх кількість в жіночому мовленні (15 %). Протилежну тенденцію спостерігаємо стосовно п'ятисинтагменних фраз: у чоловічому мовленні (10 %) їх кількість є вдвічі меншою в порівнянні з жіночим (25 %). Кількість шестисинтагмених фраз є однаковою як в чоловічому, так і в жіночому мовленні (6 %).

Наведемо кілька уривків з мовлення шотландців, що демонструють різноманітність його синтагматичного членування (рис. 3.5, 3.6, 3.7, 3.8).

Представлена нижче фраза мовлення чоловіка 40 років з центрального регіону Шотландії складається з трьох синтагм: у першій синтагмі рух тону в шкалі спадний, а дві наступні представлені спадним і висхідним завершенням. Зазначимо, що, незважаючи на спадно-висхідне завершення першої і третьої синтагм, мовлення інформанта можна схарактеризувати як емоційно-нейтральне.

/Today's a \good /day. It's\warm, which is \also un/usual.

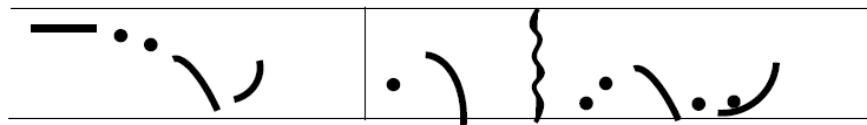

Рис. 3.5. Інтонаграма вищенаведеної фрази

Наведемо уривок з мовлення жінки старшої за 60 років з північного регіону Шотландії:

Glasgo { is a \great /city with /local /culture, { /museum, a { /lot to /look at.

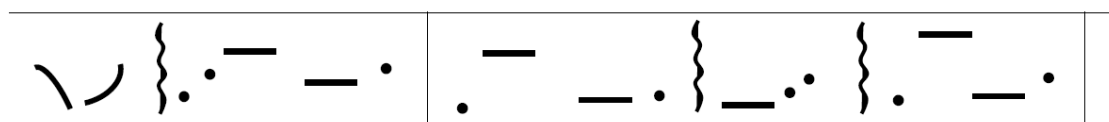

Рис. 3.6. Інтонаграма вищенаведеної фрази

Як бачимо, у фразі п'ять синтагм, мовлення звучить подрібнено, уривчасто, переважають однонаголошені шкали і висхідне завершення. Аудитори також вказали на нейтральне, неемоційне звучання мовлення.

У наступному прикладі інформант віком 55 років розповідає про своє місце народження і про діалект, на якому розмовляють мешканці:

I was |born in |Scotland / they, |speak very, very |strong |accent.

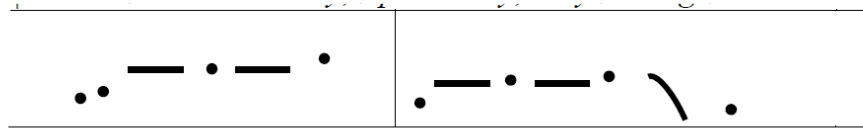

Рис. 3.7. Інтонаграма вищенаведеної фрази

Фраза складається з двох синтагм. Відмінною рисою цього висловлювання є той факт, що вона вимовляється у вузькому діапазоні рівним тоном.

Аудитори зазначають, що мовлення представників вікової групи 20 – 35 років маркується дуже подрібненим синтагматичним членуванням, відсутністю структури делімітації. Наприклад, у мовленні студента коледжу з Глазго фраза складається з 10 інтоногруп:

*'I }speak – differ|ent /dia|lects } – one } I a|dopted| a/nother's } –my n|ormal
accent } from this /area||*

Основу мовленнєвого потоку представленого інформанта становлять міжпаузальні групи різної довжини, наявні також інтоногрупи з одного фонослова або двох. Мовлення студента 20 років також вирізняється дуже уривчастим характером. Складається враження незакінченості думки, хоча за змістом і сутністю висловлювання може функціонувати як цілком завершене.

Наприклад:

- 1) *Being in Lancaster / I speak } a little } bit more } a } Slang in it...*
- 2) *I use "mate", lad instead of using a word friend.*

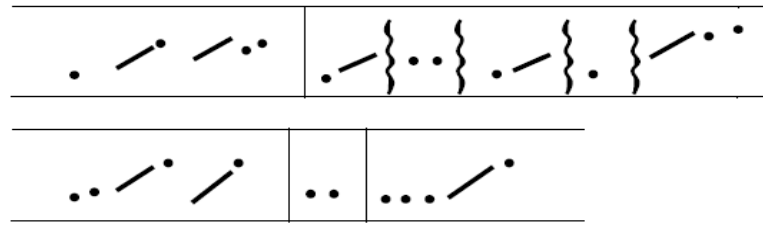

Рис. 3.8. Інтонаграма вищенаведеної фрази

Таким чином, мовлення носіїв шотландського діалекту скотс вирізняється певними особливостями синтагматичного членування, що варіюються в залежності від гендерної, вікової та регіональної належності мовців. До спільних рис належать превалювання двосинтагменних, трисинтагменних, чотирисинтагменних та п'ятисинтагменних фраз у мовленні представників усіх регіонів Шотландії.

3.1.2. Аналіз частотності використання основних шкал та термінальних тонів

На другому етапі дослідження аудиторам для прослуховування було надано фрагменти записів мовлення мешканців Шотландії і запропоновано виявити у всіх синтагмах такі просодичні характеристики: рух ЧОТ, основні види шкал та частотність їх використання в мовленні шотландців. Отримані результати аналізувалися з урахуванням гендерної, вікової та регіональної належності інформантів.

Результати дослідження, представлені в таблиці 3.2, унаочнюють частотність вживання основних видів шкал у мовленні носіїв діалекту з урахуванням їх регіональної та гендерної належності.

Результати проведеного дослідження тональних змін у передтермінальній частині синтагми вказують на те, що до основних видів шкал, зафіксованих у шотландському мовленні, належать рівна, висхідна, спадна, змінна, хвилеподібна та однонаголошена. Це дозволяє зробити припущення про те, що інтонаційні моделі є схожими майже у всіх регіонах Шотландії, однак, очевидно, що інтонація шотландської англійської часто

демонструє явну регіональну, вікову та гендерну мінливість.

Мовлення мешканців північного регіону Шотландії характеризується високою частотністю використання рівних, висхідних і хвилеподібних шкал. Серед дистинктивних просодичних ознак мовлення носіїв діалекту скотс слід виділити хвилеподібну шкалу, яка нагадує змінну шкалу за характером тональних спадів після кожного наголошеного складу, але вимовляється на середньому тональному рівні, у вузькому діапазоні.

Таблиця 3.2

Частотність використання основних видів шкал
у мовленні носіїв діалекту скотс

Регіон	Гендерні групи	Основні види шкал (%)					
		Рівна	Висхідна	Спадна	Змінна	Хвилеподібна	Однонаголошена
Північний	Чоловіки	49	21	7	3	20	-
	Жінки	45	23	6	5	21	-
Центральний	Чоловіки	54	2	10	10	16	8
	Жінки	50	3	12	8	18	9
Південний	Чоловіки	31	5	17	26	19	2
	Жінки	26	8	15	33	15	3
Острівний	Чоловіки	14	2	8	10	61	5
	Жінки	10	5	10	4	65	6

Мовлення інформантів центрального регіону Шотландії маркується високою рекурентністю рівних та хвилеподібних шкал. Мовлення жителів південного регіону Шотландії, що більшою мірою орієнтуються на південно-англійський стандарт, має більш широкий мелодійний репертуар з домінуванням рівної, змінної та хвилеподібної шкал. Високу частотність демонструє і спадна шкала, відсоток вживання якої є меншим у мовленні інформантів інших регіонів. На шетландських та оркнейських островах використання хвилеподібного та рівного контурів є практично єдиним засобом мелодійного оформлення мовлення мешканців. Ці особливості

мовлення жителів острівних регіонів підкреслюють вплив скандинавських мов на формування мелодійного репертуару.

Доречно, з наукового погляду, дослідити гендерну та вікову варіативність у межах мовлення мешканців кожного з досліджуваних регіонів Шотландії.

На рисунку 3.9 та у таблиці 3.3 представлено результати аналізу гендерних та вікових особливостей вживання шкал у мовленні жителів північного регіону Шотландії.

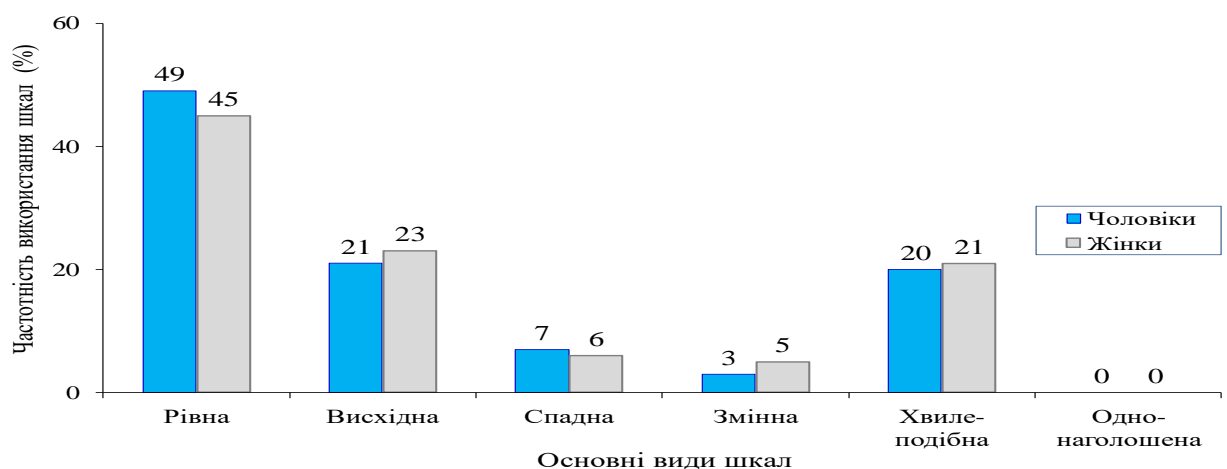

Рис. 3.9. Частотність використання шкал у мовленні мешканців північного регіону Шотландії. Гендерна диференціація

Північні райони Шотландії через свою територіальну відокремленість, а отже менш активне соціальне життя, ослаблені контакти з іншими районами зберегли більшу кількість специфічних шотландських характеристик, що діахронічно пов'язані зі стародавнім кельтським субстратом. Аналіз просодичних характеристик мовлення виявлених ареалів дає можливість виділити як найбільш стійкі, так і більш рухливі просодичні показники.

На півночі Шотландії, де переважають архаїчні інтонаційні моделі, найбільш частотними є рівні та хвилеподібні шкали. Висока частотність висхідної шкали (чоловіче мовлення – 21 %; жіноче мовлення – 23 %) у порівнянні з мовленням інших регіонів пояснюється історичним впливом сусідньої Ірландії та кельтським походженням мешканців північного регіону.

У чоловічому мовленні домінує рівна шкала (49 %), тоді як для жіночого мовлення більш характерними є висхідна (23 %) та хвилеподібна (21 %) шкали. Спада (чоловіче мовлення – 7 %; жіноче мовлення – 6 %) та змінна шкали (чоловіче мовлення – 3 %; жіноче мовлення – 5 %) є менш частотними в мовленні обох гендерних груп. Дистинктивною особливістю мелодійного репертуару в мовленні жителів північного регіону є відсутність уживання однонаголошеної шкали.

Таблиця 3.3

Частотність використання шкал у мовленні мешканців північного регіону Шотландії. Вікова диференціація

Вікові групи	Гендерні групи	Основні види шкал (%)					
		Рівна	Висхідна	Спада	Змінна	Хвилеподібна	Однонаголошена
20-35 років	Чоловіки	40	28	11	6	15	-
	Жінки	30	21	8	8	33	-
36-50 років	Чоловіки	49	22	5	2	22	-
	Жінки	51	29	6	4	10	-
старші за 50 років	Чоловіки	58	13	5	1	23	-
	Жінки	54	19	4	3	20	-

Результати досліджень мовлення представників різних поколінь британськими соціолінгвістами (Grabe 2004; Eckert 2012; Kallen 2005) свідчать про його особливості, які відслідковуються зі зміною віку. Більшість фонетичних інновацій носять тимчасовий характер серед молодих носіїв мови: форми, що не схвалюються суспільством, зникають з мовлення в молоді, що дорослішає, у міру засвоєння ними соціальної норми. Але ті тенденції, які послідовно і закономірно поширюються в мові, зберігаються в мовленні людей і в наступні періоди їхнього життя.

Стосовно вікових мелодійних особливостей мовлення мешканців північного регіону зазначимо, що рівна шкала є найбільш частотною в

мовленні інформантів старших за 50 років (чоловіче мовлення – 58 %; жіноче мовлення – 54 %), а найменш рекурентною в мовленні представників молоді 20 – 35 років: у чоловічому мовленні відсоток її вживання дорівнює 40 %, а в жіночому – 30 %. Висхідна шкала превалює в чоловічому мовленні вікової групи 20 – 35 років (28 %) та в жіночому мовленні вікової групи 36 – 50 років (29 %). Найменш уживаною вона є в мовленні представників вікової групи старші за 50 років (чоловіче мовлення – 13 %; жіноче мовлення – 19 %). Мовлення інформантів вікової групи 20 – 35 років більш тяжіє до загальноанглійських стандартів, тому вирізняється найбільшим відсотком уживання спадних шкал (чоловіче мовлення – 11 %; жіноче мовлення – 8 %) серед інших вікових груп.

Серед дистинктивних просодичних ознак шотландської англійської слід виділити хвилеподібну шкалу, яка нагадує змінну шкалу за характером тональних спадів після кожного наголошеного складу, але вимовляється на середньому тональному рівні, у вузькому діапазоні. Уживання хвилеподібної шкали превалює в жіночій репрезентації інформантів вікової групи 20 – 35 років (33 %), що підтверджує той факт, що жіночому мовленню більше, ніж чоловічому, властиво передавати свої емоції через уживання емпатичних шкал.

Рисунок 3.10 та таблиця 3.4 унаочнюють результати аналізу гендерних та вікових особливостей вживання шкал у мовленні жителів *центрального регіону Шотландії*.

Рис. 3.10. Частотність використання шкал у мовленні мешканців центрального регіону Шотландії. Гендерна диференціація

Як видно з наведеної гістограми, дистинктивною особливістю мовлення шотландців, що проживають у центральному регіоні є домінування рівної та хвилеподібної шкал на відміну від мовлення представників північного регіону, де рекурентними є рівні та висхідні шкали. Рівні шкали превалюють у чоловічій репрезентації (чоловіче мовлення – 54 %; жіноче мовлення – 50 %), а хвилеподібні – у жіночій (чоловіче мовлення – 16 %; жіноче мовлення – 18 %). На відміну від мовлення шотландців з північного регіону, у мовленні жителів центрального регіону присутні однонаголошені шкали (чоловіче мовлення – 8 %; жіноче мовлення – 9 %), що вказує на подрібнений характер мовлення представників цього регіону. Спадна шкала є більш рекурентною в жіночому мовленні, а змінна в чоловічому. Слід зазначити, що в чоловічому мовленні відсоток уживання спадної та змінної шкал є однаковим (10 %).

Частотність використання шкал у мовленні мешканців центрального
регіону Шотландії. Вікова диференціація

Вікові групи	Гендерні групи	Основні види шкал (%)					
		Рівна	Висхідна	Спадна	Змінна	Хвиле- подібна	Одно- наголо- шена
20-35 років	Чоловіки	31	4	18	12	25	10
	Жінки	40	5	20	12	20	3
36-50 років	Чоловіки	53	1	7	10	19	10
	Жінки	46	2	10	6	20	16
старші за 50 років	Чоловіки	78	1	5	8	4	4
	Жінки	64	2	6	6	14	8

Порівнюючи частотність уживання шкал у мовленні представників різних вікових груп з центрального регіону Шотландії, зазначимо, що рівна шкала є найбільш частотною в мовленні жителів старших за 50 років (чоловіче мовлення – 78 %; жіноче мовлення – 64 %) та найменш частотною в мовленні вікової групи 20 – 35 років (чоловіче мовлення – 31 %; жіноче мовлення – 40 %). Хвилеподібна шкала є найбільш рекурентною в мовленні представників молоді 20 – 35 років (чоловіче мовлення – 25 %; жіноче мовлення – 20 %) на відміну від однонаголошеної шкали, що маркує мовлення шотландців середнього віку 36 – 50 років (чоловіче мовлення – 10 %; жіноче мовлення – 16 %). Дистинктивною рисою мовлення носіїв діалекту скотс у центральному регіоні Шотландії є однаковий відсоток використання змінної шкали у чоловічому та жіночому мовленні молоді (12 %).

Гендерні та вікові особливості використання основних видів шкал у мовленні носіїв діалекту з *південних регіонів Шотландії* представлено на рис. 3.11 та у таблиці 3.5.

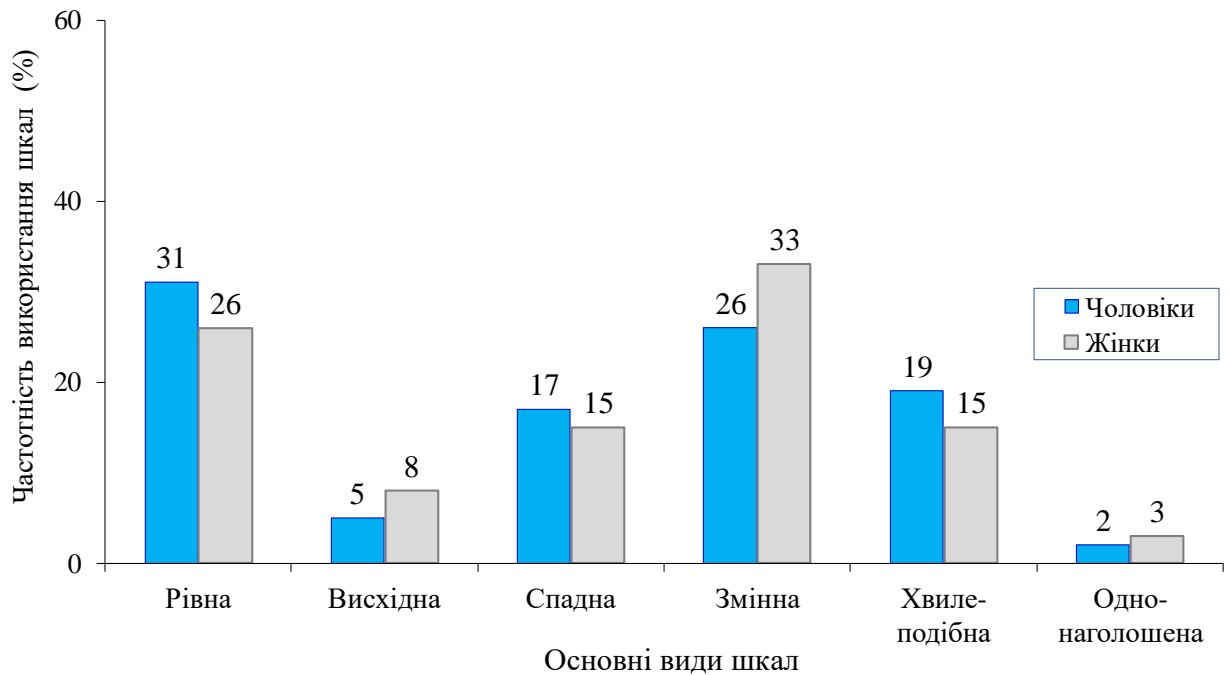

Рис. 3.11. Частотність використання шкал у мовленні мешканців південного регіону Шотландії. Гендерна диференціація

Щодо гендерних особливостей використання основних видів шкал в мовленні носіїв діалекту скотс зазначимо, що в жіночому мовленні більш рекурентною є змінна шкала (33 %) у порівнянні з чоловічим (26 %). Рівна, спадна та хвилеподібна шкали, навпаки, є більш характерними для чоловічого мовлення представників південного регіону Шотландії. Однонаголошена шкала є найменш уживаною та представлена в майже однаковому відсотковому відношенні як у чоловічій (2 %), так і в жіночій репрезентації (3 %).

Дослідження частотності використання основних видів шкал у мовленні жителів південних регіонів Шотландії в різних вікових групах, представленої в таблиці 3.5, доводить, що рівна шкала є найбільш частотною в мовленні інформантів 36 – 50 років (чоловіче мовлення – 42 %, жіноче мовлення – 30 %). Цей вид шкали також домінує в мовленні жінок 20 – 35 років (27 %) та чоловіків старших за 50 років (28 %).

Таблиця 3.5

Частотність використання шкал у мовленні мешканців південного
регіону Шотландії. Вікова диференціація

Вікові групи	Гендерні групи	Основні види шкал (%)					
		Рівна	Висхідна	Спадна	Змінна	Хвилеподібна	Однонаголошена
20-35 років	Чоловіки	23	6	22	35	11	3
	Жінки	27	9	12	38	10	4
36-50 років	Чоловіки	42	5	15	20	17	1
	Жінки	30	5	18	30	14	3
старші за 50 років	Чоловіки	28	4	14	23	29	2
	Жінки	21	10	15	31	21	2

Відсоток уживання змінної шкали превалює в мовленні молодіжної групи інформантів (чоловіче мовлення – 35 %; жіноче мовлення – 38 %). Зазначимо, що змінна шкала є домінантною в жіночому мовленні представників усіх вікових груп. Проаналізувавши відсоткове співвідношення використання хвилеподібної шкали в мовленні всіх вікових груп, доходимо висновків, що зі збільшенням віку вона є більш частотною як у чоловічому, так і в жіночому мовленні.

На рис. 3.12 та у таблиці 3.6 представлено результати дослідження частотності вживання основних видів шкал у мовленні жителів *гебридських, шетландських та оркнейських островів*.

Мовлення мешканців острівного регіону (рис. 3.12) маркується превалюванням хвилеподібної шкали (чоловіче мовлення – 61 %; жіноче мовлення – 65 %). Наступними за частотністю використання є рівна (чоловіче мовлення – 14 %; жіноче мовлення – 10 %) та спадна (чоловіче мовлення – 8 %; жіноче мовлення – 10 %) види шкал. Висхідна та однонаголошена шкали є найменш уживаними.

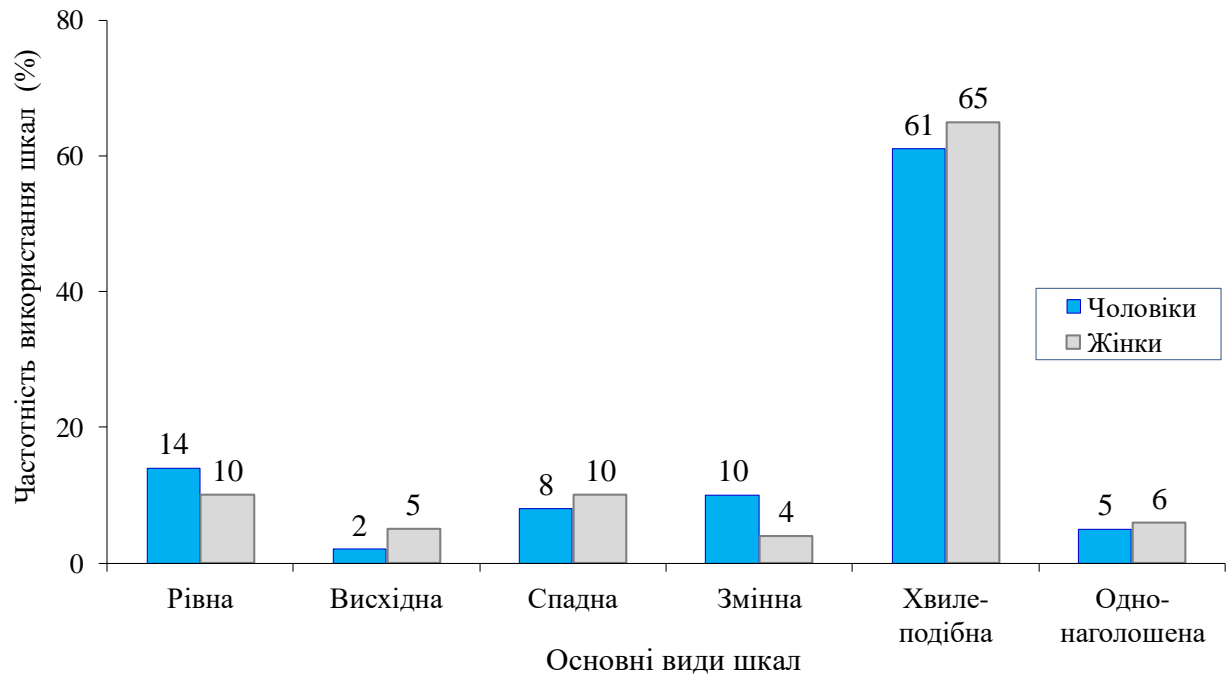

Рис. 3.12. Частотність використання шкал у мовленні мешканців острівного регіону Шотландії. Гендерна диференціація

Таблиця 3.6

Частотність використання шкал у мовленні мешканців острівного регіону Шотландії. Вікова диференціація

Вікові групи	Гендерні групи	Основні види шкал (%)					
		Рівна	Висхідна	Спадна	Змінна	Хвиле-подібна	Одно-наголошена
20-35 років	Чоловіки	8	3	15	20	42	12
	Жінки	6	8	17	5	54	10
36-50 років	Чоловіки	22	1	6	6	63	2
	Жінки	15	3	5	5	67	5
старші за 50 років	Чоловіки	12	2	3	4	78	1
	Жінки	9	4	8	2	74	3

На підставі даних дослідження, наведених у таблиці 3.6, рівна шкала частіше маркує мовлення представників вікової групи 36 – 50 років, тоді як спадна шкала характеризує мовлення вікової групи 20 – 35 років.

Промінантною особливістю є збільшення частотності використання хвилеподібної шкали зі збільшенням віку для обох гендерних груп. Найбільший відсоток її вживання маркує мовлення саме інформантів вікової групи старші за 50 років (чоловіче мовлення – 78 %; жіноче мовлення – 74 %). Найбільший відсоток використання однонаголошеної шкали в мовленні вікової групи 20 – 35 років (чоловіче мовлення – 12 %; жіноче мовлення – 10 %) унаочнює дрібність синтагматичного членування мовлення.

Подальшим етапом перцептивного аудиторського аналізу став аналіз частотності використання термінальних тонів. У мовленні носіїв діалекту скотс номенклатура термінальних тонів виглядає таким чином: прості термінальні тони (висхідний, спадний, рівний); складні термінальні тони (висхідно-спадний, спадно-висхідний) (таблиця 3.7).

Таблиця 3.7

Частотність використання основних термінальних тонів у мовленні носіїв діалекту скотс

Регіон	Гендерні групи	Основні види термінальних тонів (%)				
		Висхідний	Спадний	Рівний	Висхідно-спадний	Спадно-висхідний
Північний	Чоловіки	32	28	15	15	10
	Жінки	35	30	12	10	13
Центральний	Чоловіки	18	23	18	16	25
	Жінки	20	16	17	18	29
Південний	Чоловіки	15	42	23	10	10
	Жінки	12	43	25	7	13
Острівний	Чоловіки	16	20	24	22	18
	Жінки	18	26	15	25	16

Дистрибуція термінальних тонів, які оформлюють мелодійний контур мовлення шотландців, може бути схарактеризована кількісним переважанням висхідних, спадних та спадно-висхідних термінальних тонів у відповідних

регіонах.

Спадний термінальний тон надає мовленню шотландців упевненості, категоричності та завершеності. Попередні розвідки британських лінгвістів свідчать про те, що ця просодична характеристика часто демонструє очевидну регіональну мінливість. А. Кратенден (2008, 289) зауважує, що в шотландській англійській висхідні термінальні тони маркують фінальні синтагми в розповідних реченнях. Для деяких регіонів Шотландії характерними є спадні, рівні та висхідно-спадні термінальні тони в розповідних та питальних реченнях (Cruttenden 1995; Wells 1982). В англійській інтонології спадно-висхідні та висхідні тони маркують емпатичне мовлення. Проте домінування цих видів термінальних тонів у шотландському мовленні можна пояснити мішаниною різноманітних розмовних діалектів, зокрема, розмовного стилю скотс, що широко використовується в Шотландії (Nihtinen, 2012). Мовлення шотландців, що проживають у північному регіоні, маркується рекурентністю висхідних термінальних тонів (Cruttenden, 1995) характерних для ірландського типу вимови.

Розглянемо регіональні, гендерні та вікові особливості більш детально. На рис. 3.13 та в таблиці 3.8 представлено отримані результати кількісного підрахунку частотності використання основних видів термінальних тонів у мовленні інформантів з *північного регіону* Шотландії.

У мовленні як чоловіків, так і жінок з північного регіону Шотландії представлено всі види термінальних тонів. Найбільш частотним у мовленні жителів цього регіону є висхідний термінальний тон (чоловіче мовлення – 32 %; жіноче мовлення – 35 %).

Рис. 3.13. Частотність використання основних термінальних тонів у мовленні носіїв діалекту північного регіону Шотландії. Гендерна диференціація

Ця особливість шотландського мовлення має схожість з просодичними особливостями ірландського варіанта англійської мови, у якому також домінують висхідні термінальні тони як у фінальних, так і в не фінальних синтагмах (Бубнов 2021). Високий відсоток використання висхідного тону в мовленні шотландців пов'язано з факторами історичного характеру, а саме кельтським впливом на просодичні особливості. На нашу думку, висока частотність використання висхідного термінального тону також свідчить про емоційне забарвлення мовлення носіїв шотландського діалекту скотс.

Наступним за частотністю використання є спадний термінальний тон (чоловіче мовлення – 28 %; жіноче мовлення – 30 %). Рівний, висхідно-спадний та спадно-висхідний термінальні тони використовуються приблизно в однаковому відсотковому відношенні в мовленні інформантів з північного регіону Шотландії. Однак, у жіночому мовленні превалюють спадно-висхідні тони (13 %), тоді як у чоловічому – рівні та висхідно-спадні (15 %).

Таблиця 3.8

Частотність використання основних термінальних тонів у мовленні носіїв діалекту північного регіону Шотландії. Вікова диференціація

Вікові групи	Гендерні групи	Основні види термінальних тонів (%)				
		Висхідний	Спадний	Рівний	Висхідно-спадний	Спадно-висхідний
20-35 років	Чоловіки	26	23	21	20	10
	Жінки	24	19	23	18	16
36-50 років	Чоловіки	31	37	11	10	11
	Жінки	38	39	7	7	9
старші за 50 років	Чоловіки	39	24	13	15	9
	Жінки	43	32	6	5	14

Результати підрахунку частотності вживання термінальних тонів у досліджуваних вікових групах доводять наступне:

1) висхідний термінальний тон є найбільш рекурентним у мовленні представників вікової групи старші за 50 років (чоловіче мовлення – 39 %; жіноче мовлення – 43 %), тоді як спадний термінальний тон превалює в мовленні шотландців віком 36 – 50 років (чоловіче мовлення – 37 %; жіноче мовлення – 39 %);

2) рівний (чоловіче мовлення – 21 %; жіноче мовлення – 23 %) та висхідно-спадний (чоловіче мовлення – 20 %; жіноче мовлення – 18 %) термінальні тони найбільше маркують мовлення молоді.

Дистинктивною особливістю висхідно-спадного тону є його превалювання в чоловічому мовленні всіх вікових груп.

Певні висновки можна зробити, аналізуючи кількість та дистрибуцію термінальних тонів у мовленні інформантів з *центрального регіону* Шотландії (рис. 3.14, табл. 3.9):

Рис. 3.14. Частотність використання основних термінальних тонів у мовленні носіїв діалекту центрального регіону Шотландії. Гендерна диференціація.

Чоловіче мовлення виокремлює вищий відсоток уживання спадних (23 %) та рівних (18 %) термінальних тонів у порівнянні з жіночим (16 % та 17 % відповідно). Жіноче мовлення, навпаки, маркується вищим відсотком використання висхідних (20 %), висхідно-спадних (18 %) та спадно-висхідних (29 %) термінальних тонів, що доводить його більшу емоційну забарвленість. Зауважимо, що мовлення мешканців центрального регіону вирізняється найбільшим відсотком уживання спадно-висхідних термінальних тонів у порівнянні з іншими регіонами Шотландії.

Аналіз вікової варіативності вживання термінальних тонів у мовленні жителів центрального регіону Шотландії демонструє такі особливості:

1) висхідний (чоловіче мовлення – 18 %; жіноче мовлення – 27 %) та рівний термінальні тони (чоловіче мовлення – 24 %; жіноче мовлення – 20 %) є найбільш частотним у мовленні представників вікової групи 36 – 50 років.

Таблиця 3.9

Частотність використання основних термінальних тонів у мовленні носіїв діалекту центрального регіону Шотландії. Вікова диференціація

Вікові групи	Гендерні групи	Основні види термінальних тонів (%)				
		Висхідний	Спадний	Рівний	Висхідно-спадний	Спадно-висхідний
20-35 років	Чоловіки	23	32	16	18	11
	Жінки	18	21	16	13	32
36-50 років	Чоловіки	18	27	24	10	21
	Жінки	27	15	20	10	28
старші за 50 років	Чоловіки	13	10	14	20	43
	Жінки	15	12	15	31	27

2) спадний термінальний тон маркує мовлення вікової групи 20 – 35 років (чоловіче мовлення – 32 %; жіноче мовлення – 21 %);

3) складні термінальні тони превалюють у віковій групі старші за 50 років як у чоловічому, так і в жіночому мовленні, що свідчить про збереження архаїчних інтонаційних моделей у мовленні цієї вікової групи.

Дистрибуція термінальних тонів у мовленні шотландців з південного регіону (рис. 3.15, табл. 3.10) може бути схарактеризована кількісною перевагою рівного термінального тону в порівнянні з частотністю в мовленні жителів інших регіонів Шотландії. У жіночому (25 %) та чоловічому (23 %) мовленні відсоток його використання є приблизно однаковим. Ці тони також є рекурентними в діалектному мовленні жителів північних регіонів Англії (Присяжнюк, 2004; Григоращ, 2014; Григоращ 2020; Кравець 2019).

Зазначимо, що найбільш рекурентним у мовленні шотландців з південних регіонів є спадний термінальний тон (чоловіче мовлення – 42 %; жіноче мовлення – 43 %). У чоловічому мовленні домінують висхідний (15 %), висхідно-спадний (10 %), у жіночому спадний (43 %), рівний (25 %) та спадно-висхідний (13 %) термінальні тони.

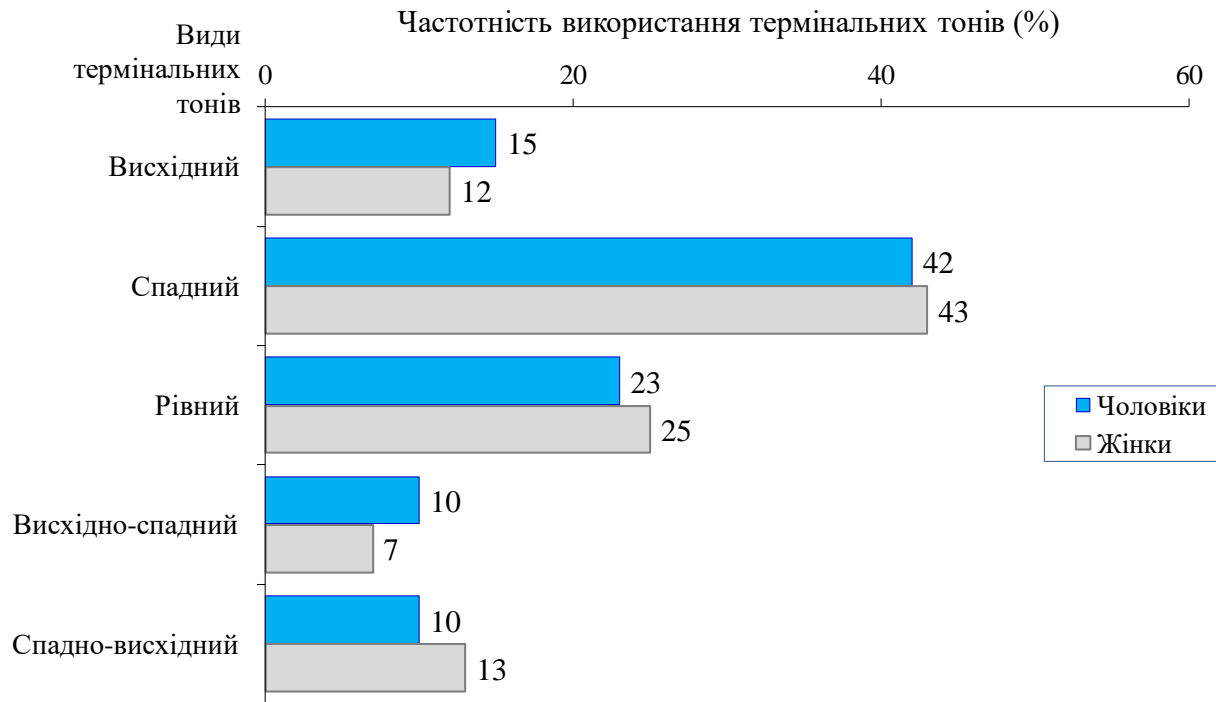

Рис. 3.15. Частотність використання основних термінальних тонів у мовленні носіїв діалекту південного регіону Шотландії. Гендерна диференціація

Таблиця 3.10

Частотність використання основних термінальних тонів у мовленні носіїв діалекту південного регіону Шотландії. Вікова диференціація

Вікові групи	Гендерні групи	Основні види термінальних тонів (%)				
		Висхідний	Спадний	Рівний	Висхідно-спадний	Спально-висхідний
20-35 років	Чоловіки	14	36	17	15	18
	Жінки	12	35	22	11	20
36-50 років	Чоловіки	19	48	19	7	7
	Жінки	15	50	20	6	9
старші за 50 років	Чоловіки	12	42	33	8	5
	Жінки	9	44	33	4	10

За кількістю вживання спадних термінальних тонів домінує мовлення представників вікової групи 36 – 50 років (чоловіче мовлення – 48 %; жіноче

мовлення – 50 %). Мовлення вікової групи 20 – 35 років характеризується найменшим відсотком їх використанням (чоловіче мовлення – 36 %; жіноче мовлення – 35 %).

Зазначимо, що мовлення чоловіків усіх вікових груп характеризується більш активним уживанням висхідного термінального тону. Промінатною особливістю мовлення вікової групи старші за 50 років є однакова кількість рівних термінальних тонів як у чоловічому, так і в жіночому мовленні (33 %). Встановлено також, що рекурентність висхідно-спадного (чоловіче мовлення – 15 %; жіноче мовлення – 11 %) та спадно-висхідного (чоловіче мовлення – 18 %; жіноче мовлення – 20 %) тонів досягає максимального значення в молодіжному мовленні.

Надалі розглянемо дистрибуцію термінальних тонів у мовленні мешканців острівного регіону Шотландії (рис. 3.16, табл. 3.11).

Рис. 3.16. Частотність використання основних термінальних тонів у мовленні носіїв діалекту острівного регіону Шотландії. Гендерна диференціація

З вищезазначених відсоткових показників доходимо висновку, що чоловіче мовлення найчастіше оформлюється рівним (24 %) та висхідно-

спадними (22 %) термінальними тонами, тоді як жіноче мовлення найчастіше оформлюється висхідним (18 %), спадним (26 %) та висхідно-спадним (25 %) термінальними тонами.

Таблиця 3.11

Частотність використання основних термінальних тонів у мовленні носіїв діалекту острівного регіону Шотландії. Вікова диференціація

Вікові групи	Гендерні групи	Основні види термінальних тонів (%)				
		Висхідний	Спадний	Рівний	Висхідно-спадний	Спадно-висхідний
20-35 років	Чоловіки	21	17	20	28	14
	Жінки	23	30	10	25	12
36-50 років	Чоловіки	15	15	30	20	20
	Жінки	16	15	18	34	17
старші за 50 років	Чоловіки	12	28	22	18	20
	Жінки	15	33	17	16	19

Мовлення шотландців вікової групи 20 – 35 років виокремлює високий відсоток уживання висхідного термінального тону (чоловіче мовлення – 21 %; жіноче мовлення – 23 %). У мовленні вікової групи 36 – 50 років домінує рівний термінальний тон (чоловіче мовлення – 30 %; жіноче мовлення – 18 %), тоді як у мовленні вікової групи старші за 50 років – спадний термінальний тон (чоловіче мовлення – 28 %; жіноче мовлення – 33 %). Найбільший відсоток уживання висхідно-спадних термінальних тонів детермінує жіноче мовлення вікової категорії 36 – 50 років (34 %), а найнижчий відсоток – жіноче мовлення старших за 50 років (16 %). Спадно-висхідні тони маркують мовлення старших за 50 років (чоловіче мовлення – 20 %; жіноче мовлення – 19 %).

Продемонструємо використання представлених термінальних тонів у комбінації з інтонаційними шкалами в мовленні шотландців з різних регіонів на зразках інтонограм, що представляють досліджуваний матеріал.

Наведемо приклад з мовлення чоловіка 40 років, який проживає на Оркнейських островах.

I was born and brought up in the Orkney Islands here, just off the north coast of Scotland...

На рис. 3.17 представлено інтонограму вищенаведеної фрази.

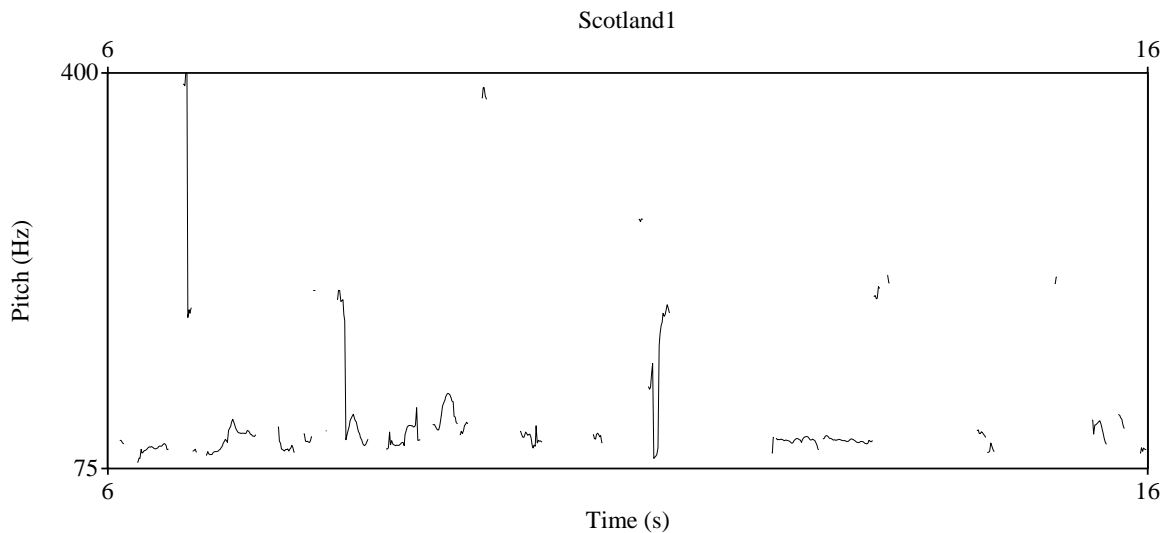

Рис. 3.17. Інтонограма вищенаведеної фрази

Наведена фраза складається з трьох синтагм. Перша синтагма маркується рівною шкалою з низьким спадним термінальним тоном. Другу синтагму оформлено високим початком, висхідною шкалою та спадно-висхідним термінальним тоном. Третя синтагма оформлюється рівною шкалою у поєднанні з низьким спадним термінальним тоном.

На рис. 3.18 представлено приклад змінних шкал, що реалізуються в широкому тональному діапазоні та завершуються висхідним, спадним та спадно-висхідним термінальними тонами в мовленні жінки 25 років з маленького селища Ейршир неподалік Глазго. Наведена фраза містить три синтагми:

I really enjoy em like the size of the places here. Just Scotland, don't know if you've ever been...

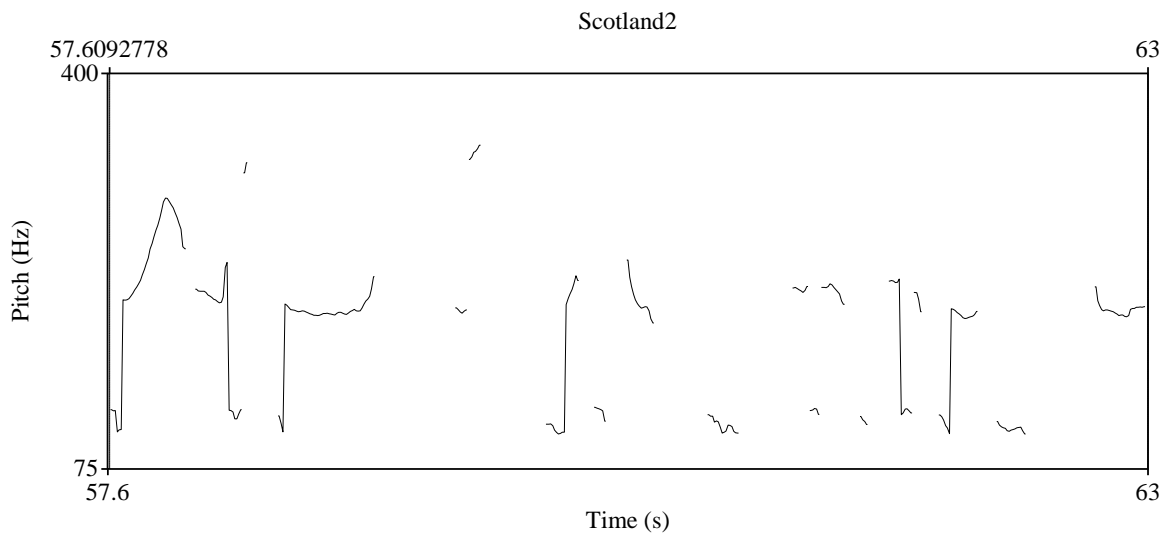

Рис.3.18. Інтонаграма вищенаведеної фрази.

Отже, інтонаційні параметри носіїв шотландського діалекту скотс часто демонструють очевидну регіональну мінливість, яка проявляється в різному відсотковому співвідношенні рівних, висхідних, спадних, хвилеподібних, змінних та однонаголошених шкал, а також простих та складних термінальних тонів. Ще однією особливістю мовлення представників шотландського діалекту є використання низького ненаголошеного передтакту в комбінації з високим ядровим складом і підвищуваним рівнем заядрових складів. Виокремлені під час дослідження вікові просодичні особливості мовленнєвої поведінки шотландців виявили характерні відмінні риси кожної з досліджуваних вікових груп.

3.1.3. Аналіз темпу та паузального членування мовлення носіїв діалекту скотс

Одним із завдань аудиторського аналізу було визначення темпу мовлення носіїв шотландської англійської з урахуванням гендерної, вікової та регіональної належності. Для опису темпу мовлення використано таку перцептивну градацію: 1) швидкий темп; 2) прискорений темп; 3) помірний темп; 4) сповільнений темп; 5) повільний темп (табл. 3.12).

У процесі аналізу акцент також зроблено на дослідженні таких темпоральних характеристик, як темп мовлення, частотність і характер пауз з урахуванням соціолінгвальної належності мовців.

Таблиця 3.12

Частота актуалізації темпу мовлення шотландців
(регіональна та гендерна диференціація)

Регіон	Гендерні групи	Частота актуалізації темпу мовлення (%)				
		Швидкий	Прискорений	Помірний	Сповільнений	Повільний
Північний	Чоловіки	4	19	37	22	18
	Жінки	2	15	42	25	16
Центральний	Чоловіки	8	26	30	20	16
	Жінки	12	22	27	20	19
Південний	Чоловіки	19	41	22	8	10
	Жінки	16	45	20	10	9
Острівний	Чоловіки	7	12	35	28	18
	Жінки	8	14	38	24	16

За результатами аналізу частоти актуалізації темпу мовлення шотландців доходимо висновку:

1) Загалом, темп мовлення шотландців варіює від повільного до швидкого в залежності від гендерної та регіональної належності мовців.

2) Мовлення представників усіх регіонів Шотландії, окрім південного, вирізняється домінуванням помірному темпу мовлення, завдяки якому їхнє мовлення звучить виважено та впевнено.

3) Жителі південного регіону Шотландії частіше використовують прискорений темп мовлення (чоловіче мовлення – 41 %; жіноче мовлення – 45 %). Представників південного регіону характеризує також найбільший відсоток використання швидкого темпу мовлення (чоловіче мовлення – 19 %; жіноче мовлення – 16 %). Характерним для цієї регіональної групи теж

є найменший відсоток використання сповільненого (чоловіче мовлення – 8 %; жіноче мовлення – 10 %) та повільного темпу мовлення (чоловіче мовлення – 10 %; жіноче мовлення – 9 %).

4) Мешканці острівного регіону вживають частіше за представників інших регіонів Шотландії сповільнений темп мовлення (чоловіче мовлення – 28 %; жіноче мовлення – 24 %).

Кількісні показники частоти актуалізації темпу мовлення мешканців Шотландії з урахуванням вікової диференціації інформантів представлено в таблиці 3.13.

Таблиця 3.13

Частота актуалізації темпу мовлення шотландців
(вікова та гендерна диференціація)

Вікові групи	Гендерні групи	Частота актуалізації темпу мовлення (%)				
		Швидкий	Прискорений	Помірний	Сповільнений	Повільний
20-35 років	Чоловіки	13	43	19	15	10
	Жінки	18	45	11	16	10
36-50 років	Чоловіки	10	19	47	16	8
	Жінки	6	16	44	24	14
старші за 50 років	Чоловіки	6	10	32	29	23
	Жінки	4	12	35	20	29

Що стосується вікових особливостей темпу мовлення, то під час аналізу результатів дослідження виявлено: найбільшу частотність використання швидкого (чоловіче мовлення – 13 %; жіноче мовлення – 18 %) та прискореного (чоловіче мовлення – 43 %; жіноче мовлення – 45%) темпу в мовленні інформантів вікової групи 20 – 35 років (цей факт можна пояснити більшою активністю, емоційністю, потребою в пізнанні навколишнього світу мовців); рекурентність вживання помірною темпу в мовленні представників вікової групи 36 – 50 років (чоловіче мовлення – 47 %; жіноче мовлення –

44%); найбільшу частотність використання сповільненого (чоловіче мовлення – 29 %; жіноче мовлення – 20 %) та повільного (чоловіче мовлення – 23 %; жіноче мовлення – 29 %) темпу в мовленні жителів, старших за 50 років.

Паузація та її комунікативно-прагматичне навантаження є важливим просодичним компонентом мовлення носіїв різних регіональних варіантів та діалектів. Наступним етапом інструментального аналізу темпоральних характеристик було вивчення паузального членування мовлення мешканців Шотландії, а також дослідження специфіки вживання заповнених, незаповнених і мішаних пауз.

Розглянемо співвідношення заповнених, незаповнених і мішаних пауз у мовленні мешканців Шотландії з урахуванням гендерної належності інформантів (рис.3.19).

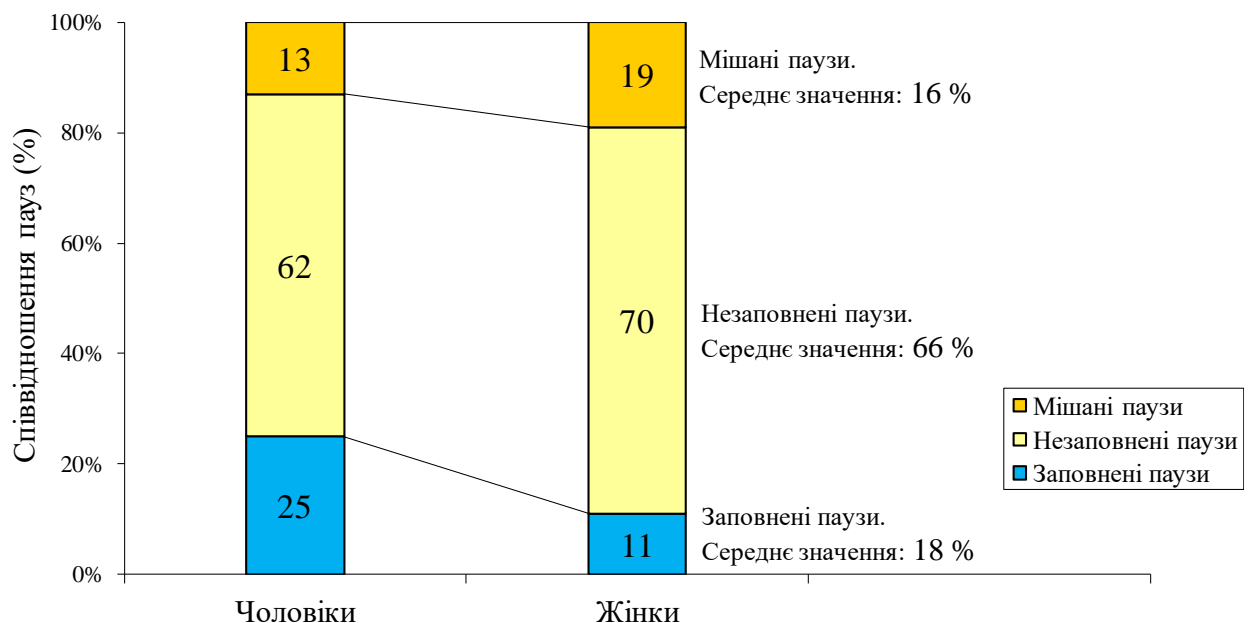

Рис. 3.19. Співвідношення заповнених, незаповнених і мішаних пауз.

Гендерна варіативність

Заповнені та мішані паузи в мовленні носіїв шотландського діалекту скотс є досить частотними і складають приблизно одну третину (34 %) від

загальної кількості всіх пауз. Кількість абсолютно заповнених пауз домінує над кількістю мішаних пауз (наповнювач + тиша) (18 % та 16 % відповідно).

Аналізуючи результати гендерної диференціації в паузальному членуванні мовлення, зазначаємо, що заповнені паузи домінують у мовленні чоловіків (чоловіче мовлення – 25 %; жіноче мовлення – 11 %), а незаповнені та мішані паузи частіше маркують жіноче мовлення.

На рис. 3.20 та рис. 3.21 унаочнено співвідношення заповнених, незаповнених і мішаних пауз у мовленні мешканців Шотландії з урахування регіональної та вікової належності інформантів.

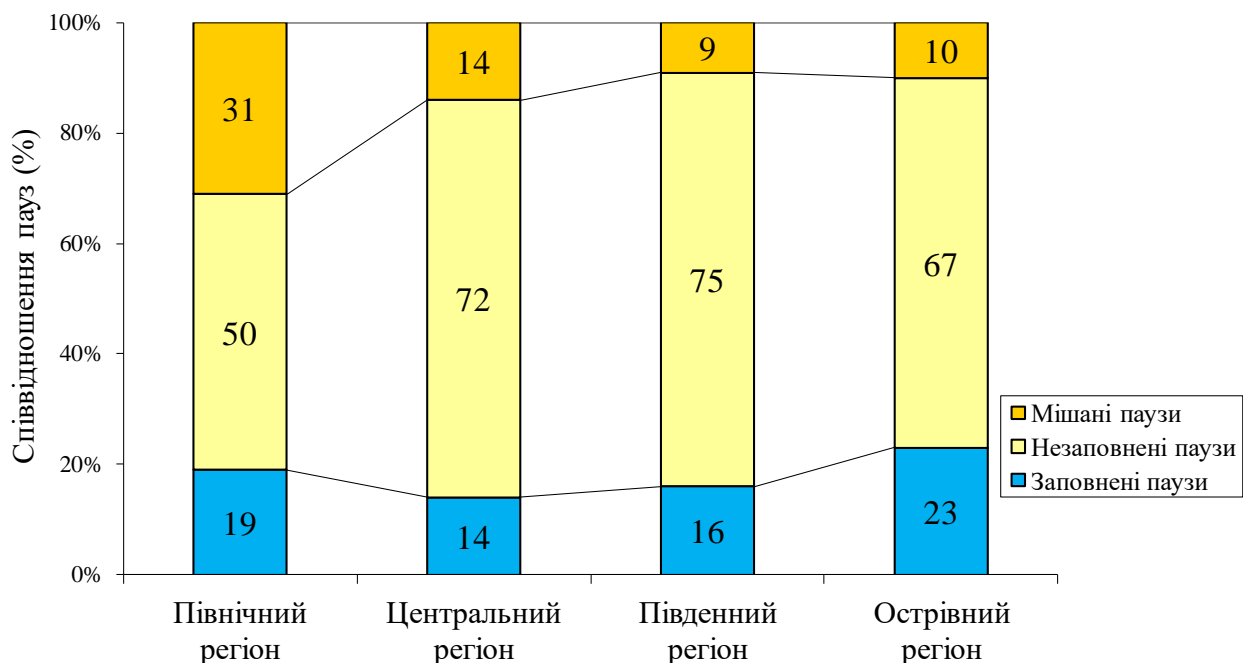

Рис. 3.20. Співвідношення заповнених, незаповнених і мішаних пауз.

Регіональна варіативність

Враховуючи співвідношення заповнених і незаповнених пауз у мовленні інформантів з різних регіонів Шотландії, зазначимо, що заповнені паузи домінують у мовленні жителів острівного регіону (23 %) та є найменш уживаними в мовленні представників центрального регіону (14 %), південного регіону (16 %). Незаповнені паузи превалюють у мовленні інформантів з центрального (72 %) та південного регіонів (75 %), а мішані паузи в мовленні мешканців з північного регіону Шотландії (31 %).

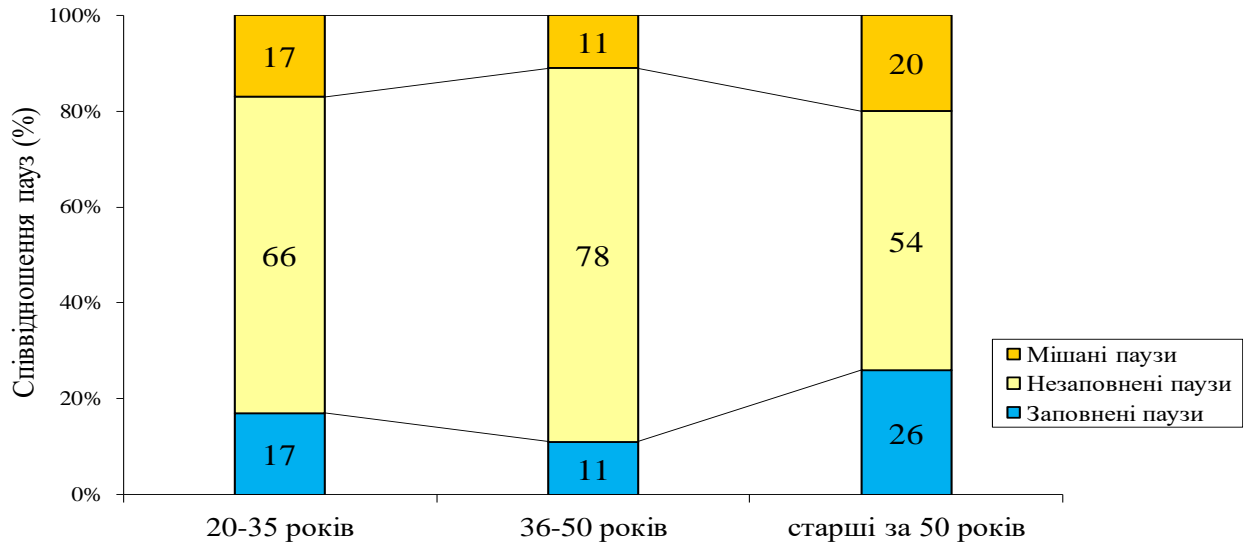

Рис. 3.21. Співвідношення заповнених, незаповнених і мішаних пауз.

Вікова варіативність

Стосовно характеру розподілу заповнених, незаповнених та мішаних пауз (рис. 3.21) з урахуванням вікової належності інформантів отримано такі результати: найвищі показники актуалізації заповнених пауз властиві мовленню старших за 50 років (26 %), а найнижчі – мовленню 36 – 50-річних (11 %). Найнижчий відсоток заповнених пауз у мовленні 36 – 50-річних компенсується більшою кількістю незаповнених пауз (78 %). Мішані паузи переважають у мовленні старших за 50 років (20 %).

Наведемо приклад паузального членування та паузальної насиченості мовлення жінки 50 років з Ланаркширу (південно-центральний регіон Шотландії), яка працює вчителькою співу:

→OK, • *uh*, • *my name's Rachel Bennett*, | *and I'm from Hamilton*, | *which is just outside Glasgow*, | *but I spent the latter*, | *er*, • *years of my*, *er*, | *adolescence in Glasgow itself* | *'cause I spent a lot of time living there* | *and working there*. || *Um*, • *so*, • *er* ... *more* ... (заповнена пауза+миша) *the west end of Glasgow* | *'cause I was fortunate enough to have quite a lot of artist friends*. || [laughs] *So a bit "snobby-doo."* || [laughs] *Er*, • (заповнена пауза+миша) *but I've* • *I was actually born in an, in a barracks, in*, • *erm*, | *because my dad was in*

the army when I was born, • hmm? || And, • um, • (заповнена пауза+миша) I remember marching round the square going “fuck” and “bloody,” “c-u-n-t” | and all sorts, | copying all the soldiers that were swearing. ||

Досліджуваний монологічний уривок характеризується дрібним синтагматичним членуванням: перша фраза складається з восьми синтагм, друга та третя – з двох; четверта – з трьох. У мовленні інформантки представлено всі види пауз (заповнені, незаповнені та мішані). Серед хезитаційних наповнювачів зустрічаються звуки некоммуникативного характеру (um...hm...er...erm...), а також повтори (I...). У мовленні використано мішані паузи хезитації, які виконують комунікативну фатичну функцію, а саме допомагають здійснювати контроль і корекцію мовлення, а також підібрати необхідні лексичні та граматичні конструкції. Усі заповнені паузи інтонаційно оформлені рівними термінальними тонами. Виявлено дещо уповільнений темп мовлення через використання заповнених і мішаних пауз.

Детальний інструментальний аналіз уможливило отримання повної характеристики темпоральних параметрів мовлення, таких як середня тривалість складу та пауз, коефіцієнт паузації, дистрибуція пауз за тривалістю на різних ділянках синтагми.

3.1.4. Аналіз гучності мовлення

У цьому дослідженні для опису гучності мовлення використано таку перцептивну градацію: 1) низька; 2) знижена; 3) помірна; 4) підвищена; 5) висока.

Дані, представлені на рис. 3.22, у таблицях 3.14, 3.15 свідчать, що розподіл гучності є нерівномірним та має деякі розбіжності.

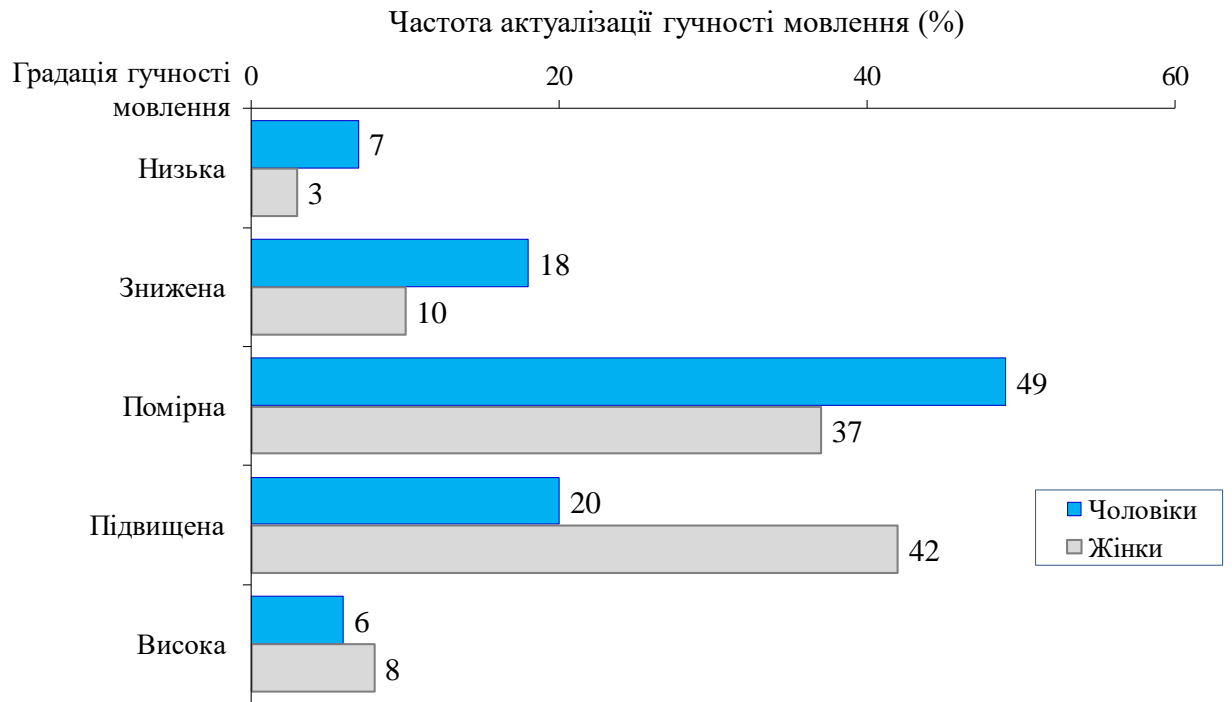

Рис. 3.22. Частота актуалізації гучності мовлення шотландців
(гендерна диференціація)

За результатами аудиторського дослідження зроблено висновки: жінки з Шотландії розмовляють дещо гучніше за чоловіків, загальний рівень гучності є помірним. Під час дослідження звернено увагу на той факт, що перші наголошені склади вирізняються підвищеною гучністю (жінки роблять це з особливою напруженістю), тоді як ядерному складу синтагми притаманне тихіше виголошення.

Таблиця 3.14

Частота актуалізації гучності мовлення шотландців
(регіональна диференціація)

Регіон	Частота актуалізації гучності мовлення (%)				
	Низька	Знижена	Помірна	Підвищена	Висока
Північний	4	17	53	26	0
Центральний	8	16	34	40	2
Південний	0	3	39	45	13
Острівний	8	20	46	13	13

Мовлення мешканців південного регіону маркується помірним, підвищеним та високим рівнем гучності, тоді як мовлення жителів північного, центрального та острівного регіонів маркується зниженим, помірним та підвищеним рівнем гучності. Для жителів острівного регіону характерним також є високий рівень гучності (13 %).

Таблиця 3.15

**Частота актуалізації гучності мовлення шотландців
(вікова диференціація)**

Вікові групи	Частота актуалізації гучності мовлення (%)				
	Низька	Знижена	Помірна	Підвищена	Висока
20-35 років	9	16	35	38	2
36-50 років	4	13	46	25	12
старші за 50 років	2	13	48	30	7

За результатами визначення рівня гучності мовлення у вікових групах зазначаємо, що мовці вікової групи 20 – 35 років говорять з підвищеною гучністю, мовці 36 – 50 років говорять з помірною гучністю, підвищуючи рівень гучність у момент виголошення найбільш важливих частин усного дискурсу. Представники вікової групи старші за 50 років використовують помірний рівень гучності.

3.2. Результати інструментального дослідження мовлення носіїв шотландського діалекту скотс

3.2.1. Варіативність частотних характеристик

Основною метою інструментального аналізу просодичних особливостей мовлення носіїв діалекту скотс є виявлення та вивчення частотних, темпоральних і динамічних характеристик, властивих представникам різних гендерних, вікових та регіональних груп мешканців Шотландії.

Серед інших просодичних засобів найважливішу роль при ідентифікації шотландського мовлення відіграють частотні засоби, оскільки найбільшою варіативністю під час проведення аудиторського аналізу відзначається саме мелодійний компонент інтонації.

Першим завданням дослідження було проведення аналізу частотних характеристик у мовленні інформантів.

Для встановлення важливості тональних змін проаналізовано такі частотні показники за допомогою програмного пакету PRAAT:

- 1) локалізація максимумів (F_{max}) та мінімумів (F_{min}) ЧОТ у межах синтагми;
- 2) діапазон ЧОТ у межах синтагми (F_{Δ});
- 3) середній рівень ЧОТ (F_{mean});
- 4) максимальні (F_{max}) та мінімальні значення (F_{min}) ЧОТ термінальних тонів (в Гц);
- 5) характеристики діапазону ЧОТ основних термінальних тонів (F_{Δ}) (в Гц);
- 6) значення ЧОТ на початкових ненаголошених складах (передтакт), першому наголошеному складі синтагми, шкалі (корпусі), ядровому складі та заядрових складах синтагми з метою побудови узагальненого тонального контуру (УТК).

У результаті інструментального аналізу шотландського мовлення виявлено такі регіональні та гендерні особливості *середнього рівня ЧОТ і максимального діапазону ЧОТ* (табл. 3.16).

Таблиця 3.16

Частотні характеристики шотландського мовлення
(регіональна та гендерна диференціація)

Регіон	Гендерні групи	F_{mean} (Гц)	F_{Δ} (Гц)
Північний	Чоловіки	147	94
	Жінки	176	166
Центральний	Чоловіки	169	167

	Жінки	198	239
Південний	Чоловіки	187	135
	Жінки	220	256
Острівний	Чоловіки	133	137
	Жінки	182	122

Порівнюючи середні показники ЧОТ мовлення чоловіків та жінок – носіїв шотландського діалекту скотс, підсумовуємо, що, незважаючи на індивідуальні розбіжності, середній рівень ЧОТ в мовленні чоловіків значно нижчий, ніж у жінок у всіх регіональних групах. Цю тенденцію підтверджують попередні наукові розвідки В. Григораш (2014), Д. Карпової (2018), О. Присяжнюк (2004). Щодо регіональної варіативності F_{mean} , зазначаємо наступне: 1) у чоловічому та в жіночому мовленні найвищий середній рівень ЧОТ зафіксовано в інформантів з південного регіону Шотландії ($F_{\text{mean}} = 187$ Гц та $F_{\text{mean}} = 220$ Гц відповідно); 2) найнижчий середній рівень ЧОТ характеризує чоловіче мовлення жителів з острівного регіону ($F_{\text{mean}} = 133$ Гц), а жіноче мовлення інформантів з північного регіону Шотландії ($F_{\text{mean}} = 176$ Гц); 3) спостерігається градуальне збільшення F_{mean} в чоловічому мовленні з півночі на південь Шотландії (147 Гц, 169 Гц і 187 Гц відповідно).

Найширший тональний діапазон є характерним для чоловічого мовлення представників із центрального регіону Шотландії ($F_{\Delta} = 167$ Гц) та для жіночого мовлення інформантів із південного регіону ($F_{\Delta} = 256$ Гц). Загалом, у жіночому мовленні спостерігаємо розширення діапазону ЧОТ з півночі на південь Шотландії. Дистинктивною особливістю шотландського діалекту скотс є найвужчий тональний діапазон у мовленні чоловіків північного регіону та в мовленні жінок острівного регіону Шотландії.

Вікові особливості середнього рівня ЧОТ та максимального тонального діапазону представлено на рис. 3.23.

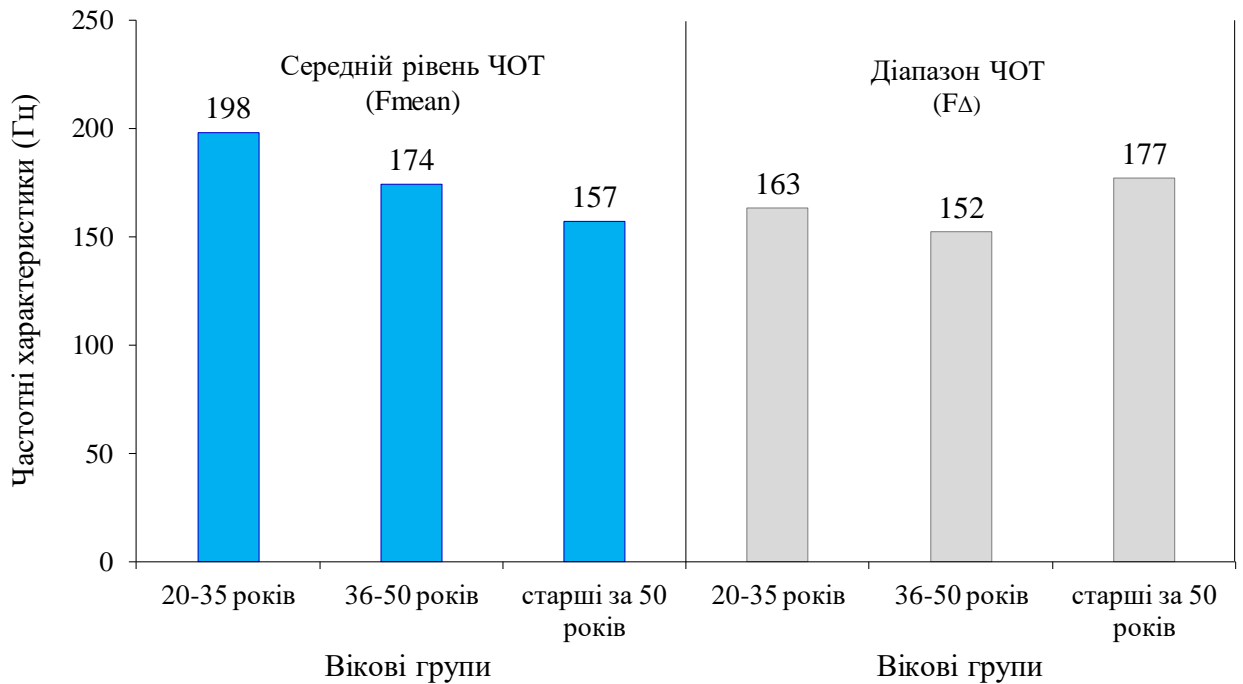

Рис. 3.23. Частотні характеристики мовлення (вікова диференціація)

Аналіз представлених на рис. 3.23 результатів підтверджує вплив вікової належності мовців на частотні особливості їхнього мовлення. Дійсно, у трьох вікових групах середній рівень ЧОТ зменшується зі збільшенням віку інформантів (198 Гц; 174 Гц; 157 Гц відповідно). Найширший тональний діапазон маркує мовлення інформантів старших за 50 років ($F_{\Delta} = 177$ Гц), найвужчий – мовлення інформантів середнього віку ($F_{\Delta} = 152$ Гц). Отримані результати можна пояснити тим, що діапазон зазнає незначних відхилень, оскільки у середньому віці (36 – 50 років) людина досягає найбільшого особистісного зростання. Це, можливо, і проявляється у певній стабільності діапазональних характеристик мовлення.

Згідно з даними, отриманими в результаті аудиторського аналізу, домінуючими видами термінальних тонів в оформленні мовлення носіїв діалекту скотс є спадні, висхідні та спадно-висхідні. Діапазон ЧОТ спадного та висхідного термінальних тонів представлено на рис. 3.24 та 3.25.

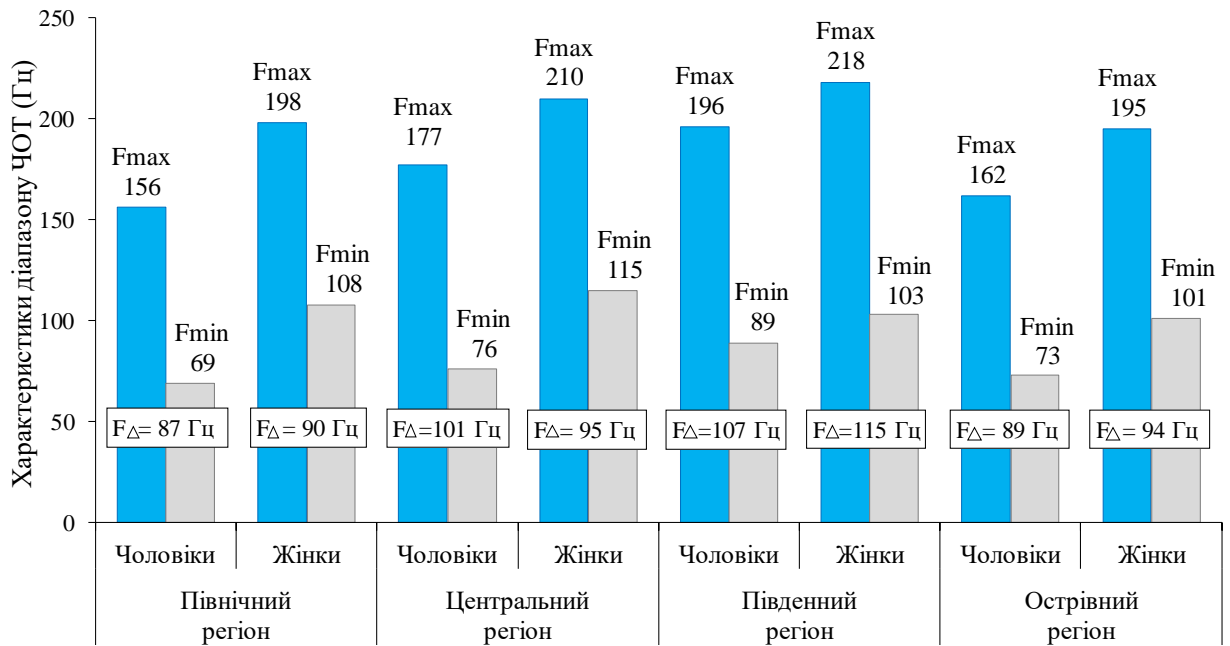

Рис. 3.24. Частотні характеристики спадного термінального тону (регіональна та гендерна диференціація)

Як показують результати дослідження діапазону спадного термінального тону, найширший діапазон ЧОТ маркує мовлення мешканців південного регіону (чоловіче мовлення $F_{\Delta} = 107$ Гц; жіноче мовлення $F_{\Delta} = 115$ Гц), а найвужчий – мовлення мешканців північного регіону (чоловіче мовлення $F_{\Delta} = 87$ Гц; жіноче мовлення $F_{\Delta} = 90$ Гц). Загалом, тональний діапазон спадного термінального тону в жіночому мовленні є ширшим за тональний діапазон у чоловічому мовленні, окрім мовлення представників центрального регіону, у якому чоловічий тональний діапазон ($F_{\Delta} = 101$ Гц) є ширшим за жіночий ($F_{\Delta} = 95$ Гц). Максимальні показники ЧОТ зафіксовано в жіночому мовленні ($F_{\max} = 218$ Гц) та чоловічому мовленні ($F_{\max} = 196$ Гц) представників південного регіону Шотландії, а мінімальні – у жіночому мовленні ($F_{\min} = 101$ Гц) інформантів з острівного регіону та в чоловічому мовленні ($F_{\min} = 69$ Гц) представників північного регіону.

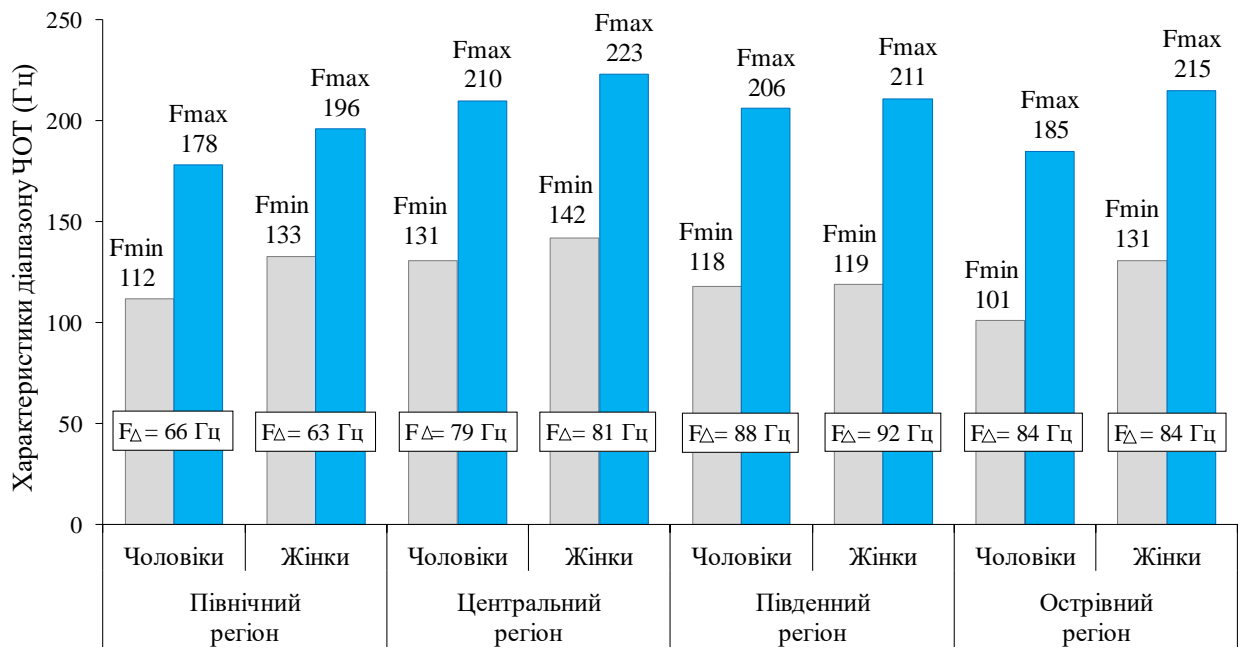

Рис. 3.25. Частотні характеристики висхідного термінального тону
(регіональна та гендерна диференціація)

Згідно з даними (рис. 3.25), жіноче мовлення представників центрального (чоловіче мовлення – $F_{\Delta} = 79$ Гц; жіноче мовлення – $F_{\Delta} = 81$ Гц) та південного (чоловіче мовлення – $F_{\Delta} = 88$ Гц; жіноче мовлення – $F_{\Delta} = 92$ Гц) регіонів Шотландії є маркованим значно вищими показниками діапазону ЧОТ цього емпатичного термінального тону в порівнянні з чоловічим мовленням. У мовленні мешканців північного регіону Шотландії спостерігаємо протилежну тенденцію: діапазон висхідного термінального тону в чоловічому мовленні є дещо ширшим за жіночий тональний діапазон цього термінального тону (чоловіче мовлення – $F_{\Delta} = 66$ Гц; жіноче мовлення – $F_{\Delta} = 63$ Гц). Дистинктивною особливістю мовлення мешканців острівного регіону є однаковий тональний діапазон висхідного термінального тону як у чоловічому, так і в жіночому мовленні ($F_{\Delta} = 84$ Гц), хоча максимальне значення ЧОТ цього тону в жіночому мовленні ($F_{\max} = 215$ Гц) превалює над чоловічим ($F_{\max} = 185$ Гц).

Розглянемо вікові особливості ЧОТ спадного та висхідного

термінальних тонів з урахуванням вікової належності мовців (рис. 3.26).

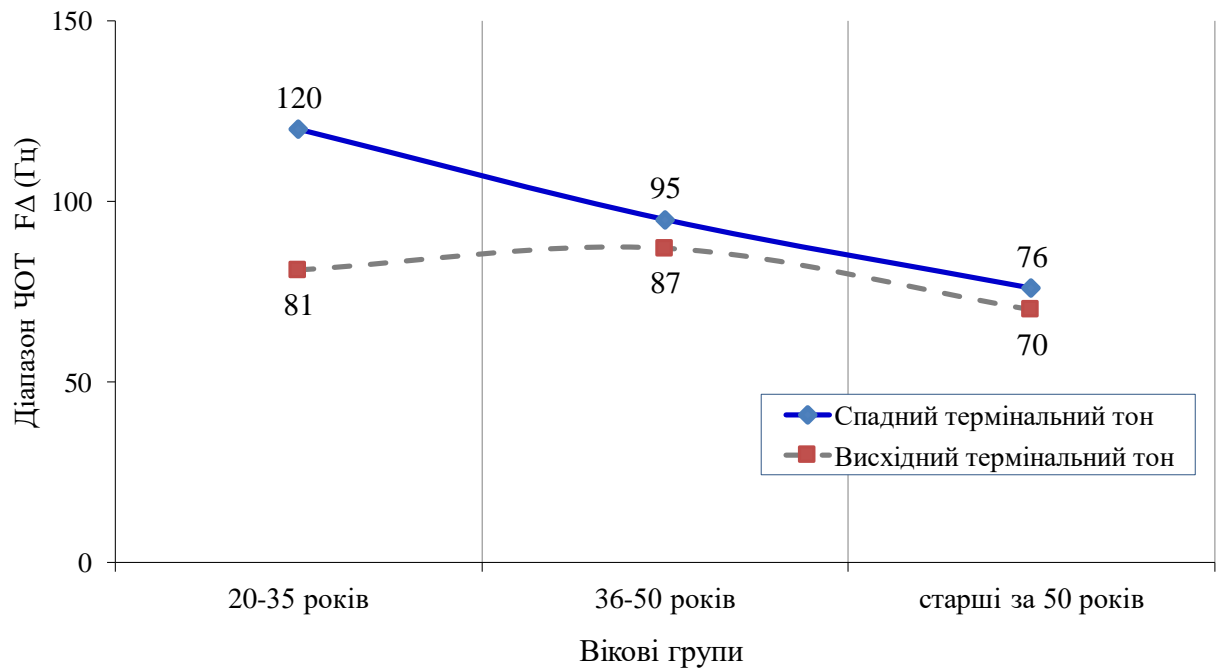

Рис. 3.26. Діапазональні характеристики спадного та висхідного термінальних тонів з урахуванням вікової належності мовців

За результатами аналізу характеристик діапазону ЧОТ спадного термінального тону з урахуванням вікової належності шотландців, слід зазначити, що діапазон звужується зі збільшенням віку мовців, тобто найширший частотний діапазон зафіксований у мовленні представників 20 – 35 років ($F_{\Delta} = 120$ Гц), а найвужчий – у мовленні мовців, старших за 50 років ($F_{\Delta} = 76$ Гц). Максимальний діапазон ЧОТ висхідного термінального тону є характерним для мовлення представників середнього віку ($F_{\Delta} = 87$ Гц), а мінімальний – для мовлення вікової групи старші за 50 років ($F_{\Delta} = 70$ Гц).

Результати дослідження діапазону ЧОТ спадно-висхідного термінального тону з урахуванням регіональної та гендерної належності мовців представлено у таблиці 3.17, вікової диференціації мовців – у таблиці 3.18.

Діапазональні характеристики спадно-висхідного термінального тону.

Регіональна та гендерна диференціація

Регіон	Гендерні групи	Діапазональні характеристики (Гц)				
		$F_{\max \text{ спад.}}$	F_{\min}	$F_{\max \text{ висх.}}$	$F_{\Delta \text{ спад.}}$	$F_{\Delta \text{ висх.}}$
Північний	Чоловіки	174	89	164	85	75
	Жінки	185	95	179	90	84
Центральний	Чоловіки	189	92	158	97	66
	Жінки	202	98	184	104	86
Південний	Чоловіки	180	101	205	79	104
	Жінки	189	122	214	67	92
Острівний	Чоловіки	167	92	156	75	64
	Жінки	187	103	172	84	69

Згідно з даними таблиці 3.17, діапазон ЧОТ спадної ділянки спадно-висхідного термінального тону є ширшим у порівнянні з діапазоном ЧОТ висхідної ділянки тону в мовленні жителів усіх регіонів Шотландії, окрім мовлення жителів південного регіону, у якому тенденція є протилежною. Загалом, діапазон спадної ділянки спадно-висхідного термінального тону в чоловічому мовленні варіюється від 75 Гц до 97 Гц, а в жіночому мовленні – від 67 Гц до 104 Гц. Діапазон висхідної ділянки вищезазначеного термінального тону варіюється в чоловічому мовленні від 64 Гц до 104 Гц, а в жіночому мовленні – від 69 Гц до 92 Гц. Найширший діапазон спадної ділянки спадно-висхідного тону маркує жіноче мовлення мешканців центрального регіону Шотландії ($F_{\Delta \text{ спад.}} = 104$ Гц), а найвужчий – мовлення жінок з південного регіону ($F_{\Delta \text{ спад.}} = 67$ Гц). Найширший діапазон висхідної ділянки спадно-висхідного тону маркує чоловіче мовлення мешканців південного регіону Шотландії ($F_{\Delta \text{ висх.}} = 104$ Гц), а найвужчий – мовлення чоловіків з острівного регіону ($F_{\Delta \text{ спад.}} = 64$ Гц).

Таблиця 3.18

Діапазональні характеристики спадно-висхідного термінального тону.
Вікова диференціація

Вікові групи	Діапазональні характеристики (Гц)				
	$F_{\max \text{ спад.}}$	F_{\min}	$F_{\max \text{ висх.}}$	$F_{\Delta \text{ спад.}}$	$F_{\Delta \text{ висх.}}$
20-35 років	198	111	180	87	69
36-50 років	181	104	195	77	91
старші за 50 років	173	82	162	91	80

Що стосується вікових груп (табл. 3.18), то найвищі показники спадної частини руху тону зафіксовано в мовленні представників вікової групи 20 – 35 років ($F_{\max \text{ спад.}} = 198$ Гц), а найнижчі – вікової групи старших за 50 років ($F_{\max \text{ спад.}} = 173$ Гц). Найвищий показник висхідної ділянки спадно-висхідного тону маркує мовлення представників 36 – 50 років ($F_{\max \text{ висх.}} = 195$ Гц), а найнижчий – мовлення інформантів вікової групи старших за 50 років ($F_{\max \text{ висх.}} = 162$ Гц). Тональний діапазон спадної ділянки тону в мовленні жителів старших за 50 років є найширшим ($F_{\Delta \text{ спад.}} = 91$ Гц), а в мовленні представників вікової групи 36 – 50 років – найвужчим ($F_{\Delta \text{ спад.}} = 77$ Гц). Тональний діапазон висхідної ділянки тону в мовленні жителів 20 – 35 років є найвужчим ($F_{\Delta \text{ висх.}} = 69$ Гц) у порівнянні з тональним діапазоном у мовленні представників двох інших вікових груп.

Створення інтонаційного портрета ЧОТ методом узагальненого тонального контуру (УТК) є наступним етапом інструментального аналізу. Для побудови УТК використано середньоарифметичні значення **16 точок**, які вимірювались у чотирьох частинах синтагми: початкових ненаголошених складах, шкалі, ядрових складах та заядрових складах (рис. 3.27, 3.28, 3.29). На основі отриманих даних проведено аналіз локалізації максимуму ЧОТ у трьох позиціях тонального контуру, а саме: першому наголошеному складі, шкалі, ядровому складі.

Проаналізуємо узагальнені тональні контури мовлення представників чотирьох регіонів Шотландії та локалізацію максимуму ЧОТ у трьох позиціях інтонаційного контуру з урахуванням гендерної належності мовців (рис. 3.27, табл. 3.19).

На рис. 3.27 представлено УТК мовлення носіїв шотландського діалекту скотс з урахуванням гендерної диференціації мовців.

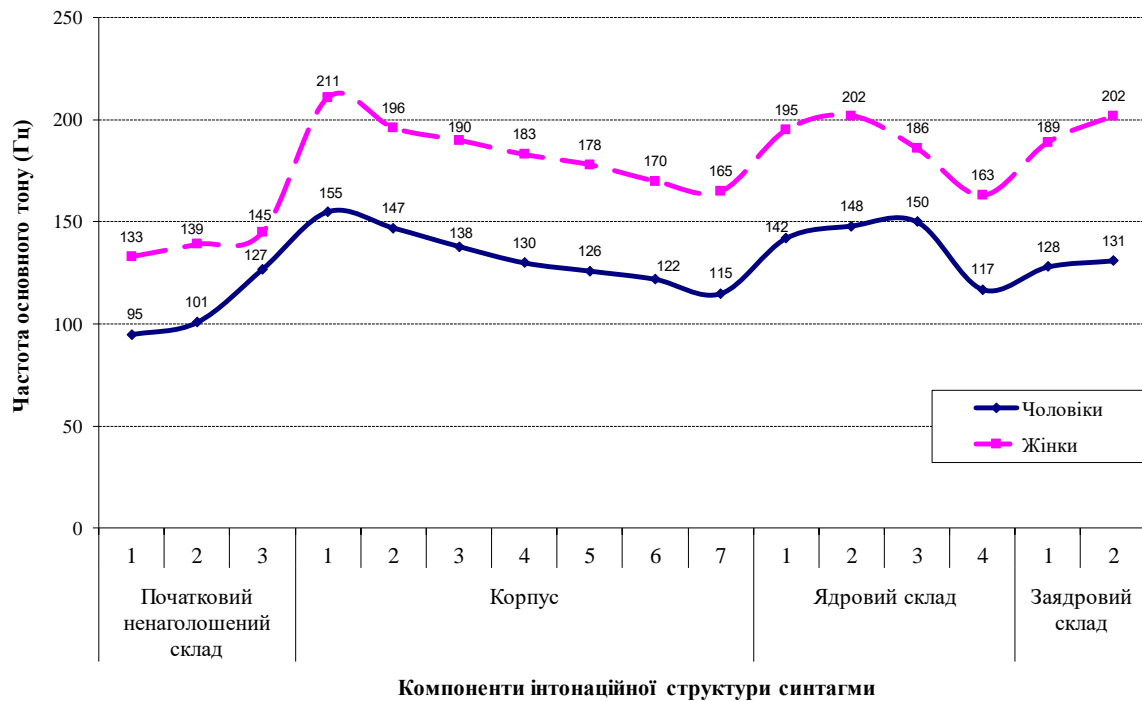

Рис. 3.27. УТК мовлення носіїв діалекту скотс з урахуванням гендерної диференціації мовців

Отримані результати дають підставу схарактеризувати тональний контур мовлення носіїв шотландського діалекту скотс як спадний з локалізацією максимальних показників ЧОТ на першому наголошеному складі як у чоловічому, так і в жіночому мовленні. УТК мовлення носіїв діалекту скотс представлено низькими ненаголошеними складами (передтакт), високим першим наголошеним складом, на якому локалізується максимум ЧОТ (чоловіче мовлення – 155 Гц; жіноче мовлення – 211 Гц), шкалою, ядровим складом, поступовим збільшенням ЧОТ на заядрових ненаголошених складах (чоловіче мовлення – від 117 Гц до 131 Гц, жіноче мовлення – від 163 Гц до 202 Гц).

Таблиця 3.19

Локалізація максимуму ЧОТ у трьох позиціях контуру.
Гендерна диференціація

Гендерні групи	Локалізація максимуму ЧОТ (%)		
	Перший наголошений склад	Шкала	Ядровий склад
Чоловіки	48	10	42
Жінки	56	8	36
Середнє значення	52	9	39

Аналіз, представлених у таблиці 3.19 результатів дослідження, свідчить про превалювання локалізації максимуму ЧОТ на першому наголошеному складі (52 %). Відсоток уживання частотного максимуму на ядровому складі становить 39 %. Шкала характеризується найменшим відсотком локалізації максимуму ЧОТ (середнє значення за показниками обох гендерних груп складає 9 %). Зазначимо, що в жіночому мовленні максимум ЧОТ локалізується на першому наголошеному складі частіше, ніж у чоловічому мовленні.

На рис. 3.28 представлено УТК мовлення носіїв діалекту скотс з урахуванням регіональної диференціації мовців.

Узагальнений тональний контур інформантів з центрального регіону Шотландії характеризується більш рівним тональним контуром у корпусі синтагми та найвищими показниками ЧОТ цієї частини синтагми. УТК мовлення інформантів з південного регіону маркується найвищими показниками ЧОТ в корпусі (211 Гц) та в ядровій частині синтагми (202 Гц).

УТК мовлення мешканців острівного регіону Шотландії демонструє найнижчі показники ЧОТ на всіх відрізках інтонаційної структури синтагми, а саме: початковому ненаголошеному складі, корпусі, ядровому та заядровому складах.

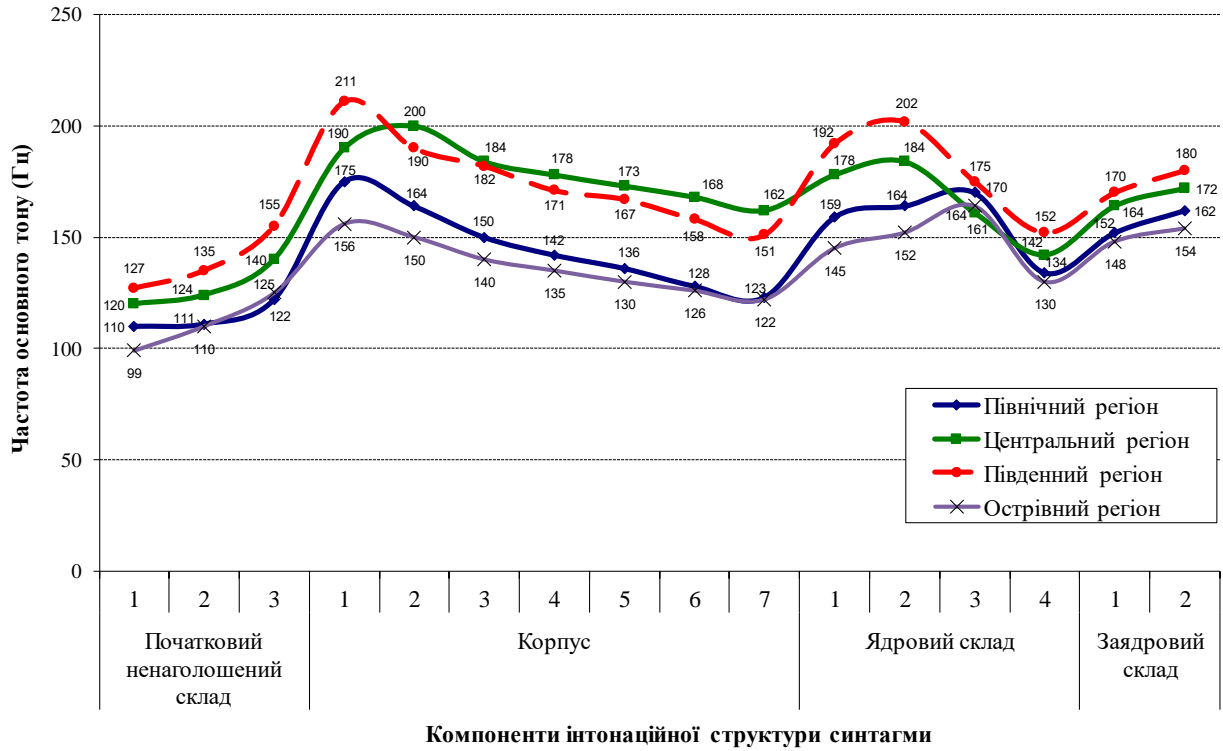

Рис. 3.28. УТК мовлення носіїв діалекту скотс з урахуванням регіональної диференціації мовців

Локалізацію максимумів ЧОТ у трьох позиціях контуру з урахуванням регіональної належності мовців представлено у таблиці 3.20.

Таблиця 3.20

Локалізація максимуму ЧОТ у трьох позиціях контуру.
Регіональна диференціація

Регіон	Локалізація максимуму ЧОТ (%)		
	Перший наголошений склад	Шкала	Ядровий склад
Північний	58	7	35
Центральний	54	10	36
Південний	45	6	49
Острівний	51	13	36

Результати дослідження локалізації максимуму ЧОТ вказують на певні відмінності, зафіксовані в чотирьох регіональних групах. У мовленні мешканців південного регіону Шотландії максимум ЧОТ частіше локалізується на ядровому складі (49 %) у порівнянні з мовленням жителів трьох інших регіонів Шотландії, у яких максимум ЧОТ локалізується на першому наголошеному складі. Найбільший відсоток локалізації максимуму ЧОТ на першому наголошеному складі (58 %) маркує мовлення інформантів з північних регіонів Шотландії.

Узагальнені тональні контури мовлення трьох вікових груп представлено на рис. 3.29.

За отриманими у процесі дослідження результатами найвищі показники ЧОТ на початкових ненаголошених складах та першому наголошеному складі маркують мовлення представників вікової групи 20 – 35 років. Тональний рівень корпусу інтонаційної структури синтагми є приблизно однаковим у мовленні жителів Шотландії двох вікових груп, а саме 20 – 35 років та 36 – 50 років.

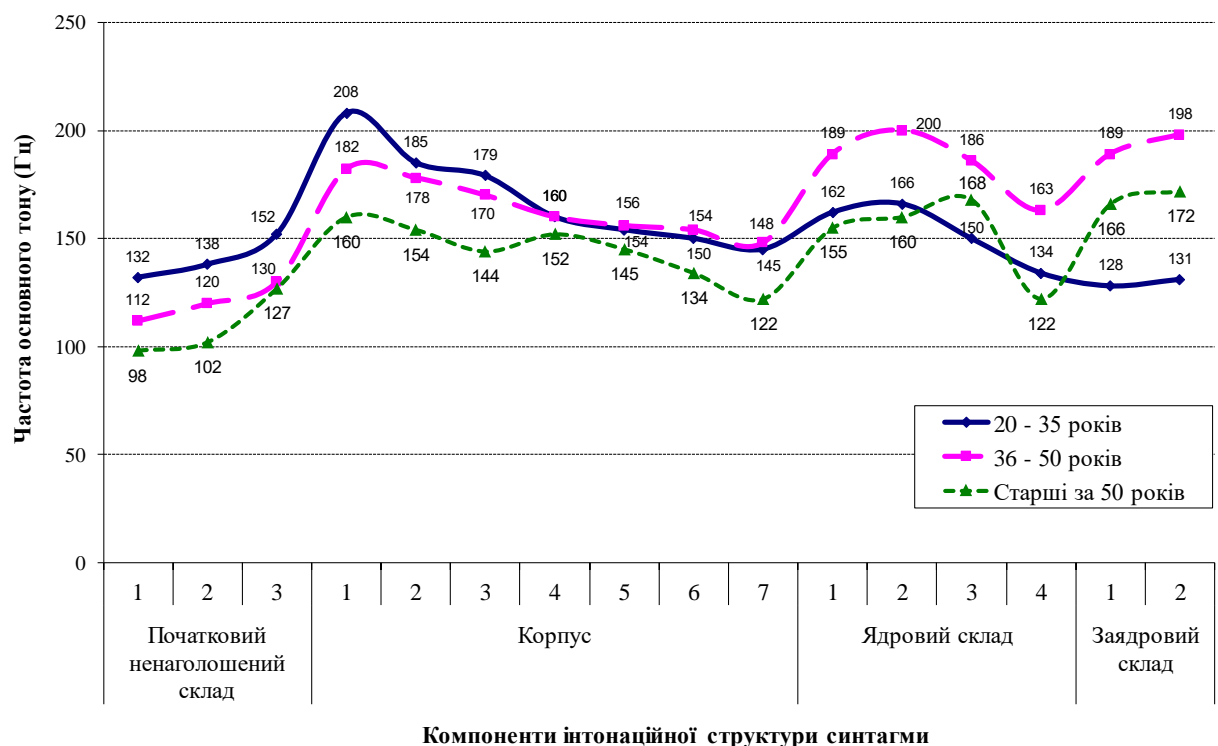

Рис. 3.29. УТК мовлення носіїв діалекту скотс з урахуванням вікової диференціації мовців.

Найвищі показники ЧОТ на ядровому складі локалізуються в мовленні інформантів 36 – 50 років. Заядрові складі синтагми в мовленні двох вікових груп (20 – 35 років та старші за 50 років) характеризуються висхідним рухом основного тону. ЧОТ майже всіх компонентів інтонаційної структури синтагми за винятком ядрового та заядрового складів є значно нижчою в мовленні представників вікової групи старші за 50 років.

Характеристики локалізації максимуму ЧОТ у трьох позиціях контуру з урахуванням вікової належності наведено в таблиці 3.21.

Згідно з отриманими результатами, максимальний відсоток локалізації максимуму ЧОТ на першому наголошеному складі маркує мовлення вікової групи старші за 50 років (58 %), найнижчий – вікової групи 36 – 50 років (43 %).

Таблиця 3.21

Локалізація максимуму ЧОТ у трьох позиціях контуру.

Вікова диференціація

Вікові групи	Локалізація максимуму ЧОТ (%)		
	Перший наголошений склад	Шкала	Ядровий склад
20-35 років	56	14	30
36-50 років	43	5	52
старші за 50 років	58	7	35

Проміантною особливістю мовлення вікової групи 36 – 50 років є більш високий відсоток локалізації максимуму ЧОТ на ядровому складі (52 %) у порівнянні з мовленням двох інших вікових груп, де максимум ЧОТ локалізується на першому наголошеному складі.

Проілюструємо вищеописані частотні характеристики прикладами інтонограм з мовлення носіїв шотландського діалекту скотс.

На рис. 3.30 зображено інтонограму мовлення письменника з Глазго (54 роки):

I'm writing a couple of books at the moment; uh, one is on corruption within the Asian political stream.

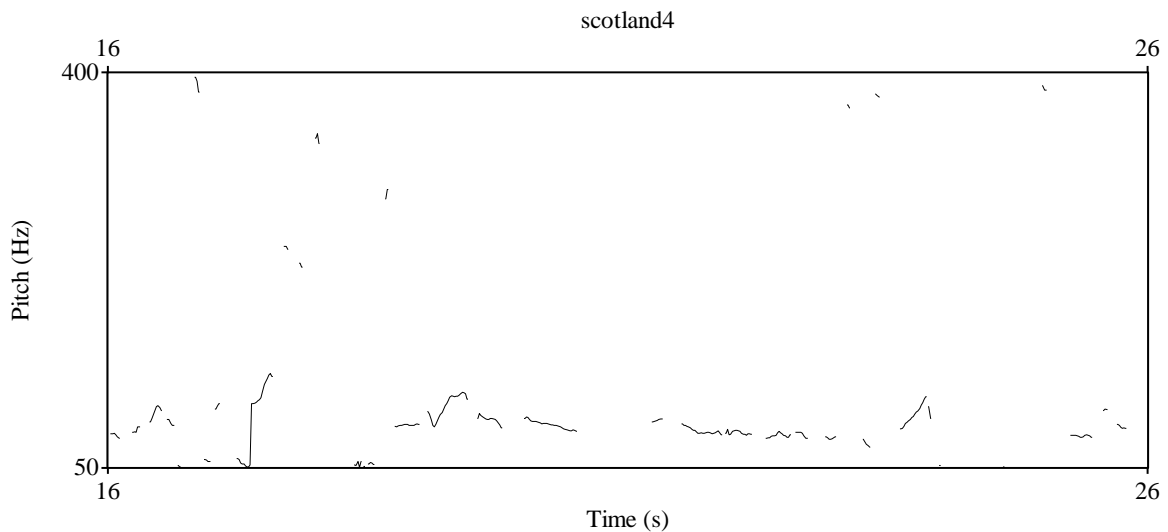

Рис. 3.30. Інтонаграма вищенаведеної фрази

Вищезазначений мовленнєвий уривок складається з двох синтагм. Перша синтагма завершується висхідним термінальним тоном, друга – висхідно-спадним, який є частотним у мовленні чоловіків, старших за 50 років. Увесь мовленнєвий уривок реалізується у вузькому тональному діапазоні ($F_{\Delta} = 71$ Гц): максимальний рівень ЧОТ складає 140 Гц, а мінімальний – 69 Гц. Максимум ЧОТ локалізується на першому наголошеному складі. Максимальний рівень ЧОТ висхідного термінального тону складає 132 Гц, а мінімальний – 57 Гц. Тональний діапазон висхідної ділянки висхідно-спадного тону становить 24 Гц, а спадної – 68 Гц.

Наведемо уривок з мовлення студентки (21 рік) з північного регіону Шотландії:

I come from a small town called Wick, known to the locals as Wack [sp?], in the far north of Scotland in Caithness, in the area of Caithness.

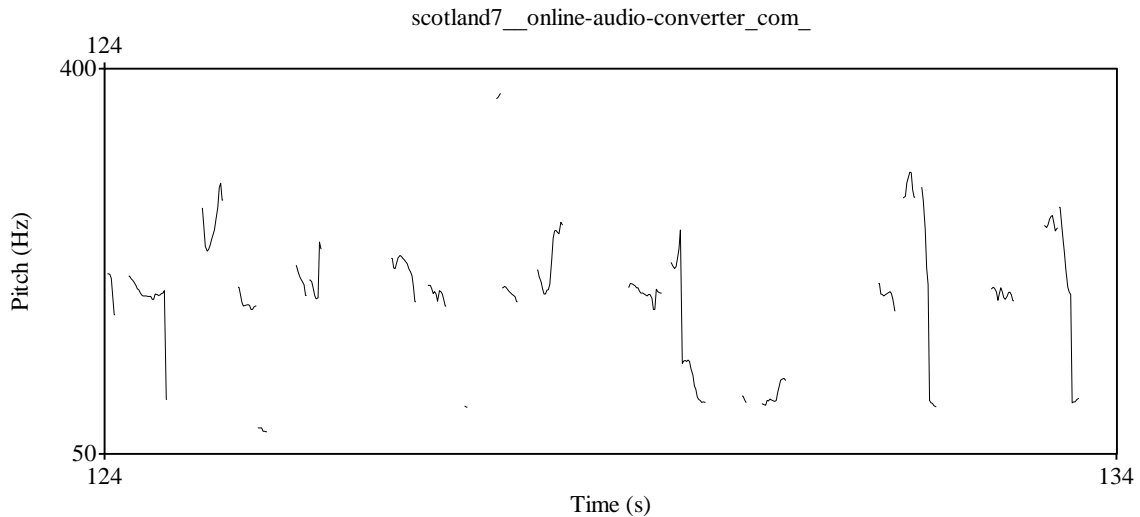

Рис. 3.31. Інтонोगрама вищенаведеної фрази.

Вищезазначена фраза складається з чотирьох синтагм, що реалізуються у широкому тональному діапазоні. Це є характерною рисою жіночого мовлення північного регіону Шотландії. Перша синтагма завершується спадно-висхідним термінальним тоном, друга – висхідним, третя та четверта – спадними термінальними тонами. Середній тональний діапазон усіх синтагм складає 193 Гц, максимальний тональний діапазон становить 302 Гц. Третя синтагма має найбільш широкий діапазон термінального тону 202 Гц. У перших двох синтагмах максимум ЧОТ локалізується на першому наголошеному складі, у двох останніх – на ядрових складах.

Узагальнюючи все вищезазначене, слід зауважити, що частотні характеристики мовлення носіїв шотландського діалекту скотс можуть слугувати ідентифікаторами гендерних, регіональних та вікових особливостей.

3.2.2. Варіативність темпоральних характеристик

Просодичні ознаки мають системний характер, тому в мовленні вони є взаємозалежними і взаємообумовленими. Зміна одного параметра призводить до зміни інших. Темп є тим модифікатором, який відіграє важливу роль у передачі змісту висловлювання. Саме тому він піддається змінам у різних комунікативних ситуаціях. Темп також передає емоційний стан мовця, тому

емфатична функція є однією з основних функцій темпу. У цьому дослідженні поставлено завдання проаналізувати об'єктивні темпоральні характеристики мовлення носіїв шотландського діалекту скотс, які відносяться до різних гендерних, регіональних та вікових груп.

В інструментальному дослідженні темпоральні особливості розглянуто з урахуванням таких параметрів:

- 1) тривалість усіх синтагм (у мс);
- 2) кількість складів у всіх синтагмах;
- 3) кількість складів у синтагмі;
- 4) середня тривалість складу в синтагмі (СТС) (у мс);
- 5) коефіцієнт паузації (K_p);
- 6) тривалість усіх міжфразових, міжсинтагмених і внутрішньосинтагмених пауз (у мс);
- 7) середньопаузальна тривалість (у мс).

Першою темпоральною характеристикою мовлення носіїв шотландського діалекту скотс, яку досліджено інструментально, є СТС (Середня тривалість складу).

Середня тривалість складу (СТС) кожної окремої синтагми обчислювалась за формулою:

$$t_s = \frac{t_\Sigma}{n}, \quad (3.1)$$

де t_s – середня тривалість складу (мс); t_Σ – загальна тривалість синтагми з урахуванням паузи (мс); n – кількість складів у синтагмі.

Порівняння величини СТС в мовленні дозволило проаналізувати темп артикуляції (*net speech rate*), величина якого є обернено пропорційною до величини СТС.

Результати підрахунку середньої тривалості складу в шотландському мовленні з урахуванням вікової та гендерної диференціації, представлено на рис. 3.32.

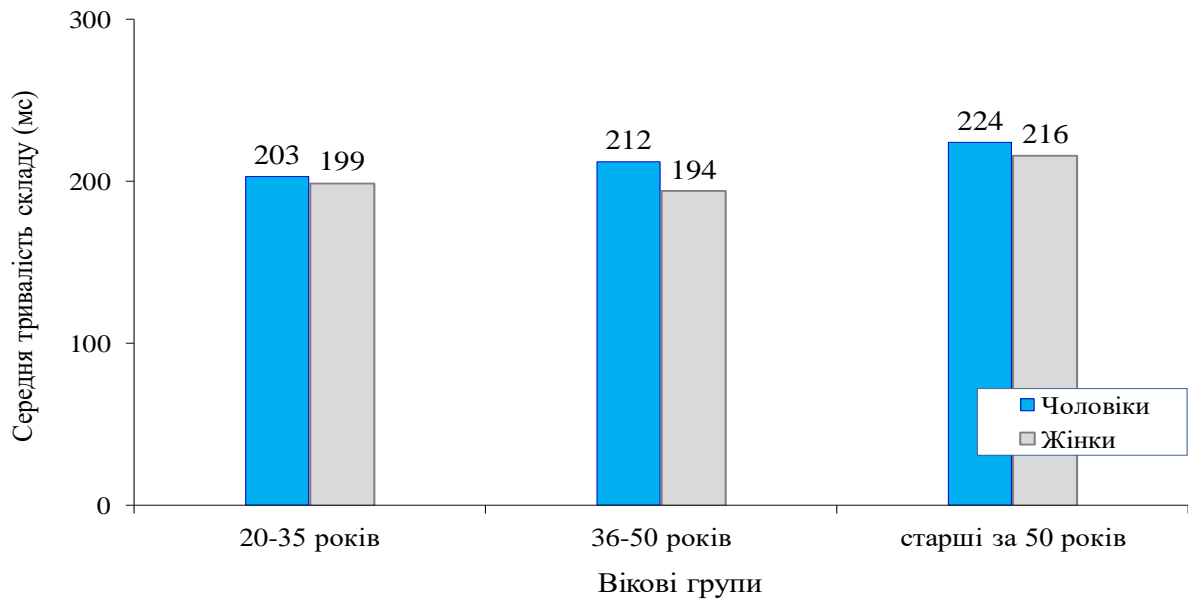

Рис. 3.32. СТС в мовленні носіїв діалекту скотс. Вікова та гендерна диференціація

Результати аналізу гендерних особливостей СТС вказують на те, що в досліджуваних спонтанних монологічних відрізках мовлення носіїв шотландського діалекту скотс темп артикуляції чоловіків є більш повільнішим, ніж темп жінок. У чоловічому мовленні відзначається послідовне збільшення значення СТС, що свідчить про зменшення темпу артикуляції з віком: у мовленні вікової групи 20 – 35 років СТС = 203 мс, 36 – 50 років СТС = 212 мс, старші за 50 років СТС = 224 мс. Темп артикуляції жіночого мовлення у віковій групі 36 – 50 років є найшвидшим (СТС = 194 мс), а в мовленні вікової групи старші за 50 років – найповільнішим (СТС = 216 мс).

Розглянемо результати аналізу середньої тривалості складу з урахуванням регіональної та гендерної належності інформантів (рис. 3.33)

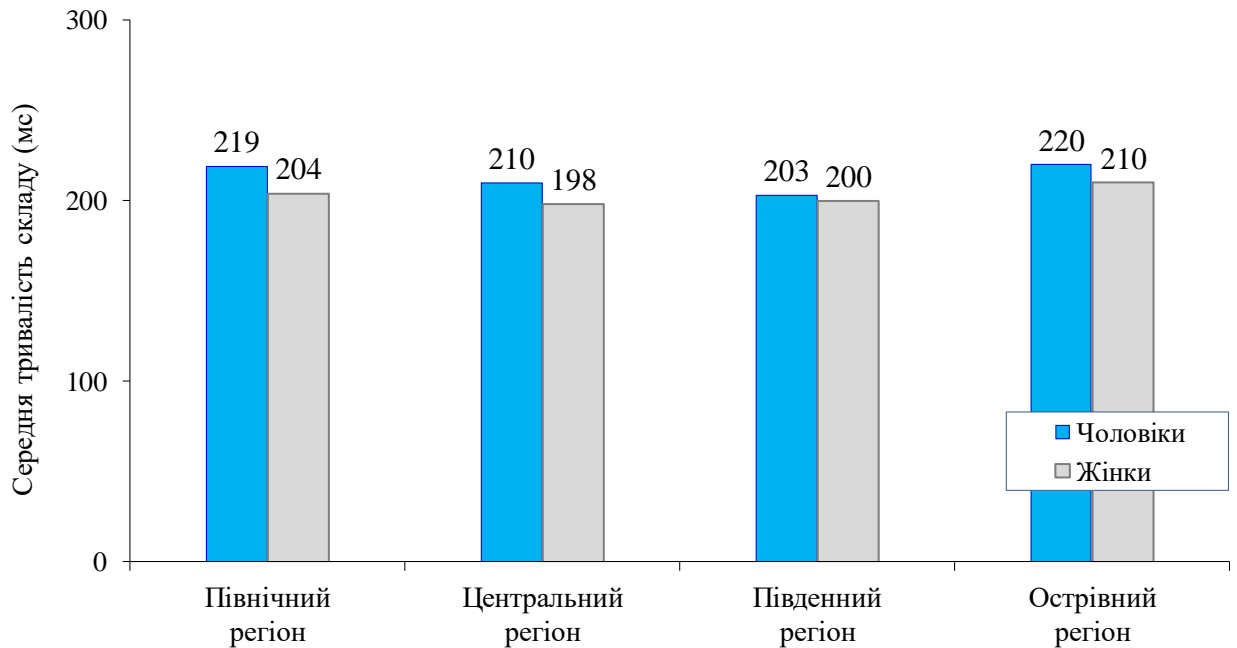

Рис. 3.33. СТС в мовленні носіїв діалекту скотс. Регіональна та гендерна диференціація

Вищезазначені результати свідчать про те, що як чоловіче, так і жіноче мовлення жителів острівного регіону Шотландії вирізняється найбільшими значеннями СТС, що свідчить про повільніший темп артикуляції (чоловіче мовлення – СТС = 220 мс; жіноче мовлення – СТС = 210 мс). Темп артикуляції мешканців південного та центрального регіонів є більш швидким у порівнянні з мовленням жителів північного та острівного регіонів.

Коефіцієнт паузації (K_p) вираховувався як співвідношення сумарної тривалості звучання фрази, включаючи паузи, та сумарної тривалості звучання фрази, виключаючи паузи. Коефіцієнт паузації вимірюється у відновних одиницях. За умови збільшення паузальної насиченості коефіцієнт паузації K_p зростає.

Порівняємо значення коефіцієнта паузації та середньої тривалості пауз (t_{cp}) у мовленні носіїв шотландського діалекту скотс з урахуванням гендерної, регіональної та вікової належності (табл. 3.22, табл. 3.23).

Таблиця 3.22

Темпоральні показники мовлення носіїв діалекту скотс.

Регіональна та гендерна диференціація

Регіон	Гендерні групи	Коефіцієнт паузації K_p (у відносних одиницях)	Середньопаузальна тривалість t_{cp} (мс)
Північний	Чоловіки	1,44	734
	Жінки	1,31	573
Центральний	Чоловіки	1,40	690
	Жінки	1,25	504
Південний	Чоловіки	1,27	602
	Жінки	1,23	450
Острівний	Чоловіки	1,38	650
	Жінки	1,29	525

Порівняння показників коефіцієнта паузації в різних регіональних та гендерних групах вказує на те, що найбільш паузально насиченим є мовлення інформантів з північного регіону Шотландії (чоловіче мовлення – $K_p = 1,44$; жіноче мовлення – $K_p = 1,31$), а найменш паузально насиченим – мовлення мешканців південного регіону (чоловіче мовлення – $K_p = 1,27$; жіноче мовлення – $K_p = 1,23$). Гендерні особливості мовлення проявляються в більшій паузальній насиченості чоловічого мовлення в порівнянні з жіночим у всіх регіональних групах.

Порівнюючи коефіцієнт паузації в різних вікових групах, доходимо висновку, що мовлення вікової групи старших за 50 років є найбільш паузально насиченим ($K_p = 1,37$), тоді як значення коефіцієнта паузації в мовленні двох інших вікових груп є приблизно однаковими (20 – 25 років: $K_p = 1,30$; 36 – 50 років: $K_p = 1,29$).

Таблиця 3.23

Темпоральні показники мовлення носіїв діалекту скотс.

Вікова диференціація

Вікові групи	Коефіцієнт паузації K_p (у відносних одиницях)	Середньопаузальна тривалість t_{cp} (мс)
20-35 років	1,30	625
36-50 років	1,29	563
старші за 50 років	1,37	685

Зауважимо, що на швидкість мовлення впливає не тільки паузальна насиченість, але й середня тривалість пауз. Характеризуючи специфіку середньопаузальної тривалості в зазначених групах зроблено такі підсумки: 1) найбільша середньопаузальна тривалість маркує чоловіче та жіноче мовлення мешканців північного регіону Шотландії ($t_{cp} = 734$ мс та $t_{cp} = 573$ мс); 2) найменша тривалість пауз характеризує мовлення інформантів з південного регіону Шотландії (чоловіче мовлення – $t_{cp} = 602$ мс та жіноче мовлення – $t_{cp} = 450$ мс); 3) у чоловічому мовленні жителів усіх регіонів Шотландії величина середньої тривалості пауз є більшою в порівнянні з жіночим мовленням; 4) у мовленні представників різних вікових груп найбільший показник середньопаузальної тривалості зафіксовано в інформантів старших за 50 років ($t_{cp} = 685$ мс), тому мовлення цієї вікової групи звучить повільніше.

Усі зафіксовані міжсинтагменні та внутішньосинтагменні паузи класифіковані таким чином:

- надкоротка пауза – до 200 мс;
- коротка пауза – від 201 до 500 мс;
- середня пауза – від 501 до 800 мс;
- тривала пауза – від 801 до 1200 мс;

- надтривала пауза понад 1200 мс.

Аналіз паузального членування мовлення носіїв шотландського діалекту скотс показав високу частотність використання пауз середньої тривалості (39 %) (рис. 3.34).

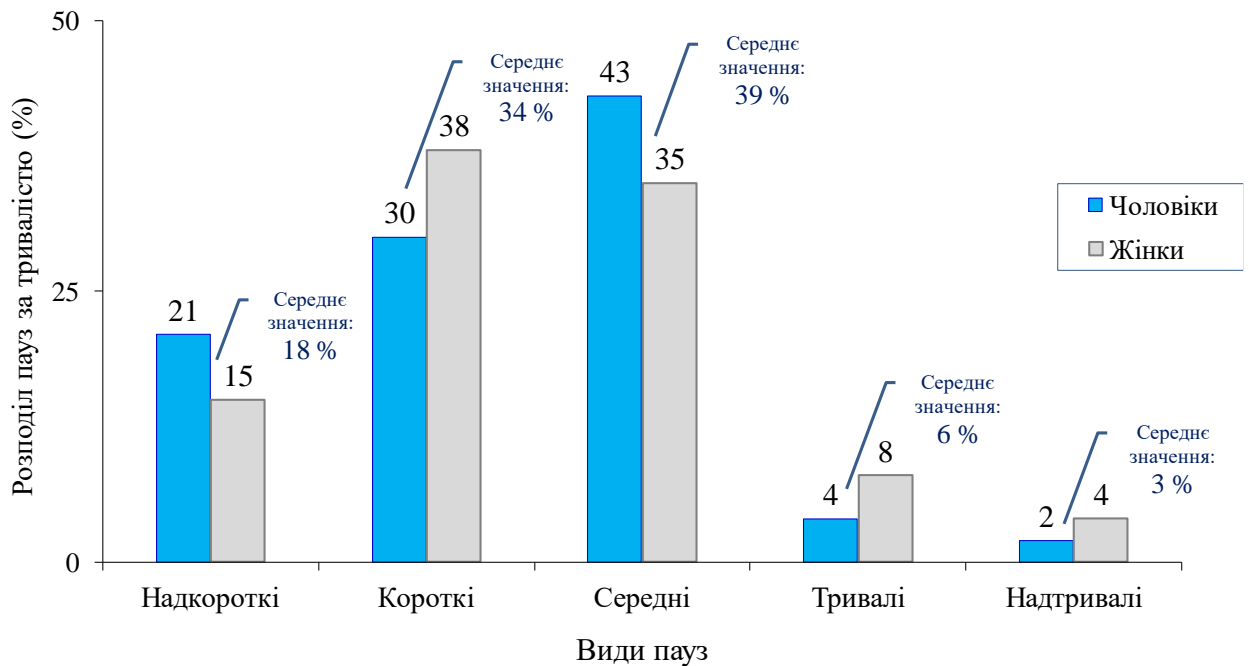

Рис. 3.34. Види пауз у мовленні носіїв діалекту скотс. Гендерна диференціація

Менш частотними у використанні є короткі та надкороткі паузи (34 % та 18 % відповідно). Розподіл пауз у досліджуваному мовленні шотландців показує, що темп їх мовлення варіює від швидкого до середнього. Вживання в мовленні різних видів пауз сприяє правильному акцентному виділенню наголошених складів. Найменш вживаними є надтривалі паузи (3 %), які найчастіше лімітують не лише межі висловлювань, а й також є рекурентними на межі синтагм або навіть в їх середині.

У чоловічому мовленні превалюють надкороткі паузи (21 %) та паузи середньої тривалості (43 %) у порівнянні з жіночим мовленням. У жіночому, навпаки, домінантними є короткі пази (38 %). Також кількість тривалих та надтривалих пауз у жіночому мовленні є більшою в порівнянні з чоловічим.

Таблиці 3.24 та 3.25 унаочнюють дистрибуцію різних видів пауз у мовленні регіональних та вікових груп інформантів.

Таблиця 3.24

Види пауз у мовленні носіїв діалекту скотс. Регіональна диференціація

Регіон	Види пауз				
	Надкороткі	Короткі	Середні	Тривалі	Надтривалі
Північний	21	27	41	8	3
Центральний	15	31	45	7	2
Південний	24	35	35	4	2
Острівний	12	43	35	5	5

Найбільша кількість надкоротких пауз маркує мовлення мешканців південного регіону Шотландії (24 %), а найменша кількість надкоротких пауз – острівного регіону Шотландії (12 %). Дистинктивною особливістю шотландського діалекту скотс є однакова кількість пауз середньої тривалості в мовленні носіїв з південного та острівного регіонів. Різниця в кількості тривалих пауз у мовленні інформантів з північного та центрального регіонів, а також у кількості надтривалих пауз у мовленні північного, центрального та південного регіонів є незначною.

Таблиця 3.25

Види пауз у мовленні носіїв діалекту скотс. Вікова диференціація

Вікові групи	Види пауз				
	Надкороткі	Короткі	Середні	Тривалі	Надтривалі
20-35 років	20	36	36	7	1
36-50 років	18	32	42	6	2
старші за 50 років	16	34	39	5	6

Мовлення інформантів вікової групи 20 – 35 років вирізняється однаковою кількістю коротких пауз та пауз середньої тривалості (36 %), а також найбільшою кількістю надкоротких пауз (20 %) та тривалих пауз (7 %) у порівнянні з мовленням інформантів двох інших вікових груп. Такий розподіл пауз у поєднанні з розтягнутими ненаголошеними складами дещо уповільнює темп мовлення, надаючи йому монотонного характеру.

Паузи середньої тривалості маркують мовлення вікової групи 36 – 50 років (42 %).

Найбільш частотними в мовленні жителів Шотландії старших за 50 років є середні паузи – 39 %, високу частотність мають також короткі паузи – 34 % і надкороткі – 16 %.

Досліджуваний уривок зі спонтанного монологічного мовлення носіїв шотландського діалекту скотс свідчить про наявність у мовленні відмінностей у використанні варіацій темпу і паузації. Наведені нижче приклади та осцилограми ілюструють це твердження (рис. 3.35):

I come from a small town called Wick, | (912 мс) known to the locals as Wack [sp?], | (577 мс) in the far north of Scotland in Caithness, | (848 мс) in the area of Caithness. || (1100 мс) It's a small town, um ... | (666 мс) inhabits about | (429 мс) ten-thousand people, | (370 мс) which sounds quite a lot for a small town | (762 мс) in the north of Scotland. || (1350 мс) Um, the place | (189 мс) that everybody will know | (432 мс) that's just beside is John O Groats, | (678 мс) and it's only twenty minutes' drive to John O Groats from Wick. || (978 мс) Wick is a typical small town | (544 мс) that's full of local characters, | (203 мс) and it has lots of local businesses as well. || (1050 мс) There aren't many things to do | (498 мс) in Wick, but you get used to that | (345 мс) when you've lived there all your life. || (973 мс)

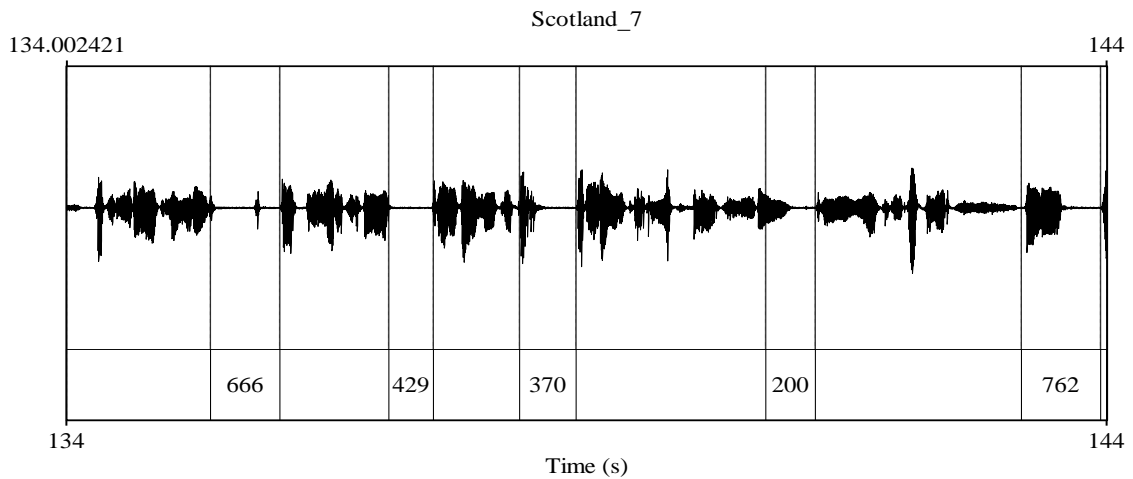

Рис. 3.35. Осцилограма фрази *'It's a small town, um ... inhabits about ten-thousand people, which sounds quite a lot for a small town in the north of Scotland'*

Загальний час фонації наведеного монологічного уривка з мовлення носія шотландського діалекту 21-річного студента з містечка Wick на півночі Шотландії, складає 41308 мс, загальний час паузації – 12337 мс, а середньопаузальна тривалість – 648 мс. Отже, темп мовлення можна схарактеризувати як середній або дещо уповільнений. Коефіцієнт паузації складає $K_p = 1,37$. У мовленні інтерв'юваного присутні синтаксичні паузи і паузи хезитації, що маркують його мовлення.

У досліджуваному монологічному уривку зафіксовано: 1 надкоротку паузу; 6 коротких пауз; 5 пауз середньої тривалості; 6 тривалих пауз; 1 надтривалу паузу. Приблизно однакова кількість коротких пауз, пауз середньої тривалості та тривалих пауз демонструє збалансованість темпу мовлення, в якому присутні різні види пауз. Тривалі паузи свідчать про вагання і міркування співрозмовника, пошук необхідних слів для вираження думки.

Отримані в результаті детального комп'ютерного аналізу дані вказують на те, що залежно від приналежності носіїв шотландського діалекту скотс до певної досліджуваної групи, темп їхнього мовлення може прискорюватися або уповільнюватися, змінюється характер паузації, а також середньопаузальна тривалість.

3.2.3. Варіативність динамічних характеристик

Проведений інструментальний аналіз динамічного компонента просодії, якому на акустичному рівні відповідає інтенсивність, а на перцептивному рівні – гучність, доводить, що деякі параметри цієї просодичної характеристики можуть визначати належність мовлення носіїв шотландського діалекту скотс до тієї чи іншої гендерної, вікової чи регіональної групи.

Основними динамічними характеристиками, що розглядаються в нашому дослідженні, є:

- 1) максимальні (I_{\max}), мінімальні (I_{\min}) і середньоскладові (I_{mean}) показники інтенсивності всієї синтагми (в дБ);
- 2) динамічний діапазон синтагм (I_{Δ}) (в дБ);
- 3) локалізація максимуму інтенсивності в синтагмі (перший наголошений склад, шкала, ядровий склад);

Зауважимо, що в результаті проведення перцептивного аналізу було зафіксовано наявність відмінностей у сприйнятті гучності. Відмічено домінування помірної та підвищеної гучності в залежності від мовлення тієї чи іншої досліджуваної групи.

На рис. 3.36 представлено показники середньоскладової інтенсивності, а також максимальні показники середньоскладової інтенсивності з урахуванням гендерної та регіональної належності мовців.

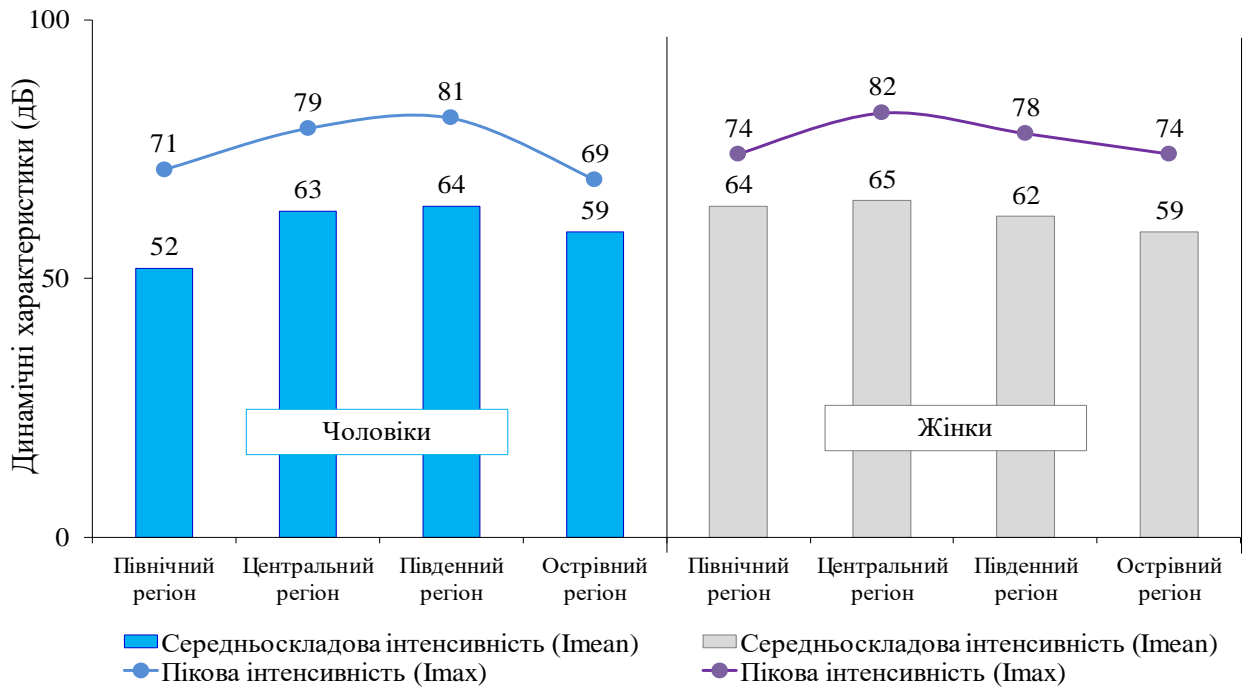

Рис. 3.36. Середньоарифметичні значення пікової та середньоскладової інтенсивності в гендерних та регіональних групах

За результатами дослідження, (рис 3.36) середньоскладова інтенсивність у мовленні представлених груп інформантів різниться в межах 13 дБ. Найвищі показники пікової інтенсивності характеризують мовлення жителів центрального (чоловіче мовлення – $I_{\text{max}} = 79$ дБ; жіноче мовлення – $I_{\text{max}} = 82$ дБ) та південного (чоловіче мовлення – $I_{\text{max}} = 81$ дБ; жіноче мовлення – $I_{\text{max}} = 78$ дБ) регіонів Шотландії. Найнижчі значення пікової інтенсивності маркують мовлення представників північного (чоловіче мовлення – $I_{\text{max}} = 71$ дБ; жіноче мовлення – $I_{\text{max}} = 74$ дБ) та острівного (чоловіче мовлення – $I_{\text{max}} = 69$ дБ; жіноче мовлення – $I_{\text{max}} = 74$ дБ) регіонів Шотландії. Показники середньоскладової інтенсивності варіюються від 52 Гц у чоловічому мовленні представників північного регіону Шотландії до 65 Гц у жіночому мовленні жителів центрального регіону. Середньогрупові значення інтенсивності в чоловічому та в жіночому мовленні інформантів із острівного регіону Шотландії є однаковими та складають 59 дБ.

У вікових групах пікова інтенсивність мовлення проявляється (рис. 3.37) таким чином: найбільші показники пікової інтенсивності

зафіксовані в мовленні представників вікової групи 36 – 50 років (80 дБ); найнижче середньогрупове значення пікової інтенсивності характеризує мовлення інформантів старших за 50 років (70 дБ). Спостерігається зниження середньоскладової інтенсивності мовлення зі збільшенням віку інформантів.

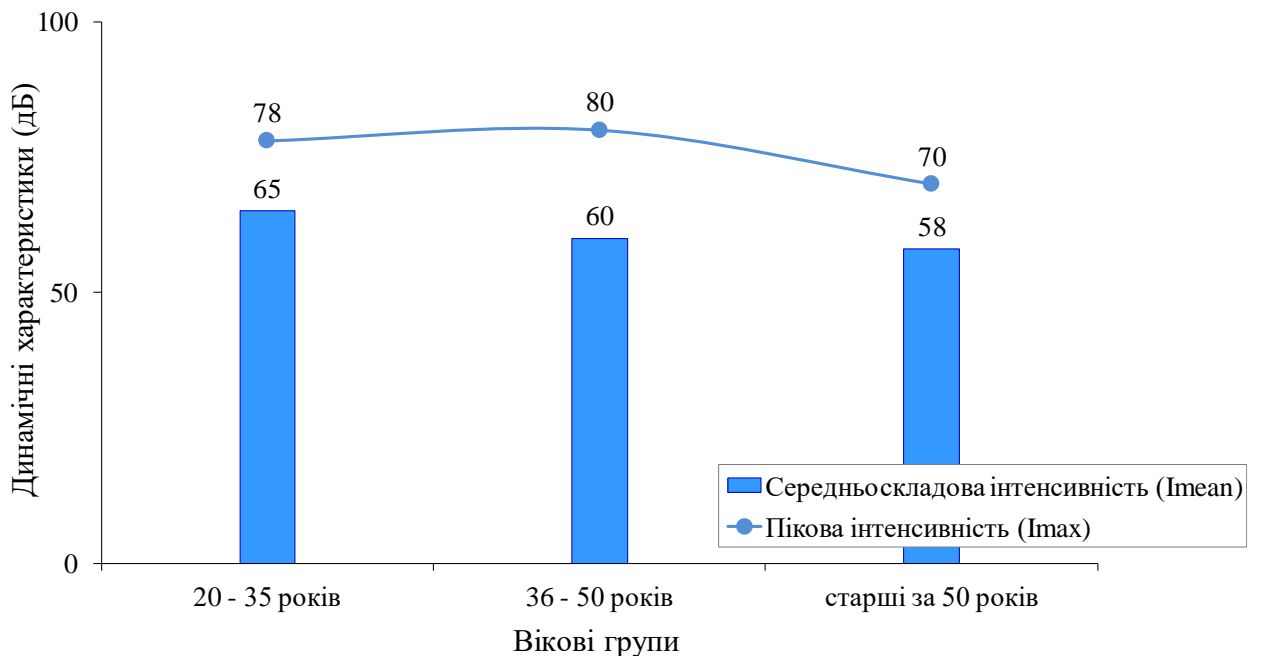

Рис. 3.37. Середньоарифметичні значення пікової та середньоскладової інтенсивності у вікових групах

Наступний динамічний параметр, що підлягав дослідженню, – це діапазон інтенсивності (I_{Δ}) мовлення носіїв шотландського діалекту скотс (табл. 3.26).

Таблиця 3.26

Діапазон інтенсивності в мовленні носіїв шотландського діалекту скотс

Регион	Гендерні групи	Діапазон інтенсивності (дБ)		
		Вікові групи		
		20-35 років	36-50 років	старші за 50 років
Північний	Чоловіки	18	22	19
	Жінки	20	21	22
Центральний	Чоловіки	24	26	28
	Жінки	28	28	30

Південний	Чоловіки	32	29	31
	Жінки	35	33	34
Острівний	Чоловіки	23	28	30
	Жінки	25	26	32

Результати дослідження діапазону інтенсивності вказують на незначне його розширення в жіночому мовленні. Найвужчий діапазон інтенсивності маркує мовлення мешканців північного регіону Шотландії всіх вікових груп, а найширший – мовлення мешканців південного регіону. На підставі аналізу зміни діапазону інтенсивності в мовленні носіїв шотландського діалекту скотс, зазначимо, що: 1) у північному регіоні найширший діапазон маркує мовлення представників вікової групи 36 – 50 років; 2) у мовленні мешканців центрального регіону діапазон інтенсивності розширюється зі збільшенням віку; 3) найширший діапазон мовлення інформантів із південного регіону Шотландії є характерним для вікової групи 20 – 35 років; 4) найширший діапазон мовлення жителів із острівного регіону Шотландії є характерним для старших за 50 років.

Надалі розглядалася позиційна обумовленість семантичного центру в контурі інтенсивності (табл. 3.27, 3.28). Було проаналізовано усереднені максимальні показники у трьох позиціях: 1) у першому наголошеному складі; 2) у шкалі; 3) в ядровому складі.

Таблиця 3.27

Локалізація піків інтенсивності у трьох позиціях.

Регіональна та гендерна диференціація

Регіон	Гендерні групи	Локалізація максимумів інтенсивності (%)		
		Позиція		
		Перший наголошений склад	Шкала	Ядровий склад
Північний	Чоловіки	50	18	32
	Жінки	48	14	38
Центральний	Чоловіки	47	10	43

	Жінки	52	21	27
Південний	Чоловіки	30	18	52
	Жінки	35	16	49
Острівний	Чоловіки	46	17	37
	Жінки	47	11	42

Показники, представлені в таблиці 3.27, унаочнюють такі результати: максимум інтенсивності в мовленні носіїв шотландського діалекту скотс може локалізуватися у всіх трьох позиціях, а саме на першому наголошеному складі, шкалі та ядрових складах синтагми. Оскільки інтенсивність виступає засобом акцентування емоційних чи смислових центрів висловлювання, відсоткові значення, що виражають локалізацію максимумів інтенсивності у трьох позиціях контуру, різняться в межах досліджуваних груп. Зазначимо, що мовлення носіїв шотландського діалекту скотс характеризується сильним початком контуру. Дійсно, максимум інтенсивності локалізований у першому наголошеному складі, окрім мовлення представників південного регіону, в якому максимум інтенсивності частіше припадає на ядровий склад. Найменшим ступенем локалізації максимумів інтенсивності характеризується шкала. Найбільший відсоток локалізації максимуму інтенсивності на першому наголошеному складі зафіксовано в мовленні жителів північного (чоловіки – 50 %; жінки – 48 %) та центрального (чоловіки – 47 %; жінки – 52 %) регіонів.

Таблиця 3.28

Локалізація піків інтенсивності у трьох позиціях.

Вікова диференціація

Вікові групи	Локалізація максимумів інтенсивності (%)		
	Позиція		
	Перший наголошений склад	Шкала	Ядровий склад
20 – 35 років	51	17	32
36 – 50 років	48	19	33
старші за 50 років	45	11	44

Найбільший відсоток локалізації максимуму інтенсивності на першому наголошеному складі маркує мовлення представників вікової групи 20 – 35 років (51 %). Для цієї ж вікової групи характерним є найнижчий відсоток локалізації максимуму на ядровому складі (32 %). Найменший відсоток локалізації максимуму інтенсивності на першому наголошеному складі характеризує мовлення інформантів старших за 50 років (45 %). Мовлення представників цієї ж групи маркує найбільший відсоток локалізації максимуму на ядровому складі (44 %).

Проілюструємо вищенаведені тенденції кривими інтенсивності мовлення носіїв шотландського діалекту скотс. На рис. 3.38 представлено криву інтенсивності нижченаведеного уривка з мовлення студента з шотландського Единбурга:

Um, yeah so there's my mum and dad, and I get on particularly well with my dad, because we've just got, we just got a bit of a bond thing going.

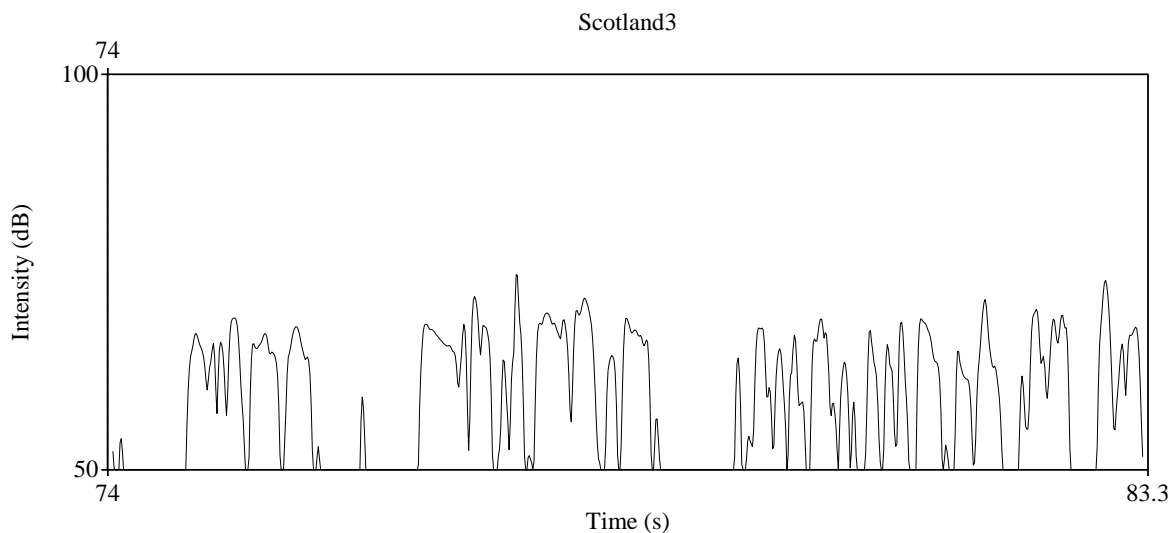

Рис. 3.38. Крива інтенсивності вищенаведеної фрази

Вищенаведені синтагми характеризуються широким діапазоном інтенсивності ($I_{\Delta} = 40$ дБ). Максимальний ($I_{\max} = 75$ дБ) та мінімальний ($I_{\min} = 35$ дБ) пікові показники інтенсивності маркують другу синтагму. Піковий показник інтенсивності в першій та другій синтагмах локалізовано на перших наголошених складах, а в остатній синтагмі на ядровому складі.

Отже, динамічні характеристики мовлення є достатньо інформативними при проведенні гендерної, регіональної та вікової ідентифікації мовлення носіїв шотландського діалекту скотс. У межах зазначених груп можна виділити певні диференційні ознаки, як наприклад, зниження середньоскладової інтенсивності зі збільшенням віку, сильнопочатковий енергетичний контур мовлення трьох регіональних груп, незначне розширення діапазону інтенсивності в жіночому мовленні.

Висновки до Розділу 3

У межах виконаного аудиторського та інструментального видів аналізу досліджувалась сукупність супрасегментних особливостей мовлення носіїв шотландського діалекту скотс, які варіюються під впливом гендерного, регіонального і вікового факторів.

Отримані за результатами проведеного **перцептивного** та **інструментального** аналізу дані дають підстави зробити висновки стосовно мовлення *гендерних, регіональних та вікових* груп.

Північний регіон Шотландії. У чоловічому мовленні носіїв шотландського діалекту скотс представників північного регіону Шотландії превалюють чотирисинтагменні та п'ятисинтагменні фрази, тоді як в жіночому мовленні трисинтагменні та чотирисинтагменні фрази.

Просодична варіативність мовлення інформантів із північного регіону Шотландії характеризується більшою рекурентністю використання рівних, висхідних і хвилеподібних шкал. Висока частотність висхідної шкали пояснюється історичним впливом мовлення ірландців та кельтським походженням мешканців північного регіону. У чоловічому мовленні домінує рівна шкала, тоді як для жіночого мовлення більш характерними є висхідна та хвилеподібна шкали. Стосовно вікових мелодійних особливостей мовлення мешканців північного регіону зазначимо, що рівна шкала є найбільш частотною в мовленні інформантів старших за 50 років, а найменш рекурентною в мовленні представників молоді 20 – 35 років. Висхідна шкала

превалює в чоловічому мовленні вікової групи 20 – 35 років та жіночому мовленні вікової групи 36 – 50 років. Найменш вживаною вона є в мовленні представників вікової групи старші за 50 років. Мовлення інформантів вікової групи 20 – 35 років більш тяжіє до загальноанглійських стандартів, тому вирізняється найбільшим відсотком вживання спадних шкал серед інших вікових груп.

Дистрибуція термінальних тонів, які оформлюють мелодійний контур мовлення шотландців, може бути схарактеризована кількісним переважанням висхідних, спадних та спадно-висхідних термінальних тонів у відповідних регіонах. Найбільш частотним у мовленні жителів північного регіону є висхідний термінальний тон. Рівний, висхідно-спадний та спадно-висхідний термінальні тони використовуються приблизно в однаковому відсотковому відношенні в мовленні інформантів із північного регіону Шотландії. Висхідний термінальний тон є найбільш рекурентним у мовленні представників вікової групи старші за 50 років, тоді як спадний термінальний тон превалює в мовленні шотландців віком 36 – 50 років. Рівний та висхідно-спадний термінальні тони найбільше маркують мовлення молоді.

Дистинктивною особливістю мовлення представників північного регіону є найвужчий тональний діапазон синтагми в чоловічому мовленні, найнижчий середній рівень ЧОТ жіночого мовлення, найвужчий діапазон спадного термінального тону. Найбільший відсоток локалізації максимуму ЧОТ на першому наголошеному складі маркує мовлення інформантів із північного регіону Шотландії.

Мовлення представників усіх регіонів Шотландії, окрім південного, вирізняється домінуванням помірного темпу мовлення, завдяки якому їхнє мовлення звучить виражено та впевнено. Мовлення інформантів із північного регіону Шотландії є найбільш паузально насиченим з домінуванням пауз мішаного типу.

Діагностування динамічних характеристик дає підстави зазначити, що мовлення мешканців північного регіону маркується нижчими значеннями

пікової інтенсивності в порівнянні з південним і центральним регіонами (чоловіче мовлення – $I_{\max} = 71$ дБ; жіноче мовлення – $I_{\max} = 74$ дБ) та найвужчим діапазоном інтенсивності. Локалізація піків інтенсивності припадає на перший наголошений склад (чоловіче мовлення – 50 %; жіноче мовлення – 48 %).

Центральний регіон Шотландії. Мовлення мешканців центрального регіону Шотландії маркують чотирисинтагменні та трисинтагменні фрази як у чоловічому, так і в жіночому мовленні. Дистинктивною особливістю мовлення інформантів із центрального регіону є відсутність семисинтагменних фраз та фраз, які містять більше семи синтагм.

Дослідження частотності вживання шкал продемонструвало, що мовлення мешканців центрального регіону Шотландії маркується високою рекурентністю рівних та хвилеподібних шкал. Рівні шкали превалюють у чоловічій репрезентації (чоловіче мовлення – 54 %; жіноче мовлення – 50 %), а хвилеподібні – у жіночій (чоловіче мовлення – 16 %; жіноче мовлення – 18 %). Порівнюючи частотність уживання шкал у мовленні представників різних вікових груп з центрального регіону Шотландії, зазначимо, що рівна шкала є найбільш частотною в мовленні жителів старших за 50 років та найменш частотною в мовленні вікової групи 20 – 35 років. Хвилеподібна шкала є найбільш рекурентною в мовленні представників молоді 20 – 35 років на відміну від однонаголошеної шкали, що маркує мовлення шотландців середнього віку 36 – 50 років.

Мовлення мешканців центрального регіону вирізняється найбільшим відсотком вживання спадно-висхідних термінальних тонів у порівнянні з іншими регіонами Шотландії. Чоловіче мовлення виокремлює вищий відсоток уживання спадних та рівних термінальних тонів у порівнянні з жіночим. Жіноче мовлення, навпаки, маркується вищим відсотком використання висхідних, висхідно-спадних та спадно-висхідних термінальних тонів, що свідчить про його більшу емоційну забарвленість.

Частотні особливості мовлення цієї регіональної групи представлено

найширшим тональним діапазоном чоловічого мовлення, ширшим діапазоном спадного термінального тону в чоловічій репрезентації ($F_{\Delta} = 101$ Гц) у порівнянні з жіночою ($F_{\Delta} = 95$ Гц), найширшим діапазоном спадної ділянки спадно-висхідного тону в жіночому мовленні, сильно початковим тональним контуром.

Темпоральні особливості мовлення проявляються в більш швидкому темпі артикуляції в порівнянні з мовленням жителів північного та острівного регіонів (чоловіче мовлення – $СТС = 210$ мс; жіноче мовлення – $СТС = 198$ мс). Гендерні особливості мовлення проявляються в більшій паузальній насиченості чоловічого мовлення в порівнянні з жіночим. Аналіз паузального членування мовлення показав, що в мовленні жителів центрального регіону Шотландії превалюють короткі паузи та паузи середньої тривалості.

Динамічні особливості мовлення жителів центрального регіону представлені найвищими показниками пікової інтенсивності (чоловіче мовлення – $I_{\max} = 79$ дБ; жіноче мовлення – $I_{\max} = 82$ дБ), розширенням діапазону інтенсивності зі збільшенням віку та локалізацією максимум на першому наголошеному складі.

Південний регіон Шотландії. На підставі аналізу синтагматичного членування фраз у мовленні жителів південних регіонів можна зробити висновок про те, що найбільш частотними є двосинтагменні (чоловіче мовлення – 20 %; жіноче мовлення – 23 %) та трисинтагменні (чоловіче мовлення – 40 %; жіноче мовлення – 38 %). Двосинтагменні фрази домінують у жіночому мовленні, тоді як трисинтагменні превалюють у чоловічому мовленні.

Мовлення жителів південного регіону Шотландії, що більшою мірою орієнтуються на південно-англійський стандарт, має більш широкий мелодійний репертуар з домінуванням рівної, змінної та хвилеподібної шкал. Високу частотність демонструє і спадна шкала, відсоток вживання якої є меншим у мовленні інформантів інших регіонів. Змінна шкала є більш

рекурентною в жіночому мовленні в порівнянні з чоловічим, а також у мовленні молодіжної групи інформантів. Рівна шкала є найбільш частотною в мовленні інформантів 36 – 50 років. Найбільш частотним у мовленні шотландців із південного регіону є спадний термінальний тон (чоловіче мовлення – 42 %; жіноче мовлення – 43 %). У чоловічому мовленні домінують висхідний, висхідно-спадний, у жіночому спадний, рівний та спадно-висхідний термінальні тони.

Показники діапазону ЧОТ у жіночому мовленні є найширшими серед усіх досліджуваних регіонів. Максимальні показники ЧОТ спадного термінального тону зафіксовано у жіночому мовленні ($F_{\max} = 218$ Гц) та чоловічому мовленні ($F_{\max} = 196$ Гц). У мовленні мешканців південного регіону Шотландії максимум ЧОТ частіше локалізується на ядровому складі в порівнянні з мовленням жителів трьох інших регіонів Шотландії, у яких максимум ЧОТ локалізується на першому наголошеному складі.

Темп мовлення мешканців південного регіону є прискореним, що проявляється в більш низьких значеннях СТС як у чоловічому, так і в жіночому мовленні, найменшій паузальній насиченості, найменшій тривалості пауз. Аналіз паузального членування мовлення носіїв шотландського діалекту скотс із південного регіону показав високу частотність надкоротких, коротких та пауз середньої тривалості.

Показники пікової інтенсивності складають 81 дБ у чоловічому мовленні і 78 дБ – у жіночому. Результати дослідження діапазону інтенсивності вказують на найширший діапазон інтенсивності в мовленні представників 20 – 35 років цієї регіональної групи. Максимум інтенсивності частіше локалізується в ядровому складі (чоловіче мовлення – 52 %; жіноче мовлення – 49 %).

Острівний регіон Шотландії. У мовленні представників острівного регіону повністю відсутні фрази, в яких більше семи синтагм. Проміантною особливістю мовлення цієї групи інформантів є те, що чотирисинтагменні фрази в чоловічому мовленні (34 %) більше ніж в два рази перевищують їх

кількість у жіночому мовленні. Найбільш рекурентними в мовленні обох гендерних груп є трисинтагменні фрази.

Результати проведеного дослідження тональних змін у передтермінальній частині синтагми вказують на те, що мовлення мешканців острівного регіону маркується превалюванням хвилеподібної шкали (чоловіче мовлення – 61 %; жіноче мовлення – 65 %). Промінантною особливістю є збільшення частотності використання хвилеподібної шкали зі збільшенням віку для обох гендерних груп. Найбільший відсоток її вживання маркує мовлення саме інформантів вікової групи старші за 50 років. Наступними за частотністю використання є рівна шкала (чоловіче мовлення – 14 %; жіноче мовлення – 10 %). На шотландських та оркнейських островах використання хвилеподібного та рівного контурів є практично єдиним засобом мелодійного оформлення мовлення мешканців. Ці особливості мовлення жителів острівних регіонів підкреслюють вплив скандинавських мов на формування мелодійного репертуару. Мелодійний репертуар термінальних тонів представлено переважно спадними, рівними та висхідно-спадними термінальними тонами. Мовлення шотландців вікової групи 20 – 35 років виокремлює високий відсоток уживання висхідного термінального тону. У мовленні вікової групи 36 – 50 років домінує рівний термінальний тон, тоді як у мовленні вікової групи старші за 50 років – спадний термінальний тон.

Середнє значення ЧОТ мовлення цієї регіональної групи складає 133 Гц в чоловічій репрезентації та 182 Гц в жіночій, а діапазон ЧОТ складає 137 Гц у чоловічому мовленні та 122 Гц в жіночому. Дистинктивною особливістю мовлення мешканців острівного регіону є однаковий тональний діапазон висхідного термінального тону як у чоловічому, так і в жіночому мовленні ($F_{\Delta} = 84$ Гц). Максимум ЧОТ локалізується на першому наголошеному складі.

Як чоловіче, так і жіноче мовлення жителів острівного регіону Шотландії вирізняється найбільшими значеннями СТС, що свідчить про

повільніший темп артикуляції (чоловіче мовлення – СТС = 220 мс; жіноче мовлення – СТС = 210 мс) з домінуванням коротких пауз та пауз середньої тривалості.

Значення середньоскладової інтенсивності складає 59 дБ, а пікової інтенсивності 69 дБ у чоловічому мовленні та 59 дБ і 74 дБ – у жіночому. Максимум інтенсивності частіше локалізуються на першому наголошеному складі (чоловіче мовлення – 46 %; жіноче мовлення – 47 %). Найменшим ступенем локалізації максимумів інтенсивності характеризується шкала.

Таким чином, здійснене експериментальне дослідження мовлення носіїв шотландського діалекту скотс довело висунуту гіпотезу про існування певного набору частотних, темпоральних та динамічних параметрів, що беруть участь у диференціації мовлення скотс у залежності від гендерної, регіональної чи вікової належності мовців. Отримані результати також свідчать про те, що шотландський діалект скотс є продуктом, що був сформований у результаті як зовнішнього, так і внутрішнього впливу, що яскраво проявляється у варіативності просодичних параметрів мовлення.

Основні положення Розділу 3 викладені в публікаціях автора:

1. Бондар К. С. Мелодичні особливості мовлення представників шотландського варіанта англійської мови. *Записки з романо-германської філології*. Серія : Філологія. Випуск 1 (44) 2020. Одеса, 2020. С. 54-60.

2. Бондар К. С. Соціопросодичні особливості мовленнєвої поведінки шотландців. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Випуск 45. Том 2. Одеса, 2020. С. 42-45.

3. Бондар К. С. Просодичні параметри регіональної варіативності скотс (scots). *Актуальні питання іноземної філології*. Серія: Філологія. Випуск 15. Волинь, 2022. С. 10-15.

Висновки

Дисертаційна праця присвячена визначенню просодичних ознак регіонально-маркованого мовлення представників чотирьох регіонів Шотландії – Північного, Південного, Центрального та Острівного, які є носіями діалекту Scots (скотс).

Мета дослідження полягала у вивченні соціально та регіонально зумовлених просодичних параметрів мовлення шотландців носіїв діалекту скотс.

Основними завданнями дисертаційного дослідження були:

- визначення факторів, що формують мовну ситуацію в Шотландії;
- висвітлення історії формування діалекту скотс на підставі лінгвістичних даних;
- з’ясування ареалу поширення діалекту скотс на території Шотландії;
- виявлення факторів, які впливають на мовлення шотландців в ситуації двомовності та диглосії;
- формулювання методичних засад комплексного інструментально-фонетичного дослідження просодичних характеристик регіонального мовлення шотландців;
- виявлення просодичних ознак мовленнєвої поведінки носіїв діалекту скотс, які мешкають в північному, центральному, південному та острівному регіонах Шотландії;
- визначення своєрідності шотландського діалекту скотс у досліджуваних регіонах.

Відповідно до поставленої мети і сформульованих завдань, у дисертаційній роботі розглянуто соціофонетичні особливості діалектного мовлення шотландців, встановлено залежність просодичного варіювання мовлення від вікової, гендерної та регіональної груп.

У роботі доведено самотність регіонального діалекту скотс, розкрито стан сучасної мовної ситуації в Шотландії, виявлено специфічні просодичні

ознаки діалекту скотс, з'ясовано особливості конфігурації перед термінальної та термінальної частин висловлювання.

Важливим результатом дослідження є визначення ступеня вираження різних просодичних характеристик в мовленні носіїв скотс залежно від поєднання соціальних чинників, а саме, вікового, гендерного та регіонального.

Ареальний принцип опису і сегментації просодичних характеристик дозволив визначити масштабне варіювання й розповсюдження мови скотс на всій території Шотландії.

Різноманітність просодичних параметрів шотландського діалекту скотс зумовлено історичними обставинами та специфічними мовними характеристиками, які висходять до гельської мови, пояснюються зв'язками з Англією, Ірландією, Норвегією, а також синтезом соціальних і культурних факторів.

Проведений комплексний інструментально-фонетичний аналіз просодичних особливостей регіональної мови скотс, поширеної в чотирьох досліджуваних ареальних зонах, дозволив виділити на просодичному рівні загальні і специфічні характеристики в кожному територіальному локусі.

Північ Шотландії характеризується:

- середньою тональною варіативністю, превалюванням висхідного тону та хвилеподібної шкали;
- вузьким тональним діапазоном;
- помірним темпом мовлення;
- паузальною насиченістю;
- сильнопочатковим рівнем контуру інтенсивності.

Мовлення представників **Центрального регіону** маркується:

- рівним та хвилеподібним характером мелодійної шкали;
- високою варіативністю термінального тону;
- найширшим частотним діапазоном;
- сильно початковим тональним контуром;

- превалюванням пауз середньої тривалості.

Південний регіон маркує:

- домінування рівної, змінної, хвилеподібної шкали;
- спадний термінальний тон;
- локалізація максимумів ЧОТ та інтенсивності на ядровому складі;
- прискорений темп мовлення.

Острівний регіон Шотландії характеризується:

- низькою тональною варіативністю;
- локалізацією максимумів ЧОТ та інтенсивності на першому наголошеному складі;
- вузьким тональним діапазоном.

Специфічними ознаками шотландського діалекту скотс, отриманими методом інструментального аналізу є прискорений темп мовлення в усіх представлених регіонах, пологий характер мелодійних змін (превалювання рівної шкали); локалізація максимумів ЧОТ та інтенсивності на першому наголошеному та ядровому складі. Такий просодичний репертуар дає змогу констатувати, що діалект скотс, розповсюджений майже на всій території Шотландії, з Півночі до Півдня, в Центральному регіоні, на островах характеризується власною соціофонетичною специфікою.

Викладені в дисертації теоретичні та методологічні засади регіональної варіативності скотс дають можливість констатувати, що скотс має низку рис, які підвищують його соціофонетичний статус порівняно з іншими територіальними діалектами Шотландії, а саме: існування власної оригінальної просодичної системи, самостійної історії, що є процесом розвитку і становлення мови.

Перспективним напрямком подальшого соціолінгвістичного пошуку може стати дослідження формантних особливостей голосних з урахуванням гендерних та вікових особливостей діалектного мовлення скотс.

Список використаної літератури

3. Амбразевич О. В. Гендерные и профессиональные интонационные особенности речи представителей австралийского варианта английского языка. Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія «Лінгвістика». Херсон, 2013. Вип. 19. С. 13-18
4. Артюхова А. О. Риторико-просодичні особливості німецького мітингового дискурсу (інструментально-фонетичне дослідження). Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2012. 21 с.
5. Багмут А. І. Інтонація як засіб мовної комунікації. Київ: Наукова думка, 1980. 243 с.
6. Багмут А. І., Бровченко Т.О., Борисюк І. В., Олійник Г. П. Інтонаційна виразність звукового мовлення засобів масової інформації. Київ: Наукова думка, 1994. 190 с.
7. Багмут А. Й., Борисюк І. В. Типологія інтонації мовлення. Київ: Наукова думка, 1977. 494 с.
8. Багмут А. И., Борисюк И. В., Олейник Г. П. Интонация спонтанной речи. Киев: Наукова думка, 1985. 216 с.
9. Башкова Л. С. Социальная индикация речи. *Культура народов Причерноморья*. Симферополь: Издательский центр «Крым», 2008. №138. С. 112-116.
10. Бигунова Н. А. Речевые акты положительной оценки с точки зрения критерия искренности. *Сборник научных трудов SWorld: Материалы международной научно-практической конференции «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании»*. Вып. 4. Т. 40. Одесса, 2012. С. 81-88.
11. Бигунова Н. А. Способы интенсификации положительной оценки в РА одобрения, похвалы, комплимента и лести (на материале англоязычных художественных произведений): Рівень ефективності та необхідність впливу філологічних наук на розвиток мови та літератури. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Львів: Логос, 2016. С. 71-74.

12. Бігунова Н. О. Позитивна оцінка: від когнітивного судження до комунікативного висловлювання. Одеса: КП ОМД, 2017. 580 с.
13. Білецька С. Ю. Варіативність просодичних параметрів в мовленні британської молоді (інструментальне фонетичне дослідження). Дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2017.
14. Билецкая С. Ю. Темпоральные особенности речи британской молодежи. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса 2016. Вип. 23.
15. Бойчук Е. И. Ритм как категория выражения индивидуального стиля писателя (на материале произведений французских авторов). *Ярославский педагогический вестник*. 2015. №4. С. 247-252.
16. Бондар К. С. Мелодійний компонент просодичного складника в мовленні шотландців. *Закарпатські філологічні студії*. Серія: Філологія. Випуск 14. Том 1. Ужгород, 2020. С. 58-63.
17. Бондар К. С. Мелодичні особливості мовлення представників шотландського варіанта англійської мови. *Записки з романо -германської філології*. Серія : Філологія. Випуск 1 (44) 2020. Одеса, 2020. С. 54-60.
18. Бондар К. С. Соціопросодичні особливості мовленнєвої поведінки шотландців. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Випуск 45. Том 2. Одеса, 2020. С. 42-45.
19. Бондар К. С. Просодичні параметри регіональної варіативності скотс (scots). *Актуальні питання іноземної філології*. Серія: Філологія. Випуск 15. Волинь, 2022. С. 10-15.
20. Бондар К. С. Вікові особливості мовлення представників центрального регіону Шотландії. *The scientific heritage*. Серія: Філологія. VOL 3. №70. Budapest, 2021. С. 39-44.
21. Бондар К. С. Просодичні параметри мовлення шотландців півночі. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Topical issues of modern science, society and education»*, 5-7 вересня 2021 р. Харків, 2021. С. 482-487.

22. Бородина Д. С. Фоностилистические особенности английской речи датско-английских билингвов (на примере молодежного социолекта). Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 . Донецк, 2008. 23 с.
23. Бровченко Т. А., Волошин В. Г., Григорян Н. Р., Музя Е. М., Олинчук В. В. Методы обработки результатов экспериментально-фонетических исследований речи и их лингвистическая интерпретация. Одесса, 2011. 186 с.
24. Бровченко Т. А. Метод статистического анализа в фонетических исследованиях. Одесса: Одесский гос. ун-т им. И. И. Мечникова, 1976. 100 с.
25. Бровченко Т. А. Уровневая структура устного текста и его просодический анализ. *Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова*. Серія: Філологія, мовознавство. 2007. Т. 12. Вип. 3. С. 31-38.
26. Бубнов Д. В. Особливості мовленнєвої поведінки ірландців в ситуації двомовності. Дис... доктора філософії за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. Одеса, 2001. 184 с.
27. Бялик О. Є. Соціофонетичний аспект мовлення британських поп-музикантів (інструментально-фонетичне дослідження). Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2017. 19 с.
28. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие. *Новое в лингвистике: сб. научн.тр.* М.: Издательская группа, 2000. Вып. III. С. 7-43.
29. Валігура О. Р. Соціолінгвістична специфіка дослідження текстів масової комунікації. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Філологія. 2005. Т. 8. № 1. С. 10-14.
30. Валігура О. Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців). Дис. ... докт. філол. н.: 10.02.04, 10.02.15. Київ, 2010. 375 с.

31. Валигура О. Р. Проблеми становлення двомовної особистості. *Актуальні проблеми філології та американські студії. IX Міжнародна науково-практична конференція, 24-25 квітня 2008 р.* Київ: НАУ, 2008. С. 155-156.
32. Валигура О. Р. Фонетическая интерференция в английской речи носителей украинского языка. *Тезисы Международной научной конференция «Язык и дискурс в статистике и динамике». Минск 14-15 ноября 2008 г.* Минск: МГЛУ, 2008. С. 79-80.
33. Валигура О. Л. Фонетична інтерференція та навчання англійської вимови. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов», Київ 27 лютого 2009 р.* Київ: Політехніка, 2009. С. 45-48.
34. Волошин В. Г. Интонационная структура инструкции в английском и русском языках. Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20. Одеса, 1988. 178 с.
35. Галянт Г. В. Соціофонетична варіативність мовлення афроамериканської спільноти (інструментально-фонетичне дослідження). Дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2016. 238 с.
36. Галянт Г. В. Территориальная вариативность интонации афроамериканского варианта английского языка. *Мова і культура.* 2012. Вип. 15. Т. 3. С. 153-158.
37. Галянт Г. В. Суперсегментные особенности мужской разговорной речи афроамериканского варианта английского. *Записки з романо-германської філології.* 2014. Вип. 2 (33). Одеса: КПОМД. С. 10-16.
38. Гарчева І. О. Соціокультурні просодичні особливості мовлення дикторів новин телебачення Великої Британії: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2013. 20 с.
39. Глушко Е. В. Паузирование в информационных текстах современной телевизионной речи. Автореф. дисс. канд. филол. наук. Пятигорск, 1994. 18 с.
40. Григораш В. С. Особенности мелодического оформления речи представителей йоркширского диалекта (на материале радиointerview)

[Електронний ресурс]. *Zmogus Kalbos Erdveje. Периодическое издание научных статей кафедры иностранных языков Каунасского гуманитарного факультета Вильнюсского университета.* Каунас: Каунасский гуманитарный факультет Вильнюсского университета, 2013. №7. С. 21-25. Режим доступа до журн.: http://www.khf.vu.lt/dokumentai/failai/katedru/uzsienio/conference_proceedings_zke_2013_multiple.pdf

41. Григораш В. С. Соціолінгвістична оцінка йоркширського діалекту. *Сучасні напрямки лінгвістичних досліджень міжкультурної комунікації та методики викладання іноземних мов.* Житомир: Видавництво ЖДУ імені І. Франка, 2013. С. 135-137.

42. Григораш В. С. Соціолінгвістичні особливості йоркширського діалекту (інструментально-фонетичне дослідження усного мовлення). Дис...канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2014. 243 с.

43. Григораш В. С. Темпоральні особливості просодії мовлення носіїв діалекту скауз. *Записки з романо-германської філології.* Одеса: КП Одеська міська друкарня, 2020. № 1 (44). С. 91 – 97.

44. Гришина Т. В. Воздействие фонетической формы на языковое сознание (на материале СМИ Германии). *Материалы 2-й международной конференции «Язык средств массовой информации как объект междисциплинарного исследования».* М.: МАКС Пресс, 2008. С. 225-228.

45. Данильченко І. В. Структура мовної особистості англomовного журналіста. Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції «Пріоритетні напрями підготовки вчителя іноземної мови в контексті вимог Болонського процесу». Ніжин, 2011. С. 43-44.

46. Дворжецька М. П., Макухіна Т. В., Великова Л. М., Снегірьова Е. О. Фонетика англійської мови = Phonetics of English: фоностилістика, риторика мовленнєвої комунікації. Вінниця: Нова книга, 2005. 208 с.

47. Девіцька А. Передумови виникнення фонетичної інтерференції у мовленні білінгва. *Studia Slavistica.* Ужгород, 2016. №16. С. 52-59.

48. Девіцька А. Просодичні ознаки англійського мовлення словаків-білінгвів: аудитивний аналіз. *Україна і світ: діалог культур*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 29-31 березня 2017 р. С. 133-135.

49. Девіцька А. І. Просодичні характеристики англійського мовлення словаків (експериментально-фонетичне дослідження). Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2018. 19 с.

50. Демчук А. І. Вербалізація просодичних характеристик голосу в сучасній англійській мові (на матеріалі словників і художніх текстів). Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2009. 20 с.

51. Домнич О. В. Некоторые особенности автохтонной лексики в современном новозеландском варианте английского языка. *Материалы докладов международной научной конференции «Коммуникативные стратегии»*. Ч. I. Минск: МГЛУ, 2003. С. 40-44.

52. Домніч О. В. Процеси обміну автохтонними лексичними інноваціями між варіантами англійської мови. *Збірник наукових праць VI міжнародної науково-практичної конференції з питань методики викладання іноземної мови пам'яті проф. В. Л. Скалкіна*, 19-20 лютого 2009 р. Одеса: Астропринт, 2009. С. 255-257.

53. Євдокимова І. О. Участь мелодичного компонента інтонації в організації тексту усної англомовної реклами на телебаченні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Лінгвістика». Вип. 2. Херсон: ХДУ, 2005. С. 56-62.

54. Забужанська І. Д. Системний характер поетичного ритму. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Філологічні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ, 2015. Вип. 138. С. 585-589.

55. Задоріжна Н. І. Просодичні маркери гендерної варіативності мовлення (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі

англомовного дискурсу радіо реклами). Автореф. дис.... канд. філол. наук. Київ, 2009. 21 с.

56. Захарова Ю. М. Просодична інтерференція в англомовному дискурсі (експериментально-фонетичне дослідження мовлення арабо-англійських білінгвів). Автореф. дис.... канд. філол. наук. Київ, 2005. 18 с.

57. Зінченко О. А. Фонетичні параметри усного мовлення чоловіків і жінок (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі німецького спонтанного мовлення). Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2011. 19 с.

58. Ісаєв Є. Ш. Тенденції розвитку вимови старшокласників Німеччини. Автореф. дис.... канд. філол. наук. Київ, 1999. 19 с.

59. Исаев Е. Ш. Понятие социальной вариативности и проблема социальной стратификации стилей. *Культура народов Причерноморья*. Научный журнал. №29. 2002. С. 27-31.

60. Калита А. А. Фонестема у системі лінгвістичних засобів вираження смислу. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. №471. Харків, 2000. С.102-106.

61. Калита А. А. Культура реалізації прагматичних завдань усної комунікації. *Тези Всеукраїнської наукової філологічної конференції «Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики»*. Черкаси: ЧІТІ, 2001. С. 82-83.

62. Калита А. А. Система фонетичних засобів актуалізації смислу висловлювання. Автореф. дис.... докт. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2003. 41 с.

63. Калита А. А. Инвариантные особенности просодического оформления смысла английских высказываний. *Международный сборник научных трудов*. 2005. С. 61-70.

64. Карпова Д. М. Мелодические особенности валлийского диалекта английского языка. *Збірник центру наукових публікацій: «Здобутки науки у 2014 році»*. К.: Центр наукових публікацій, 2014. Частина 2. С. 43-46.

65. Карпова Д. М. Социальная вариативность просодии речи в Уэльсе. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія»: збірник наукових праць*. Одеса, 2015. Вип.17. Том 1. С. 60-63.

66. Карпова Д. М. Гендерная вариативность просодии в речи валлийцев. *«I Таврійські філологічні читання»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 27-28 лютого 2015 р.* Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 206-208.

67. Карпова Д. М. Фонетичні характеристики регіонального мовлення носіїв валлійського варіанта англійської мови (інструментально-фонетичне дослідження). Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2018. 203 с.

68. Клименюк О. В., Калита А. А., Федорів Я. Р. Методологія експериментально-фонетичних досліджень: теоретичні передумови, планування експерименту, представлення результатів. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія 8: Мовознавство. №2. 2001. С. 3-17.

69. Ковалевська Т. І. Інтонаційні засоби актуалізації емоційного висловлювання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія: Сучасні тенденції розвитку мов. 2011. С. 140-143.

70. Коваль Н. А. Роль интонации и других языковых средств в создании имиджа оратора. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Ужгород: ТЗОВ "Папірус-Ф", 2008. Вип. 6. С. 78-87.

71. Коваль Н. А. Роль просодии как одного из главных средств речевого воздействия (на материале современной политической ораторской речи в Великобритании). *Записки з романо-германської філології*. Одеса: Фенікс, 2009. Вип. 23. С. 83-84.

72. Коваль Н. О. Просодичні іміджеві характеристики політичної ораторської промови (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі британського варіанту англійської мови). Автореф. дис...канд.філол.наук: 10.02.04. Одеса, 2010. 23 с.

73. Ковальчук А. К. Просодические портреты профессиональных шеф-поваров. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*. Журнал научных публикаций по материалам XXVII международной научной конференции «Современная филология: теория и практика». М., 2017. №4 (99). Ч. VII. С. 18-22.

74. Козуб Л. С. Соціолінгвістичні особливості просодичної організації тексту англomовної комерційної телереклами (експериментально-фонетичне дослідження). Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2005. 19 с.

75. Колісник М. П. Особливості генезису північно-східного діалекту Англії. *Наукові записки*. Серія «Філологічна». Острог, 2013. Вип. 39. С. 44-49.

76. Колісник М. П. Стан досліджень територіальних діалектів англійської мови. *Взаємодія одиниць мови і мовлення: комунікативно-когнітивний, соціокультурний, перекладознавчий і методичний аспекти*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2013. С. 24-28.

77. Колісник М. П. Уточнення змістового насичення терміна «діалект». *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 2014. Вип. 129. С. 478-483.

78. Колісник М. П. Особливості функціонування північно-східного діалекту Англії у період 1960-2010 років. Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови. Харків, 2015. 20 с.

79. Корнелаева Е. В. Влияние социального статуса говорящего на его интонационный портрет. *Науковий вісник ПНПУ ім. К.Д.Ушинського*. Одеса: Астропринт. №16. 2013. С. 103-110.

80. Корнелаева Е. В. Особенности акцентуации в просодическом оформлении речи. *Актуальні проблеми мовознавства та літературознавства*. Серія: Лінгвістика і літературознавство. Тирасполь: Полиграфист. Випуск 1. 2014. С. 170-175.

81. Корнєлаєва Є. В. Варіативність професійних просодичних особливостей мовлення (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі інтерв'ю з політиками, акторами, дикторами телебачення). Дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2015. 235 с.

82. Костромина О. В. Супрасегментные особенности женской разговорной речи. *Науковий Вісник Міжнародного Гуманітарного Університету: Серія «Філологія»*. Одеса, 2014. Випуск 8. Т. 1. С. 114-118.

83. Костромина О. В. Мелодические характеристики австралийского английского. *Сучасний вимір філологічних наук*. Львів, 2014. С. 63-67.

84. Костроміна О. В. Соціофонетичні особливості австралійського варіанта англійської мови (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі спонтанного мовлення). Дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2015. 272 с.

85. Кравець Г. Б., Коблік В. В., Цинова М. В. Мелодійні та частотні особливості мовлення жителів Ланкаширу. *Записки з романо-германської філології*. № 2(43). 2019. С. 180 – 188.

86. Кравченко Н. А. О роли мелодического компонента интонации в тексте проповеди и лекции. *Філологія і освітній процес: 21 століття. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Одеса: КП ОМД, 2011. С. 149-151.

87. Кравченко Н. А. Диалог в монологе англоязычной проповеди. *Тези доповідей конференції, присвяченій 100-річчю проф. А. К. Корсакова*. Одеса: Астропринт, 2016. С. 143-146.

88. Кравченко Н. О. Синергійність англomовного релігійного дискурсу (теолінгвістичний підхід). Одеса: КП ОМД, 2017. 408 с.

89. Красницька К. В. Образ мешканців півдня/півночі як елемент концепту сторони світу. *Мова і культура*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. Вип. 15. Т. V (159). С. 74-81.

90. Красовська І. В. Акустичні кореляти емоційного сценарію в англomовному дискурсі. *Наукові записки Кіровоградського державного*

педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки. 75. №2. 2008. С. 171-176.

91. Куйшевская (Гарчева) И. А. Социальная вариативность тона спонтанной речи в южноанглийском типе произношения. *Записки з романо-германської філології*. Одеса: Фенікс, 2008. Вип. 21. С. 93 – 102.

92. Куйшевская (Гарчева) И. А. К вопросу о социальной дифференциации языка. Матеріали VIII міжвузівської конференції молодих вчених «Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських та германських мов і літератур». Донецьк: ДНУ, 2009. С. 147-149.

93. Лабов У. Отражение социальных процессов в языковых структурах. *Новое в лингвистике. Выпуск VII. Социолингвистика*. Под общ. ред. Н. С. Чемоданова. М.: Прогресс, 1975. С. 320 - 336.

94. Лабов У. Исследование языка в его социальном контексте. *Новое в лингвистике. Выпуск VII. Социолингвистика*. Под общ. ред. Н. С. Чемоданова. М.: Прогресс, 1975. С. 96-182.

95. Ладиженська С. Ю. Мелодійні особливості молодіжного мовлення в гендерному аспекті. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса 2016. Вип. 20. Т. 2. С. 33- 38.

96. Ладиженська С. Ю. Соціально-територіальна варіативність темпу в молодіжному мовленні. *Записки з романо-германської філології*. Одеса: КП ОМД. Вип. 1(36). 2016. С. 91 – 97.

97. Лисенко К. В. Деякі структурні характеристик темпоральних аспектів просодії при формуванні маркерів емоційності в театральній радіопостановці (на матеріалі записів радіовистав). Експериментально-фонетичне дослідження. *Science and education: a new dimension. Philology III* (12). Issue 62. Budapest, 2015. С. 58-61.

98. Лисенко К. В. Темпоральні та паузальні аспекти просодії емоційно-насичених фрагментів публічного виступу в театральних радіопостановках. *Мовні та концептуальні картини світу*. 2017. Вип. 56. Ч. 1. С. 369-379.

99. Лисенко К. В. Риторико-просодичні особливості радіовистав за

п'єсами В. Шекспіра. Дис...канд.. філол.. наук: 10.02.04. Київ, 2019. 246 с.

100. Лисичкіна І. О. Просодична організація англомовного дискурсу реклами (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі британської телевізійної реклами). Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2005. 23 с.

101. Махачашвілі Р. К. Динаміка проєкції антропного ядра у інноваційному технократичному англомовному лфнгвосферному кластері. *Нова філологія. Збірник наукових праць*. Запоріжжя: ЗНУ, 2012. №54. С. 181-187.

102. Мирошніченко М. В., Бигунова Н. А., Тер-Григорьян М. Г. Соотносительность единиц мышления и языка в процессе порождения звучащего дискурса. *Культура народов Причерноморья*. Симферополь: Межвузовский центр «Крым», 2006. С. 26-28.

103. Никифоренко И. В. Модальные интонационные оттенки значений немецких частиц. *Новітня філологія*. Миколаїв: МДГУ, 2005. Вип. 2 (22). С. 164-165.

104. Никифоренко И. В. Реализация модальных частиц в немецких спонтанных диалогах. *Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур*. Матеріали IV Міжвузівської конференції молодих учених (1-3 лютого 2006 р.) Донецьк, 2006. Ч. 2. С. 118-120.

105. Нушикян Э. А. Типология интонации эмоциональной речи. Киев-Одесса: Вища школа, 1986. 160 с.

106. Паращук В. Ю. Теоретична фонетика англійської мови. Вінниця: Нова Книга, 2005. 240 с.

107. Пеливан О. К. О роли динамического параметра интонации в реализации вежливости / невежливости в конфликтных диалогических единствах (на материале английского языка). *Філологія і освітній процес 21 століття*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Одеса, 2010. С. 153-155.

108. Петлюченко Н. В. Харизматика: мовна особистість і дискурс. Одеса: Астропринт, 2009. 464 с.
109. Петренко А. Д. Тенденции развития немецкого произношения в студенческой среде ГДР. Автореф. дисс... канд.. філол.. наук. Киев, 1986. 21 с.
110. Петренко А. Д. Социофонетическая вариативность современного немецкого языка в Германии. Киев, 1998. 254 с.
111. Петренко О. Д. Мова чоловіків і жінок як одиниця соціолінгвістичного дослідження. *Мовознавство*. № 1. Київ, 1999. С. 64–70.
112. Петренко А. Д. Социофонетическая вариативность современного немецкого языка в Германии. Автореф. дисс. д-ра. филол. наук. Киев, 1999. 35 с.
113. Петренко О. Д. Соціофонетична варіативність сучасної німецької мови в Німеччині. Автореф. дис.. канд..філол. наук. Київ 2003. 17 с.
114. Петренко А. Д. Социолінгвістическая вариативность национального языка как целостной структуры. Севастополь, 2009. 182 с.
115. Петренко А. Д. Актуальные проблемы языковой вариативности в аспекте мировой интеграции и глобализации. Симферополь: ТНУ им. В. И. Вернадского, 2011. 273 с.
116. Присяжнюк О. Я. Варьирование темпа речи в региональных диалектах Великобритании. *Записки з романо-германської філології*. Одеса: Латстар, 2002 Вип. 12. С. 154 – 162.
117. Присяжнюк О. Я. Просодические особенности территориальных типов британского произношения. Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Одесса, 2003. 214 с.
118. Присяжнюк О. Я. Гендерные особенности региональной интонации Великобритании. *X Международная конференция по функциональной лингвистике «Функционирование русского и украинского языков в эпоху глобализации»*. Ялта, 29.09. – 04.10.2003. Симферополь: Доля, 2003. С. 269-270.

119. Прокопова Л. І. Вплив швидкості мовлення на формантну характеристику голосних у німецькій мові. *Мовні і концептуальні картини світу*. 43 (3). 2013. С. 294-296.

120. Рубчак О. Б. Особенности функционирования просодических средств актуализации радио- и телеинтервью. *Известия Гомельского государственного университета имени Франциска Скорины*. Серия: Гуманитарные науки. Гомель, 2014. Вып. 1 (82). С. 129-133.

121. Рубчак О. Б. Частотні характеристики англомовних інтерв'ю. Сучасні підходи до викладання і дослідження іноземних мов та зарубіжної літератури. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*. Суми: Сум. ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. С. 37-41.

122. Руденко О. В. Просодичні засоби вираження суб'єктивної модальності в американському та українському телеінтерв'ю (експериментально-фонетичне дослідження) на матеріалі підручників з англійської мови). Автореф. дис. канд. філол. наук. Львів, 2005. 18 с.

123. Русавская О. О. Некоторые особенности вариативности гласных в канадском английском. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: «Філологічна»: збірник наукових праць. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. Вип. 55. С. 224-228.

124. Русавская О. О. Исследование интонационной интерференции речи билингвов Канады. *Потенціал сучасної науки (частина I): матеріали II міжнародної науково-практичної конференції м. Київ, 17-18 листопада 2017 року*. Київ: МЦНД, 2017. С. 51-53.

125. Русавська О. О. Територіальна варіативність просодії англійського мовленні в Канаді (інструментально-фонетичне дослідження). Дис... канд. філол. Наук: 10.02.04. Одеса. 2018. 200 с.

126. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология. К.: Изд-во укр. фитосоциологического центра, 2000. 248 с.

127. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 718 с.
128. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
129. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.
130. Селіванова Е. А. Номинация и когнция: новая типология мотивации языковых единиц. *Когнция, коммуникация, дискурс. Филология*. 2011. №3. С. 64-85.
131. Сіваченко І. В. Просодичні особливості мовлення коментаторів спортивних програм (інструментально-фонетичне дослідження). Автореф. дис....докт. філософ: 035 Філологія. Одеса, 2021. 18 с.
132. Смаглий В. М. Особенности темпоральной организации англоязычной молитвы. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка*. Кіровоград, 2014. Вип. 128. С. 266-269.
133. Смаглий В. М. Участие мелодического компонента интонации в организации текста устной английской молитвы. *Актуальные вопросы развития науки*. Сборник статей международной научно-практической конференции. Ч. 4. Уфа: РИЦ БашГУ, 2014. С. 117-122.
134. Совтіс Н. М. білінгвізм як результат міжмовних контактів: причини виникнення та наслідки функціонування. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»*. Острог, 2015. Вип. 38. С. 271-275.
135. Стеріополо О. І. Мова, мовлення, комунікація. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету*. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2008. VIII. Вип. 17. С. 68-77.
136. Стеріополо О. І. Система принципів і засобів організації фонетичного дослідження підготовленого і спонтанного мовлення. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія Філологія.

Т. 17. № 8. Київ, 2014. С. 176-186.

137. Стынгач О. В. Гендерные и возрастные особенности интонационного оформления речи представителей Палаты общин Великобритании. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки: збірник наукових праць*. Одеса: Астропринт, 2015. № 21. С. 122-132.

138. Стынгач О. В. Особенности просодического оформления речи британских парламентариев в гендерном аспекте. *Записки з романо-германської філології*. Одеса: КП ОМД, 2016. Вип. 1 (36). С. 158-166.

139. Стынгач О. В. Специфіка і взаємодія просодичних та кінесичних засобів у виступах членів палати громад Великої Британії (інструментально-фонетичне дослідження). Дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2018. 251 с.

140. Таранец В. Г. Энергетическая теория речи. Одесса, 2014. 186 с.

141. Тер-Григорьян М. Г. К вопросу о рассмотрении термина «дискурс» в лингво-когнитивном аспекте. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки. Вип. 75 (3). Кіровоград, 2008. С. 396-399.

142. Тихонина С. И. Особенности восприятия британского и американского английского в актерской речи. *Записки з романо-германської філології*. Одеса, 2011. Вип. 27. С. 254-259.

143. Тихонина С. И. Вариативность просодических признаков в актерской речи. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Ужгород, 2013. Вип. 11. С. 342-350.

144. Томахів М. В. Просодичні засоби мовленнєвого впливу в сучасному англomовному науковому дискурсі (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі відео лекцій). Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2018. 19 с.

145. Узунов С. Мовна ситуація в Україні: білінгвізм чи диглосія? *Українське мовознавство*. 2014. Вип. 1. С. 81-83.

146. Улітіна Н. О. Лінгвальні характеристики слогана як компонента

звукової реклами. Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2010. 21 с.

147. Унтилова Е. Е. Гендерные и возрастные интонационные особенности речи участников медиа-дискурса. *Материалы ХLI международной научно-практической конференции «В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии»*. №10. Новосибирск: СибАК, 2014. С. 46-54.

148. Унтилова Е. Е. Роль фонетических средств в сегментации спонтанной речи. *Збірник доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасний вимір філологічних наук»*. Львів: Логос, 2014. Ч. 2. С. 93-96.

149. Хауген Э. Языковой контакт. *Новое в лингвистике*. Вып. VI. Языковые контакты. М.: Прогресс, 1972. С. 61-80.

150. Хауген, Э. Процесс заимствования. *Новое в лингвистике*. М.: Прогресс, 1972. Вып. VI. С. 442- 470.

151. Цапро Г. Ю. Ознаки гендерного вокабулярія. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного лінгвістичного університету*. Серія: Філологія. Педагогіка. Психологія: Мова, освіта, культура: Наукові парадигми і сучасний світ. Київ: КДЛУ, 2002. №6. С. 263-269.

152. Чеснокова М. В. Просодическая динамика возрастных, гендерных и региональных групп англоязычной общности (инструментально-фонетическое исследование). Дисс... канд. филол. наук: 10.02.04. Одесса, 2016. 228 с.

153. Шалев А. С. Энергетические характеристики речи телебесед (на материале украинского, русского и английского языков). Электронный ресурс. *Universum: Филология и искусствоведение*. Электронный научный журнал. 2013. №2. (2). Режим доступа: <http://7universum.com/ru/philology/archive/item/406>.

154. Шальов А. С. Просодичні особливості телевізійної бесіди. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.15. Одеса, 2014. 20 с.

155. Шарандаченко А. С. Вариативность просодии американского английского. *Матеріали VIII міжвузівської конференції молодих вчених «Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських та германських мов і літератур»*. Донецьк: ДНУ, 2010. С. 236-242.

156. Шарандаченко А. С. Вариативність вокалізму в американських засобах масової інформації (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі дикторського мовлення). Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2011. 19 с.

157. Шаткина Л. Тональні конфігурації логіко-сміслової динаміки дискурсу. *Наукові записки*. Вип. 96 (2). Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. С. 223-228.

158. Шкворченко Н. Н. Просодические особенности эмоционального воздействия в англоязычном деловом дискурсе. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Збірник праць та доповідей Всеукраїнської наукової конференції. Хмельницький: ХНУ, 2005. С. 134-136.

159. Шкворченко Н. М. Гендерні функції мови в процесі соціалізації індивіда (на матеріалі англомовного ділового дискурсу). *Збірник праць та доповідей XVII Міжнародної наукової конференції*. Київ: Наука, 2007. С. 64-67.

160. Шкворченко Н. Н. Просодия как средство реализации интенции говорящего в деловом диалоге. *Філологія і освітній процес 21 століття*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса, 2010. С. 161-165.

161. Щерба Л. В. О понятии смешения языков. *Избранные работы по языкознанию и фонетике*. Т. I. Л.: Учпедгиз, 1958. 186 с.

162. Щерба Л. В. Субъективный и объективный метод в фонетике. *Языковая система и речевая деятельность*. Л.: Наука, 1974. С. 135-146.

163. Щерба, Л. В. Языковая система и речевая деятельность. М.: Едиториал УРСС, 2004. 432 с.

164. Ющенко Г. О. Роль соціолінгвістичних факторів у фонетичній організації англійського офіційно-ділового діалогу. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград: РВЦ КДПУ, 2007. Вип. 73. Ч. 1. С. 226-233.
165. Abercrombie D. The Accents of Standard English in Scotland. *Work in progress*, 1977. N 10. P. 21-33.
166. Adams G. B. The dialects of Ulster. *The English language in Ireland*. Cork and Dublin: The Mercier Press, 1985. 175 p.
167. Aitken A. J. The Scottish Vowel-length Rule. *M. Benskin M. L. Samuels (Eds.). So Meny People, Longages and Tonges*. Edinburgh: Middle English Dialect Project, 1981. P. 131-157.
168. Aitken A. J. How to pronounce older Scots. Some specimen transcriptions. Glasgow: Univ. of Glasgow Press, 1977. 247 p.
169. Aitken A. J. *The Oxford Companion to the English Language*. Oxford: Oxford University Press, 1992. 894 p.
170. Aitken A. J., McArthur T. *Languages of Scotland*. Edinburgh, 1979. 120 p.
171. Anders L. Ch. Singen und Sprechen. *Scientia halensis*. 1999. #4. P. 34-35.
172. Bailey R. W. *Images of English: A cultural history of the language*. Michigan: MUP, 1993. 344 p.
173. Bailey R. W., Gorlach M. *English as a World Language*. Ann Arbor : University of Michigan Press, 1983. 479 p.
174. Barnes M. P. Orkney and Shetland Norn. *P. Trudgill (Ed.). Language in the British Isles*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984. P. 352-366.
175. Bazarbayeva Z. M., Zhalalova A. M., Ormakhanova Y. N. Universal Properties of Intonational Components. *Review of European Studies*. 2015. #6. T. 7. P. 226-230.
176. Borgstrøm, C. H. A linguistic survey of the Gaelic dialects of

- Scotland: The dialects of the Outer Hebrides. Oslo: University Press, 1940. T 1.
177. Braber, N., Butterfint, Z. Local identity and sound change in Glasgow: A pilot study. *Leeds Working Articles in Linguistics*. 13. 2008. P. 22-43.
178. Brato T. A Sociophonetic Study of Aberdeen English: Innovation and Conservatism: Phd. Thesis. Justus-Liebig- Universität Gießen. Essen, 2012. 282 p.
Режим доступа: http://geb.uni-giessen.de/geb/volltexte/2012/8840/pdf/BratoThorsten_2012_06_14.pdf
179. Britain D. Supralocal regional dialect leveling. Colchester: University of Essex, 2009. Режим доступа : <http://www.uib.no/filearchive/britain-2009-supralocal.pdf>
180. Brook G. L. English Dialects. London: Mouton Publishers, 1973. 232 p.
181. Clark, L. Phonological Repetition Effects in Natural Conversation: Evidence from Th-Fronting in Fife. [Текст] *Sociolinguistics in Scotland*. Palgrave Macmillan, 2014. P.153 – 177.
182. Corbett J. A Brief History of Scots. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004. P. 11-15.
183. Cruttenden A. Gimson's Pronunciation of English, 7th ed. London: Hodder Education, 2008. 362 p.
184. Cruttenden A. Intonation Cambridge : CUP, 2001.
185. Cruttenden A. Intonation. Cambridge University Press, 1986. 201 p.
186. Cruttenden A. Intonation. L.: Cambridge University Press, 1995. 201 pp.
187. Crystal D. A dictionary of linguistics & phonetics. Oxford: Wiley–Blackwell, 2003. 508 p.
188. Crystal D. English as a Global Language. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 212 p.
189. Crystal D. English as a Global Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 224 p.
190. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 524 p.

191. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of the English language*. Cambridge: CUP, 1995. 489 p.
192. Dellwo V., Leemann A., Kolly M. J. Rhythmic variability between speakers: Articulatory, prosodic and linguistic factors. *The Journal of the Acoustical Society of America*. 2015. #3. T. 137. P. 1513-1528.
193. Douglas F. English in Scotland. *The Handbook of World Englishes*. 2006. P. 41.
194. Eckert P. Three waves of variation study: The emergence of meaning in the study of sociolinguistic variation. *Annual review of Anthropology*. 2012. T. 41. P. 87-100.
195. Eckert P. Adolescent language. *Language in the USA: Themes for the Twenty-first Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. P. 361-374.
196. Eckert P. Rickford, J. R. *Style and Sociolinguistic Variation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 341 p.
197. Edwards J. Irish and English in Ireland. *Language in the British Isles*. Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press, 1984. P. 480-499.
198. Edwards J. Sociopolitical Aspects of Language Maintenance and Loss: towards a Typology of Minority Language Situations / J. Edwards // *Maintenance and Loss of Minority Languages*. – Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 1992. – P. 37 – 54.
199. Fraser B., Nolen W. The association of deference with linguistic form. *International Journal of the Sociology and Language*. 1981. Vol. 27. P. 93-109.
200. Giegerich, H. J. *English Phonology: An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 352 p.
201. Gorlach M. Scotland and Jamaica - Bidialectal or Bilingual? *Englishes. Studies in Varieties of English 1984-88*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamin Publishers, 1991. - P. 69-89.
202. Grabe E. Intonational Variation in Urban Dialects of English Spoken in the British Isles. *Regional Variation in Intonation*. Linguistische Arbeiten,

Tuebingen, Niemeyer, 2004. P. 9 – 31.

203. Grant W., Murison, D. *The Scottish National Dictionary*. Edinburgh, 1929–1976. Vols. 1–10.

204. Grygorash V. Prosodic Features of the Modern Yorkshire Dialect Speech . *The Global English Teacher: Improving What Works and Fixing What Doesn't*: збірник наукових праць. Кіровоград: ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2014. P. 38 – 39.

205. Gumperz I., Hymes D. *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communications*. N.Y. 1972. 354 p.

206. Häcker M. Adverbial clauses in Scots: a semantic-syntactic study. *Walter de Gruyter*, 1999. Vol. 27. 318 p.

207. Hudson R. A. *Sociolinguistics. Cambridge Textbooks in Linguistics: 2nd ed.* Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 296 p.

208. Halliday M.A.K. *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. L.: Edward Arnold, 1978. 256 p.

209. Halliday M.A.K. *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. L.: Edward Arnold, 1978. 256 p.

210. Hance M. Inching forward—the development of language policy in devolved Scotland. *Dialect. Two Days Conference & Public Debate on the Development of the Shetland Dialect*. 2004. P. 35-37

211. Harris J. English in the North of Ireland. P. *Trudgill (Ed.) Language in the British Isles*. Cambridge, 1984. 240 p.

212. Haugen E. Language standardization. *Coupland and Jaworski*, 1997. P. 341-352.

213. Haugen E. Dialect, Language, Nation. *American Anthropologist*. 1966. N 68. P. 922-935.

214. Haugen E. *Language Conflict and Language Planning: The Case of Modern Norwegian*. -Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1966.

215. Hughes A. *English Accents and Dialects: An Introduction to Social and Regional Varieties of British English*. London: Arnold, 1979. 90 p.

216. Hughes A., Trudgill P. English accents and dialects: An introduction to social and regional variants of British English. London: E. Arnold, 1996. 142 p.
217. Hughes A., Trudgill P., Watts D. English Accents and Dialects. Fourth Edition. An Introduction to Social and Regional Varieties of English in the British Isles. London: Hodder Arnold, 2005. 176 p.
218. Hymes D. The Anthropology of Communication. *F. Dance (Ed.) Human Communication Theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston. 1972. P. 1-14.
219. Hymes D. The Anthropology of Communication. *Human Communication Theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston. 1972. P. 1-14.
220. Jakobsen J. An Etymological Dictionary of the Norn language in Shetland. Lerwick: Shetland Folk Society, 1985. 217 p.
221. Jakobson R., Fant G., Halle M. Preliminaries to speech analysis: The Distinctive Features and their correlates. Massachusetts: the MIT Press, 1952. 64 p. URL : monoskop.org>...2...Jakobson_Fant_Halle_Preliminaries....
222. Johnston P. Regional variation. *Ch. Jones. (Ed.) Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997. P. 433–513.*
223. Johnston P. Variation in the Standard Scottish English of Morningside. *English World-Wide*, 1984. P. 133-185.
224. Jones Ch. The Edinburgh History of the Scots Language. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997. 690 p.
225. Jones D. The Pronunciation of English. Cambridge, 1960.
226. Kallen J. L. Sociolinguistic Variation and Methodology: After as Dublin Variable. *English Around the World: Sociolinguistic Perspectives*. I ed. Cambridge: CUP, 2005. N1. P. 61-74.
227. Kerswill P. Creating a new town koiné: Children and language change in Milton Keynes. *Language in society*. 2000. № 29. P. 65–115.
228. Kerswill P. Dialect levelling and geographical diffusion in British English. *D. Britain, J. Cheshire (Eds.). Social Dialectology*. Amsterdam: Benjamins, 2003. P. 223-243.

229. Labov W. Principles of Linguistic Change, vol. 2, Social Factors. Oxford: Wiley-Blackwell, 2004. 572 p.
230. Labov W. The Social Stratification of English in New York City. Cambridge: CUP, 2006. 148 p.
231. Labov W. The Study of Language in the Social Context. *Studium Generale*. Washington, 1970. N. 23 (1). P. 30-87.
232. Labov W. Sociolinguistic Patterns. Philadelphia: Univers. of Pens. press 1972. XVIII. 344 p.
233. Labov W. Some Principles of Linguistic Methodology, «Language in Society». I. 1. 1972. 310 p.
234. Lamb W. Is there a future for regional dialects in Scottish Gaelic? *Linguistic attrition; Linguistic creation: a symposium at the University of Aberdeen*, 3 December 2011. Режим доступа: http://edinburgh.academia.edu/WilliamLamb/Papers/1196371/Is_there_a_future_for_regional_dialects_in_Scottish_Gaelic (дата звернення 27.02.2015)
235. Laver J. Principles of Phonetics. Cambridge : CUP, 1994. 707 p.
236. Lawson E., Scobbie J. M., Stuart-Smith J. Articulatory insights into language variation and change: preliminary findings from an ultrasound study of derhoticization in Scottish English. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*. 2008. Vol. 14. N 2. P. 100-110.
237. Lawson R. Introduction: An overview of Language in Scotland. R. Lawson (Ed.). *Sociolinguistics in Scotland*. Palgrave Macmillan, 2014. P. 1-15.
238. Lawson R. Patterns of linguistic variation among Glaswegian adolescent males. *Journal of Sociolinguistics*. 2011. T. 15. №. 2. C. 226-255.
239. Llamas, C., Watt, D., French, P., Roberts, L. Effects of the Scottish Vowel Length Rule on Vowel Quantity in Tyneside English. *ICPhS XVII Regular Session*. Hong Kong, 2011. P. 1282-1285.
240. Macafee C. Glasgow. *Varieties of English Around the World*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, 1983. 167 p.

241. Macafee C. Introduction to A History of Scots to 1700. *Dictionary of the Scots Language*. 2004. Режим доступа: <http://www.dsl.ac.uk/about-scots/history-of-scots/>
242. Macafee C. Ongoing Change in Modern Scots. C. Jones (Ed.). *The Edinburgh History of the Scots Language*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997. P. 514–548.
243. Macafee C. Scots and Scottish English. *Legacies of Colonial English: Studies in Transported Dialects*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. P. 60-61.
244. Macafee C. Studying Scots vocabulary. J. Corbett et al. (Eds.), *The Edinburgh Companion to Scots*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2003. P. 50–71.
245. MacAulay D. *The Celtic Languages*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 466 p.
246. Macaulay R. K. S. *The Language, Social Class and Education, a Glasgow Study*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1977. 179 p.
247. Macaulay, R. K. S. You're like "why not"? The quotative expressions of Glasgow Adolescents. *Journal of Sociolinguistics*. Vol.5. N.1, 2001. P. 3-21
248. Mather, J., Speitel, H. *The Linguistic Atlas of Scotland*. Vol 1-3. London: Croom Helm, 1975-1986.
249. McArthur T. *The English Language as Used in Quebec*. Kingston: Queen's University Press, 1989. 81 p.
250. McClure J. D. The vowels of Scottish English: formants and features. J. W. Lewis (Ed.). *Studies in General and English Phonetics: Essays in Honour of Professor J. D. O'Connor*. London: Routledge, 1995. P. 367–378.
251. McClure J. D. *Why Scots matters*. Edinburgh: The Saltire Society, 1988. 92 p.
252. McKinnon K. *Gaelic Language Use in the Western Isles*. *Studies in Scots and Gaelic*. Edinburgh, 1994. 192 p.
253. Melchers G. *English Spoken in Orkney and Shetland: phonology*.

Varieties of English. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2008. P. 35-46.

254. Menzies, J. An Investigation of Attitudes to Scots and Glasgow dialect among secondary school pupils. *Scottish Language*. 10/ Winter 1991. P. 30–46.

255. Meyerhoff, M., Schlee, E. Hitting an Edinburgh Target: Immigrant Adolescents' Acquisition of Variation in Edinburgh English. *R. Lawson (Ed.) Sociolinguistics in Scotland*. Palgrave Macmillan, 2014. P. 103 – 129.

256. Millar S. The question of ethno-linguistic differences in Northern Ireland. *English World-Wide*. 1987. №8. C. 201-213.

257. Milroy J. and Milroy L. Linguistic Change, Social Network and Speaker Innovation. *Journal of Linguistics*. Vol. 21. 1985. P. 339-384.

258. Milroy J. Authority in Language: Investigating Standard English / J. Milroy, L. Milroy. – London : Routledge, 1998. – 192 p.

259. Murison D. The Dutch Element in the Vocabulary of Scots. *Edinburgh Studies in English and Scots*. L., 1971. 332 p.

260. Nihtinen A. Scotland's Linguistic Past and Present: Paradoxes and Consequences. *Department of Nordic History*. Åbo Akademi, 2012. P.118-137.

261. Romaine, S. The Language of Edinburgh Schoolchildren: The acquisition of sociolinguistic competence. *Scottish Literary Journal*. 1979. Vol. 9. P. 54-60.

262. Schutzler O. Charting vowel spaces in Edinburgh middle-class speech. *English World-Wide*. 2011. Vol. 32. N.1. P. 24-45.

263. Schutzler O. Vowel Variation in Scottish Standard English: Accent-Internal Differentiation or Anglisisation? *R. Lawson (Ed.) Sociolinguistics in Scotland*. Palgrave Macmillan, 2014. P. 129- 153.

264. Scobbie, J. M, Hewlett, N., Turk, A. Standard English in Edinburgh and Glasgow: The Scottish Vowel Length Rule revealed. *P. Foulkes, G. Docherty (Eds.) Urban Voices*. London: Arnold, 1999. P. 230-245.

265. Scobbie, J. M., Gordeeva, O. B., Mathews, B. Acquisition of Scottish English Phonology: an overview [Электронный ресурс]. *Working paper WP-7*. Edinburgh: Queen Margaret University College. 2006. 9 p. Режим доступа:

http://www.qmuc.ac.uk/ssrc/pubs/Scobbie_et_al%202006%20WP7.pdf

266. Scobbie, J. M., Stuart-Smith, J. Quasi-phonemic contrast and the fuzzy inventory: examples of Scottish English. *Working Paper WP-8*. Edinburgh: Queen Margaret University College, 2006. 19 p.
267. Schneider E. W., Barridge K., Kortmann B., Mesthrie R., Upton C. A Handbook of varieties of English: a multimedia reference tool. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2004.
268. Shuy R. W. et al. Sociolinguistic Factors in Speech Identification. Washington, DC.: Center for Applied Linguistics, 1969. 135 p.
269. Steiner-John V. Sociocultural approaches to language and literacy. *An interactions perspective*. Cambridge University Press, 1994. 397 p.
270. Stuart-Smith J. The Phonology of Urban Scots. *J. Corbett, J. D. McClure, J. Stuart-Smith (Eds.). The Edinburgh companion to Scots*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2003. P. 110-137.
271. Stuart-Smith, J. The influence of the media. *The Routledge Companion to Sociolinguistics*. London: Routledge, 2007. P. 140- 148.
272. Stuart-Smith, J. Scottish English Phonology. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2008. P. 47- 67.
273. Stuart-Smith, J., Timmins, C. Language and the Influence of the Media: A Scottish Perspective. *R. Lawson (Ed.) Sociolinguistics in Scotland*. Palgrave Macmillan, 2014. 358 p. P. 177- 197.
274. Trudgill P. Sociolinguistics. Harmondsworth, 1974.
275. Trudgill, P. Language in the British Isles. Oxford: Oxford University Press, 1984. P. 480-498.
276. Trudgill, P. Standard English: What it isn't. *T. Bex, R J. Watts (Eds.). Standard English: the widening debate*. London: Routledge, 1999. P. 117 -178.
277. Wardhaugh R. An introduction to sociolinguistics. Australia: Blackwell publishing, 2006. 418 p.
278. Watt D., Ingham C. Durational Evidence of the Scottish Vowel Length Rule. *University of York, University of Leeds*. 2000. P. 205-228.

279. Wells J. C. *Accents of English*. 3 vls. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.
280. Wichmann A. Discourse Intonation. *Covenant Journal of Language Studies*. 2014. V. 2. #1. P. 1-16.
281. Wissmann T., Zimmermann St. Sound in media: audio drama and audioguided tours as stimuli for the creation of place. *GeoJournal*. 2015. V. 80. #6. P. 803-810.
282. Williams A., Kerswill P. Dialect levelling: change and continuity in Milton Keynes, Reading and Hull. P. Foulkes, G. Docherty. *Urban voices: Accent studies in the British Isles*. London: Arnold, 1999. P. 141–162.
283. Willson T. M. Ireland. *Countries and their Cultures* (4 volumes). Vol. 2. New York: Macmillan Reference USA, 2001. P. 1091-1103.
284. Wilson C. L. *Scots Language Learner*. An Introduction to contemporary spoken Scots. Edinburgh: Luath Press Limited, 2002.
285. Wolfram W., Schilling-Estes N. *American English: Dialects and Variation*. Oxford: Blackwell Publishers, 2006. – 452 p.